

РЕЛІГІЙНА ПАНОРАМА

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

2006

- **УКРАЇНА – КРАЇНА СВОБОДИ СОВІСТІ**

- **ЛЮБОВ ДО БЛИЖНЬОГО – В РЕАЛІЇ ЖИТТЯ**

- **РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ 2005 РОКУ**

- **РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА В БАЧЕННІ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ**

- **ВІД ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ ДО ПАРЛАМЕНТСЬКИХ**

СПЕЦВИПУСК

Дорогий Читачу!

В цьому номері зібрані різноманітні статті з нашого часопису «Релігійна панорама» 2004-2006 років, присвячені актуальним аспектам релігійного життя демократичної України її післяпомаранчевої доби. До проблем цього часу ми відносимо насамперед:

1. активізацію ролі релігії в духовному житті як окремої особи, так і людських спільнот;
2. вихід релігійних спільнот (і насамперед Церков) за сферу релігійного в широкий суспільний простір, перебирання ними на себе тих функцій, які не є власне релігійними;
3. появу і поширення великого різноманіття нових як для України релігійних течій, які є частіше новими виявами вже раніше існуючих у світі конфесій;
4. політизацію насамперед православних Церков України, що зумовлено налаштованістю не лише Москви (і державної, і церковної), а й внутрішніх проросійських сил використати Православ'я як засіб відновлення якогось Союзу східно-словянських народів;
5. урізноманітнення виявів міжконфесійних і міжцерковних колізій, що сприяють розгортанню міжнародних суперечок, регіоналізаторських устремлень тощо;
6. зніційоване Президентом країни всупереч Конституції і українському законодавству зрелігійшення різних сфер суспільного життя, насамперед освіти, офіційних державних заходів тощо.

Всі ці та й інші проблеми, зокрема питання української релігійної історії, досліджують науковці країни, об'єднані Українською Асоціацією релігієзнавців, дослідники Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. Список їх **основних** праць останнього десятиліття видруковано на 3-й сторінці обкладинки. Щорічно УАР проводиться десь біля десятка наукових конференцій з чисельних тем в різних регіонах України.

Українські вчені знані і в зарубіжжі. Вони входять до Міжнародної асоціації дослідників релігії, Міжнародної асоціації істориків релігії, Міжнародної Асоціації релігійної свободи, Міжнародної Академії свободи релігії і віровизнать, Асоціації релігієзнавців Центральної і Східної Європи, виступають за їх запрошеннями на міжнародних наукових кворумах, друкують в різних закордонних виданнях свої праці.

Україні, незважаючи на її багату поліконфесійність, історично успадковану прив'язаність багатьох до традиційних конфесій, політизацію релігійного життя та ін., все ж вдалося так забезпечити у себе свободу віросповідного буття, толерантність міжконфесійних відносин, що в цьому вона може бути прикладом для багатьох інших країн, особливо пострадянського простору. Саме це слугує мотивом запрошення її науковців на різні міжнародні форуми, присвячені проблемам свободи віросповідань. Воно ж слугує підставою для міжнародних об'єднань релігійної свободи пропонувати нам на нашій базі проводити зустрічі науковців світу, які вивчають проблеми функціонування релігії і Церкви у складних реаліях сучасного глобалізованого і політизованого світу.

УАР, Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ відкрите для творчої співпраці з різними конфесіями країни, їх богословами і навчальними закладами. Запорукою плідності такої співпраці є наше прагнення до толерантизації всіх суспільних, в т.ч. й міжконфесійних, відносин. У своїй праці ми керуємося принципами об'єктивності, історизму, світоглядного плюралізму, позаконфесійності, а також християнським принципом любові у широкому аспекті його вияву. Наші координати: 01001 Київ, вул. Трьохсвятительська, 4; телефони/факси – 279.48.12; 278.51.49. Ми завжди з радістю приймемо Вас, знайдемо спільну мову для нашої сумісної творчої роботи.

*Доктор філос. наук, професор **Анатолій КОЛОДНИЙ** –
Президент Української Асоціації релігієзнавців, заст.
директора-керівник Відділення релігієзнавства Інституту
філософії НАН України, гол.редактор «Релігійної панорами».*

Релігійна панорама

Інформаційно-аналітичний журнал

Спецвипуск 2006 року:

Релігія і церква в суспільних реаліях України

Головний редактор – д.філос.н. **Колодний А.М.**

Редакція часопису: к.філос.н. Павленко П.Ю.,
к.філос.н. Недавнія О.В., д.філос.н. Филипович Л.О.

Київ 2006

ЗМІСТ

Розділ I. УКРАЇНА – КРАЇНА СВОБОДИ СОВІСТІ	4
1. Свобода совісті в міжнародних правових гарантіях (А.Колодний)	8
2. Церква в політичних реаліях України (В.Климов)	4
3. Понятійну толерантність в міжконфесійні відносини (А.Колодний)	7
4. Релігія в національному житті українців (А.Колодний)	10
5. Законодавчі ініціативи у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій у 2005 р. (М.Васін)	11
6. Правовий статус діяльності релігійних меншин (М.Бабій)	15
7. Релігійний компонент у світській школі (М.Бабій)	18
8. Загальнолюдська етика, а чи ж лише християнська? (А.Колодний)	20
Розділ II. ЛЮБОВ ДО БЛИЖНЬОГО – В РЕАЛІЇ ЖИТТЯ	23
1. Слова Христові “Мир Вам!” – кредо міжконфесійних відносин (А.Колодний)	23
2. Від теоретичного релігієзнавства до практичного (Л.Филипович)	24
3. Рівність релігій і толерантність їх відносин (А. Колодний)	29
4. Міжрелігійний діалог: досвід Іспанії для України (Л.Филипович)	30
5. “Місія – мореплавцям” у світі й Україні (Л.Филипович)	33
Розділ III. РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ 2005 РОКУ	36
1. Таблиця змін релігійної мережі України 2005 року	36
2. Релігійна карта 2005 з огляду науковця (А.Колодний)	42
3. Два обличчя релігійного відродження (А.Колодний)	43
4. Релігійне життя України 2005 року (А.Колодний)	46
5. Проблеми релігійного життя України 2005 року (А.Колодний)	48
6. Україні –Українську Помісну Православну Церкву (А.Колодний)	49
7. Проблеми постання в Україні Помісної Православної Церкви (А.Колодний)	50
8. Іудаїзм в контексті спільнотного життя України (В.Матвеев)	52
9. До Криму повертаються міжконфесійні конфлікти (О. Саган)	56
Розділ IV. РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА В БАЧЕННІ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ	58
1. Ставлення Президента В. Ющенко до релігії і Церкви (А.Колодний)	58
2. Перша зустріч Президента із членами Всеукраїнської Ради Церков	58
3. Важливе пошанування законів, а не правовий нігілізм (А.Колодний)	62
4. Друга зустріч В. Ющенко з релігійними діячами	64
5. Релігійне життя України потребує наукового осмислення (А.Колодний)	68
Розділ V. ВІД ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ ДО ПАРЛАМЕНТСЬКИХ	71
1. Церква і політика в сучасній Україні (А.Колодний)	71
2. Християнські конфесії в контексті Помаранчевої революції (А.Колодний)	72
3. Церква в нових політичних умовах України (Л.Филипович)	74
4. Релігійний чинник у виборах Президента України (О.Саган)	78
5. Релігійні організації у виборчій кампанії 2004 року (С.Здіорук)	83
6. Мислити на рівні інтересів України! (Л.Падун)	86
7. Євреї України під час президентських виборів (В.Матвеев)	88
8. Виклики Помаранчевої революції для нехристиянських релігій (Л.Филипович)	91
9. Усвідомлення своїх помилок Церквами є нагальним (О.Саган)	94
10. Релігійні питання в передвиборчих програмах партій і блоків (А.Колодний)	95
Основні релігієзнавчі видруки ВР ІФ НАНУ і УАР	99

До спецвипуску «Релігійної панорами» ввійшли статті, які були видрукувані в різних числах часопису в 2004 – 2006 роках. Відтак вони містять в собі контекст часу їх написання. Редколегією осучаснено лише цифровий матеріал. Висловлені судження і висновки належать авторам статей.

Розділ I. УКРАЇНА – КРАЇНА СВОБОДИ СОВІСТІ

1. Свобода совісті в міжнародних правових гарантіях

У грудні цього року виповниться 58 років “Загальній декларації прав людини”, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН. Під нею стоїть підпис і нашої країни, а відтак її положення є правовим документом і для нас. Давайте уважно поміркуємо над статтями Декларації, які стосуються свободи совісті. Документ насамперед фіксує рівність всіх людей, а відтак закликає до життя в душі братерства. Відмінність між людьми, в тому числі і в їх релігійній належності, не дає підстав для позбавлення когось якихось прав і свобод (ст. 1 та 2).

Для нас важливими є статті 18 та 19 цього міжнародного документу. Насамперед тут наголошено на праві свободи думки, свободи совісті. А це означає, що Декларація урівнює в правах людей різних світоглядних орієнтацій, релігійних і нерелігійних, засвідчує право людини обирати не тільки релігію, а й атеїзм. Свободу релігії Декларація чітко розбудовує до свободи віросповідань, що передбачає “свободу міняти свою релігію чи переконання”. Цим самим застерігається нав’язування якихось конфесійних поглядів, перетворення якоїсь релігії і її організації в державну. Декларація гарантує сповідування кожним своїх вірувань “як одноосібно, так і разом з іншими, публічно або приватно в ученні, богослужінні та здійсненні релігійних та ритуальних обрядів”. Ця стаття є гарантом права на вільне об’єднання одновірців у свої релігійні організації, створення ними своїх церков, а відтак обов’язку офіційного визнання їх державою.

Декларація не лише гарантує право на свободу переконання, пошук, одержання безперешкодне дотримання їх, а й право на вільне вираження своїх переконань та ідей, поширення інформації про них. І що особливо важливо: “будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів”. На останньому слід наголосити, а то часом, особливо з боку історичних церков, звучать докори на адресу держави, що вона повідкривала кордони і понапустила в Україну різних місіонерів і сект. А між тим держава тут діє в нормах міжнародного права і порушувати його, як суб’єкт міжнародних відносин, не може. Відокремивши церкву від себе, держава не повинна фаворизувати одну чи декілька конфесій, а до інших виявляти свою неприязнь. Тут вже справа за самими церквами так налагодити духовну відпірність у своїх вірних, щоб вони сприймали іноконфесійну пропаганду як щось чуже, далеке від духовності українця. Живий приклад цього. Якщо в галичанському регіоні надто успішно організована конфесійна просвітницька робота традиційних церков, то й маємо, що новотвори тут становлять лише 0,6% від загальної кількості релігійних організацій. Там, де її немає, зокрема у східних областях України, новотвори складають 18,4%. То ж не держава має захищати історичні церкви, а вони самі себе. Своєю 26 статтею Декларація вимагає від освіти всебічного розвитку людини, сприяння взаєморозумінню, дружбі між народами і релігійними групами. То ж тут маємо застереження від конфесіоналізації освіти, бо ж це аж ніяк не сприяє порозумінню і толерантності, а тим більше – всебічному розвитку.

Документ чітко визначає ті мотиви, які можна застосувати при обмеженні релігійної діяльності. Ними є відсутність в умовах демократичного суспільства належного визнання й поваги прав і свобод інших, недотримання справедливих вимог моралі, нехтування нормами громадського порядку і прагненнями людей до загального добробуту. Шкода лише, що ці міжнародні правові норми свободи совісті, релігії та віровизнань не стали реаліями в багатьох країнах світу, що дехто і в нас прагне прийняти такі окремі положення в Законі “Про свободу совісті та релігійні організації”, які явно дисонують із чіткими й зрозумілими положеннями “Загальної Декларації прав людини” ООН. (А.Колодний)

2. Церква в політичних реаліях України

Помаранчева революція активізувала питання участі Церкви в політичному житті країни. Редакція “Релігійної панорами” звернулася із деякими питаннями до фахівця з цієї теми кандидата філософських наук, старшого наукового співробітника Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України Валерія Климова. Видруковуємо його відповіді.

“РП”: *Чи є Церква в нинішній Україні об’єктом політичного життя?*

В.Климов: Статус церкви як багатомільйонної недержавної організації з реальним чи потенційним духовним впливом на значну частину суспільства (певною мірою – навіть на його невіруючу чи байдужу до релігії частину); як інституції з чіткою та розгалуженою ієрархічною структурою, органами церковного управління, що наявні практично у кожному адміністративно-територіальному регіоні та населеному пункті; з вагомою присутністю християнства у вітчизняній, національній історії, культурі, традиціях, у

цивілізаторському процесі на українських землях, у формуванні етнічної ментальності тощо робить церкву, релігійні організації в політично надзвичайно активному і диференційованому українському суспільстві не лише суб'єктом, але й важливим об'єктом політичного життя.

Незалежно від особливостей свого релігійного світосприймання та світорозуміння, віруючі громадяни України в активному чи пасивному режимі участі у політичному житті виявляються прямо або опосередковано включеними через інститути публічної влади, політичні партії, рухи, громадські організації, бізнес, культуру, засоби масової інформації тощо у процеси досягнення, утримання й реалізації політичної влади, вироблення обов'язкових для різних соціальних груп та індивідів політичних рішень, у забезпечення гармонізації через політичну систему інтересів соціальних угруповань чи спільнот, законодавче підпорядкування інтересів одних соціальних груп іншим і т.д.

Складність ситуації полягає в тому, що віруючий громадянин опиняється в силовому полі одночасної дії як мінімум двох суспільних інститутів - політичної системи суспільства і церкви (релігійних організацій). Таке двоєдине буття віруючої частини наших громадян, а, отже, більшості дорослої частини країни - участь у політичному житті як громадян держави і членів суспільства і, одночасно, - у релігійному житті як віруючих, що духовно, організаційно включені в певну релігійно-церковну систему, породжує на рівні особистості багатоваріантність ймовірних узгоджень політичних ідей, принципів, програм, установок - з одного боку, і віросповідних постулатів, принципів, релігійних цінностей - з іншого. Більше того. Йдеться про не менш важливу життєву потребу практично кожної особистості, що знаходиться в полі тяжіння цих двох інститутів, більш чи менш усвідомлено вибудовувати для себе внутрішньо несуперечливу цілісну життєву позицію, ідейні переконання, морально-психологічні цінності, публічну (політичну і релігійну) поведінку тощо, які б узгоджували чи враховували як політичні, так і релігійні пріоритети цієї особистості, а також пріоритети того суспільного середовища, у якому вона знаходиться і які особистість приймає чи не приймає.

Якщо розглядати церкву, релігійні організації не в релігійно-містичній інтерпретації, тобто не як установу, створену для спасіння людей вірою їх у Сина Божого і сповідання його (Мф 16:16-19), а в соціальному плані - як інституалізоване об'єднання громадян одного й того ж культу, віровчення, напряду, що добровільно об'єдналися для спільного задоволення релігійних потреб, то й ці релігійні інститути, будучи частиною суспільства, за певної долі спрощення, постають як об'єднання віруючих громадян і, одночасно, громадян - носіїв тих чи інших політичних ідеалів та переконань.

“РП”: *Тоді виходить, що Церква є просто сукупністю політично та релігійно поляризованих одновірців?*

В.Климов: Ні. Великою помилкою буде ототожнення церкви (релігійної організації) як суб'єкта суспільного, у тому числі політичного, релігійного життя, з механічною сумою політично та релігійно поляризованих одновірців. Церква - це специфічний віросповідний, самодостатній інститут, що функціонує в суспільстві, але поза державою, об'єднуючи одновірців, але не будучи тотожним їх сумі, має свої якісно відмінні риси, що чітко проявляються кожен раз, коли церква виходить за межі власне внутрішньоцерковних відносин. Фіксує цю специфіку, чинні в Україні закони закріплюють становище і співвідношення церкви та держави, політичних партій, громадських об'єднань; діапазон її участі в політичному, економічному, громадському житті, здійсненні підприємницької, благодійної, милосердницької діяльності, можливості користування засобами масової інформації тощо. Одночасно законодавчо фіксуються і якісні відмінності статусу церкви - з одного боку, і віруючих - з іншого в аресалі політичних відносин у державі.

“РП”: *То ж чи можна тоді окреслити межі, скажімо так, політичного функціонування Церкви?*

В.Климов: Аналіз, а також співставлення задекларованих законодавчих положень з реальною практикою їх застосування дозволяє чітко окреслити суспільно-правові межі функціонування церкви (релігійної організації) як об'єкта і суб'єкта політичного життя в Україні, аргументовано оцінити :

- ступінь забезпечення реальної свободи совісті в Українській державі, суспільстві;
- послідовність забезпечення конституційного положення про відокремлення церкви від держави, реальну неучасть (участь) церкви у виконанні державних функцій;
- наявність правових перепон для втручання політичних структур у діяльність церкви і законодавчих обмежень для втручання церкви в діяльність політичних партій, рухів;
- якісну відмінність законодавчо-дозвільних положень щодо політичної діяльності, політичного життя для церкви - з одного боку, і для священно- та церковнослужителів, віруючих - з іншого;
- ступінь дотримання норм вітчизняного законодавства, якими регламентуються відносини інститутів церкви та політики, у практиці реалізації Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації” на всіх рівнях.

Поза сумнівом, що ключовим, визначальним для встановлення співвідношення „церква - політична система”, „церква - політичне життя”, „церква і політичні партії”, „релігія - політика” і т.д. є наявність у чинному законодавстві України і реалізація на практиці принципу відокремлення церкви від держави, щодо якого більшість названих вище співвідношень є похідними.

З огляду на це, слід констатувати, що вітчизняний законодавець досить послідовно і однозначно закріпив принцип відокремлення церкви від таких політичних структур, як держава, політичні партії. Подібна послідовність особливо впадає у вічі при порівняльному аналізі національного законодавства про свободу совісті та релігійні організації із законодавчими актами цілого ряду інших країн далекого та близького зарубіжжя.

Статтею 5 названого вище Закону церква (релігійні організації) відокремлені від держави. Це означає, що держава не втручається у здійснювану в межах законодавства діяльність церков (релігійних організацій), не фінансує їх чи будь-які інші організації, створені за ознакою ставлення до релігії; не надає переваги окремим релігіям, віросповіданням чи організаціям і не чинить обмежень іншим. Чинним законодавством передбачено, що держава як форма організації суспільства, носій публічної влади, що здійснює управління суспільством через установи та організації і, тим самим, реалізує державну політику у всіх сферах, в той же час, створює для церков (релігійних організацій) належні умови для їх функціонування: створює законодавчу базу для регулювання державно-церковних, міжцерковних відносин, відносин власності; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству; захищає права і законні інтереси релігійних організацій, не допускає порушень правових, цивілізованих норм, якими регламентуються названі відносини тощо.

Послідовне врегулювання принципу відокремлення церкви від держави передбачає, що церква (релігійні організації) не виконують державних функцій, хоч, як відомо, вітчизняне законодавство допускає створення при релігійних організаціях різного роду об'єднання громадян (товариства, братства, асоціації) для здійснення добродійництва, милосердя, здійснення культурно-освітньої діяльності; церкви та релігійні організації мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо).

Норми чинного законодавства не передбачають висування релігійними організаціями кандидатів до органів державної влади (ні з числа світських осіб, ні з числа священно - чи церковнослужителів), а також прав релігійних організацій вести агітацію, здійснювати фінансування виборчих кампаній кандидатів до державних органів влади.

На відміну від прав власне церков (релігійних організацій) їх кадрова складова - віруючі, церковно- та священнослужителі, як і будь-які громадяни, мають право на участь у політичному житті у всіх його проявах: на участь в діяльності політичних, громадських організацій, рухів; у виборах, референдумах, мітингах, демонстраціях, зборах підписів під політичними документами, у всебічній підтримці конкретних політичних програм, ідей тощо.

Вчинення релігійними організаціями дій, недопустимість яких передбачена статтею 5 „Відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави”, відповідно до частини четвертої статті 16 передбачає (і на цьому я хотів би наголосити) в судовому порядку припинення діяльності таких релігійних організацій.

Але вже сьогодні реальна практика діяльності церков (релігійних організацій) як об'єктів і суб'єктів політичного життя в Україні дає чимало свідчень нагальної потреби законодавчого врегулювання цілої низки проблем у цій сфері не лише в основному, але й в деталях. Збереження нинішнього status quo породжує і буде породжувати численні (явні чи латентні) факти порушень чинного законодавства, суть яких полягає у взаємних спробах використання потенціалу церкви та політичних партій у властивих їм сферах діяльності, здобуття переваги над опонентами у політичній чи релігійно-церковній сферах, розширення території впливу тощо.

“РП”: *В такому разі, чому церква (релігійна організація) стає об'єктом політичного життя, які причини активної уваги політичних сил до цієї інституції, поставленою вітчизняним законом поза політичною діяльністю?*

В.Климов: По-перше, незважаючи на конфесійну диференціацію, церкви (релігійні організації) з точки зору можливого політичного впливу на них представляють собою здебільшого багаточисельні, розгалужені, структуровані від центру до периферії, юридично легалізовані системи, що включають в себе релігійні громади, управління, центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства, духовні навчальні заклади; з авторитарно-адміністративним (тобто недемократичним) механізмом управління зверху до низу, високим рівнем виконавської дисципліни, апробованими впродовж століть каналами і методами впливу (як

публічного, так і не публічного), з численними власними засобами масової інформації і досить розгалуженими каналами їх розповсюдження тощо, які досить заманливо використати як готові структури у проведенні політичних ідей, формуванні певних політично орієнтованих позицій, політичної поведінки щодо масиву віруючих.

По-друге, церкви (релігійні організації), будучи обмеженими в участі у політичному житті суспільства як специфічні позадержавні інституційовані структури, залишаються організацією віруючих громадян, які, на відміну від церков, право на будь-яку політичну діяльність мають і до політичних переконань чи свідомості яких політичні партії, рухи завжди можуть апелювати. Звідси спроби деяких політичних сил всупереч закону через віруючих, їх об'єднання, духовенство, окремих ієрархів політизувати позиції церков (релігійних організацій) з певних проблем.

Логіка подібних планів нескладна: політичні партії, рухи як учасники законодавчого чи державотворчого процесів свідомі в зацікавленості церков (релігійних організацій) у прийнятті одних законопроектів або рішень на державному рівні, що прямо чи опосередковано відповідають їх корпоративним інтересам, і в неприйнятті інших. Така зацікавленість церковних інститутів у партіях, що могли б лобіювати на державному, зокрема, парламентському рівнях певні релігійно-церковні, етноцерковні, релігійно-територіальні інтереси, і торпедувати інші, породжує зворотні, далекі від некорисливих, прагнення політичних структур неофіційно використати церкву (релігійну організацію) у суто політичних цілях і розраховувати при цьому на вдячне розуміння церкви. Яскравий приклад – новітня політика Компартії України, її лідера П.Симоненка щодо Церкви Московського Патріархату.

По-третє, церкви (релігійні організації) як носії авторитетних для значної частини віруючих громадян конкретних віровчень, світоглядних, національних ідей, цінностей, традицій, релігійно-моральних принципів, трактувань національної та церковної історії тощо, в багатьох випадках стають об'єктом духовної солідарності одних політичних партій, рухів чи груп і опонування (неприйняття) інших; бажання учасників політичного процесу використати чи підсилити свою політичну позицію релігійно-церковною аргументацією, позицією солідарних церков робить останніх об'єктами політичної діяльності. З цих міркувань не лише за кордоном, але й в Україні з'являються політичні партії, рухи з релігійно орієнтованими програмами, чи окремі програмні положення яких розраховані на солідарність (явну чи латентну) тих або інших церков, конфесій, груп віруючих; навколо церков створюються сателітні громадські формування з певним чином орієнтованою політичною, релігійно-церковною, національно-патріотичною, культурною платформою; частішають спроби політизації, націоналізації релігії та її інститутів, релігієзації, оцерковлення, канонізації нації тощо.

По-четверте, існують і можуть з'являтися у майбутньому нові церковні, міжцерковні проблеми, що, не зважаючи на свою внутрішньокорпоративну суть, так чи інакше, на думку представників державних чи партійних структур, торкаються інтересів держави, її політичної, міжнародної стабільності, іміджу у міжнародних відносинах тощо. У зв'язку з нагальністю вирішення таких проблем церкви (релігійні організації) стають об'єктами прямого тиску державних чинників, політичних партій, груп, громадських організацій з метою примусити церковні інституції прийняти те чи інше політично зорієнтоване, по-світськи доцільне й обгрунтоване рішення, хоч воно може суперечити позиціям і релігійно-містичній логіці церковних інституцій. Як зазначалося в документах Архієрейського собору УПЦ (липень 2000 року), у політиків з'являється спокуса бачити в Церкві лише засіб для досягнення політичних інтересів”.

По-п'яте, з набуттям у останні роки церквою (релігійними організаціями) статусу інституції, яким довіряють вагомо більше громадян, аніж будь-якому владному, партійному чи громадському органу або організації, церкви (релігійні організації) стали об'єктами особливої уваги у політичному житті країни з огляду на те, що дотичність будь-якої партії, політичного угруповання до настільки авторитетної інституції може сприяти (хоч і опосередковано) підвищенню рейтингу таких політичних структур.

По-шосте, церкви (релігійні організації) є важливим об'єктом політичного життя з огляду на їх потенційно стабілізуючі суспільство можливості, зокрема, у випадках, коли протиборство політичних сил з певних причин набуває соціальної гостроти, загрозливого для соціальної стабільності характеру і у здорових сил суспільства виникає потреба звернутися до всіх наявних засобів і шляхів масового впливу, зокрема, до потенціалу релігійно-церковного впливу заради нормалізації ситуації, консолідації нації тощо.

З іншого боку, у зв'язку з активізацією міжнародного тероризму на релігійному ґрунті і, як наслідок, поширенням на Заході концепцій, акцентованих на дезінтегруючій, роз'єднуючій функції релігій та релігійних організацій для суспільства (див. матеріали зустрічі провідних економістів та політиків у Давосі в 2003 р.) певні церкви як потенційний фактор дестабілізації суспільства знову ж таки стають об'єктом у політичній діяльності та політичних процесах, але вже з метою недопущення використання їх окремими політиками у деструктивних цілях.

По-сьоме, церкви (релігійні організації) відкрито чи латентно стають фігурантами реалізації державою, партіями політики „національної безпеки”, а сфера „релігійно-церковного” та „національного” - сферою стратегічних інтересів держави, правлячої чи правлячих партій і, в силу цього, церкви, релігійні організації виявляються об'єктами і знаряддями для проведення певної політики у гуманітарній сфері, „класифікуються за наявністю чи відсутністю керівного органу за кордоном, ступенем регіоналізації, ставленням до національної ідеї”, бути засобом консолідації нації чи реалізації сепаратистських настроїв та ін.

По-восьме, стабільний і тривалий міжнародний авторитет багатьох вітчизняних церков та релігійних організацій робить їх досить бажаним об'єктом контактів для багатьох вітчизняних політичних суб'єктів з метою прямого чи опосередкованого використання міжнародних релігійно-церковних зв'язків для створення чи зміцнення потрібного іміджу партій, політичних платформ за кордоном, встановлення міжнародних контактів тощо.

По-дев'яте, церкви (релігійні організації), маючи статус позадержавних структур, у багатьох аспектах діяльності (і не лише внутрішньоцерковної) в реальному житті знаходяться поза сферою державного контролю, що не може не породжувати бажання окремих політичних груп, особливо не обтяжених нормами політичної культури, вбачати у церкві (релігійній організації) об'єкт і засіб у неоприлюднених політичних планах чи реальних акціях, які позірно можна видати як інтерес і мету спільноти.

Таким чином, церква (релігійні організації) в Україні, з одного боку, в силу цілої низки своїх об'єктивних характеристик, а з іншого - з причин особливостей вітчизняного політичного процесу, початкового етапу становлення політичної культури в українському суспільстві з багатьох причин може бути і є об'єктом політичного впливу партій, рухів, багатьох політиків та державних функціонерів по досить широкому спектру напрямів - від протизаконних спроб політизувати церковні інституції у політично корисливих цілях (включаючи критику політиками окремих церковних ієрархів за „політичну короткозорість”) до використання можливостей церков (релігійних організацій) впливати на віруючих під час виборчих кампаній.

Аналіз проблеми церков (релігійних організацій) як об'єктів політичного життя сучасної України показує, що взаємовідносини інститутів церкви і політичної системи як складові політичного життя знаходяться зараз у зоні активного становлення, для якої характерні, з одного боку, пошук оптимальних форм взаємодії, численні спроби політичних суб'єктів визначити сфери конструктивної співпраці з церквою як об'єктом політичного життя, критично засвоїти сучасний позитивний світовий чи європейський досвід таких взаємозв'язків; а з іншого - численні помилки, суб'єктивні підходи, огульні рішення з цих проблем, що на тлі політичних амбіцій, недостатньої обізнаності з нормами чинного законодавства чи його свідомим ігноруванням, непоодинокими спробами регіональної законотворчості, всюдозволеності, проявів політичного чи релігійного екстремізму набувають широкого суспільного резонансу і завдають шкоди як політичним, так і церковним учасникам цього суспільного процесу.

Показово, що при всій важливості і повчальності минулої, в тисячу років, історії церкви як об'єкта у політичному житті на українських землях, за роки незалежності України поступово склалася і складається вже своя історія цього питання.

Загальна тенденція процесу становлення церкви як об'єкт-суб'єкта політичного життя в Україні - поступовий рух і церков (релігійних організацій), і складових політичної системи (держави, партій, політичних об'єднань, рухів тощо) до декларованої Конституцією України, чинним законодавством неучасті релігійних організацій у діяльності політичних партій, кампаніях політичної спрямованості тощо.

В цілому, якщо аналізувати власне церкву (релігійну організацію) як об'єкт політичного життя, то вона у цій якості еволюціонувала від неофіційного статусу „революційного фермента суспільства” з ореолом „переслідуваної церкви” (період якісно нових ідеологічних координат початку 90-х років, націонал-патріотичного романтизму, спроб зв'язати в єдиний ідеологічний вузол „національне” і „релігійне”; час радикальних ініціатив нових учасників політичного процесу щодо церкви) до більш усталеного статусу духовно, культурно значущого в суспільному житті інституту, але з менш компліментарними, більш реалістичними і критично осмисленими характеристиками його місця, діянь і можливостей, зокрема, на терені політичного життя суспільства.

3. Понятійну толерантність в міжконфесійні відносини

Науковець тим відрізняється від дилетанта і недоброчливіця, що завжди оперує чітко окресленим за змістом понятійно-категоріальним апаратом. Тому дивує те, що й дехто з них подеколи використовує поняття «квазірелігія», «псевдорелігія», «канонічна церква», «тоталітарні культи» тощо. Якщо бути строгим, то це лише кожна з конфесій розглядає іншу як псевдорелігію, бо ж прагне у своїй конкурентній боротьбі за

вірних (зрештою – за свого грошового донора) утвердитися в такий спосіб у своїй незаперчній єдиноістинності. Будь-яка конфесія є тією чи іншою мірою тоталітарною, бо ж вона прагне тотально охопити своїм впливом вірного від дня його народження і до смерті, поширити свій вплив на всіх людей і на всі сфери їх життя.

Науковець до того релігійного явища, яке розглядає, має підходити насамперед керуючись певними науково-пізнавальними, а не конфесійно-оціночними параметрами тієї релігії, яка є його віросповіданням. Тим критерієм-мінімумом, який дає можливість кваліфікувати якесь духовне явище як релігійне, є насамперед наявність в ньому виявів віри у надприродне і поклоніння йому. Під цей оціночний критерій підходять переважно всі релігійні течії (хіба що з деякими застереженнями щодо східних релігій). Коли ж ми починаємо їх оцінювати як якісь квазірелігійні чи псевдорелігійні явища, то при цьому оперуємо поглядами на них інших конфесій, а не власне науковими. Релігієзнавець у своїй дослідницькій роботі має керуватися принципами конфесійної неупередженості і толерантності. Лише тоді його науковий здобуток буде чогось вартий. Конфесійна заангажованість чи конфесійна упередженість призводять до спотворення наукового пошуку. Тим більше тут не підходять ті опійні оцінки релігійних явищ, до яких вдавався марксизм-ленінізм. Науковець вправі піддавати критичним оцінкам не віровчення конфесій, а лише вихід їх організаційних структур за сфери того, що є власне релігійним, зокрема вихід в політику, економіку та ін.

Тепер щодо вживаного подеколи поділу релігій на традиційні і нетрадиційні. Він також є відносним. До яких релігій, скажімо, ми віднесемо відроджуване нині у нас в Україні язичництво? До нетрадиційних? Але ж воно традиційніше християнства, яке для України є привнесеною релігією, тобто запозиченою, не доморощеною, чужою, бо ж попервах взагалі з'явилося в єврейському середовищі. Або ж візьмемо буддизм. Для нас він є нетрадиційним, а ось для Індії і Китаю – традиційним. Буддизм для нас є неорелігією (ною релігією), бо ж нещодавно у нас появився, хоч для багатьох країн Азії він виступає як релігія давньої традиції. З'явився він, як відомо, ще в шостому столітті до нашої ери. Поняття канонічної території ввели в обіг православні церкви-імперії Константинопольська, Московська і Сербська з метою захисту своїх духовно-колоніальних володінь від місіонерства інших церков, збереження від розвалу своїх колоніальних володінь.

На нас ображаються послідовники Церкви Христа, коли ми їх спільноту називаємо неорелігійним утворенням. Вони вважають, що саме таку Церкву як їхня (не поділену на конфесії, не спотворену абсолютизованим обрядодійством, без виокремлення кліру і мирян та ін.) заснував ще сам Ісус Христос, а вони її нині лише відроджують. Погодись з ними, але ж на теренах України це віросповідання з'явилося все одно як нове, а не давнє, з двохтисячолітньою історією.

То ж я за те, щоб понятійно-категоріальний апарат, яким ми оперуємо у своїх публікаціях, був строго науковим, конфесійно незаангажованим, толерантним. Бо ж наша наукова некоректність використовується як аргумент для розпалювання міжконфесійної ворожнечі, нетолерантності в міжконфесійних відносинах.

Згадаймо тут принагідно толерантні думки нашого Президента. «Ми поважаємо будь-яку віру, духовний вибір людини, - зауважує В.Ющенко. - Ніхто із світської влади перстом не вказуватиме, кому і до якої Церкви ходити... Кожен може молитися у своєму храмі». При цьому він визнає благодатність будь-якої конфесії. «Якщо до мене підійде священник, то я не буду питати: «З якої ви конфесії?», - зауважує Президент. – Єдине, що я зроблю – попрошу його благословення». Глава держави розуміє, що лише рівний підхід до конфесійних виборів наших громадян є однією із заporук єдності українського народу.

Жодна конфесія чи Церква не може оголосити свою монополію на право навернення до себе всіх і кожного. Оцінка нею своєї єдиноістинності є самооцінкою, а самооцінка, як відомо, завжди страждає певною егоїстичністю і хибністю. Бог для всіх є один. Словами Біблії він засвідчує просто своє буття: «Я є ». То ж конфесія – це шлях до нього, виявлений по-своєму в кожному віросповіданні окремим народом, а чи ж і окремою особою. Закликаючи любити ближнього, Ісус Христос на цьому крапку не ставив: він закликав любити навіть ворога. Звідси органічно випливає висновок необхідності толерантності міжконфесійних відносин, сприйняття іншого в його світоглядних і релігійних виявах таким, яким він є, щоб потім не вибачатися, як це зробила католицька церква (чомусь її приклад не наслідували інші), за скоєні лиха, образи, злослів'я. Правда, і серед православних зустрічаються факти такої доброзичливості. Мені часто приходять на пам'ять ті слова вибачення за різні словесні образи і слова прощення щодо інших вірувань, які висловив на одному із семінарів в Запоріжжі місцевий владика УПЦ МП Василій. Було б це на Запоріжчині традицією і добре було б, якби ці думки і дії архієпископа сповідували в інших єпархіях УПЦ МП.

То ж будемо строгими в своєму мисленні і писанні, щоб вживаними поняттями не ображати інших. (А.Колодний).

4. Релігія в національному житті українців

Той, хто уважно слідкує за публікаціями часопису «Релігійна панорама», оцінками в них подій релігійного життя, певно помітив нашу українську національну зорієнтованість. Ми не вникаємо в суть конфесійних віровчень, не висловлюємо щодо них якісь критичні судження, але там, де відчуваємо навіть незначну антиукраїнськість в позиціях у діях тієї чи іншої релігійної спільноти, ми безкомпромісні. Більше того, ми вважаємо, що їй не місце на наших теренах. Це є виявом тієї української націоналістичності, яка ще в складні шестидесяті роки минулого століття була сформована в мене і яку я ще з більшою гостротою відчуваю зараз, коли історія востаннє дарувала нам можливість збудувати незалежну Українську Державу, а ми можемо знову (і назавжди) втратити цей шанс. Особливо після Помаранчевої революції і президентських виборів, коли перемогли її рушії. Доля три рази дала В. Ющенку можливість зреалізувати сподівання національно-демократичної України на Українське відродження, втілення в реалії української національної ідеї. Перший раз – після виборів до Верховної Ради в 2002 році, коли із-за зволікань з формуванням парламентської більшості він так і не зумів зреалізувати кількісну депутатську перевагу. Вдруге – після президентських виборів 2004 року, коли Ющенко із-за братаннями опісля із своїми опонентами (та й з тими бандидами, які, з його обіцянок, мали б сидіти в тюрмах) дав можливість оговтатися антипомаранчевим силам і зрештою не тільки об'єднаною силою виступити на парламентських виборах, а й одержати серед партій найбільшу кількість голосів. Третій раз шанс національного поступу з'явився після перемоги помаранчевих на парламентських виборах 2006 року. Але відоме «кучмівське синівство» В. Ющенка знову наш національний поступ загнало в глухий кут. Він налаштувався на братання з тими силами, для яких вільна Україна без якогось союзу її з Росією існувати не може, для яких, власне, не існує як самодостатня українська мова і Українська Помісна Православна Церква, для яких орієнтир на середньовічну Росію більш важливий, ніж на демократичну Європу. Але поступ українства в цивілізований світ вже незворотній. Якщо не цей, то наступний Президент країни буде більш рішучим в його прискоренні.

Нині ми все ж (і це наш здобуток) можемо вільно говорити про Українське відродження, всіляко сприяти йому у сфері своєї професійної діяльності. В комуністичні роки приходилося робити це різними витонченими шляхами. Але вони не залишалися непоміченими. Тут були і доноси «друзів», і партійні стягнення за націоналізм, і виключення з партії, і навіть втеча до Житомиру від Сибіру. Тотальне оросійщення, нищення кращих виявів української культури і духовності, витіснення української мови у сферу сільського побуту, зросійщення вищої освіти, закриття Українських національних християнських Церков, насадження повсемірно Московсько-шовіністичного Православ'я – багато інших шляхів погрому українства тут можна назвати. Говорилося про інтернаціоналізацію різних сфер суспільного життя, а насправді під гаслом формування нової історичної спільноти «радянський народ» нас всіх прагнули зробити народом без родства, а зрештою – зросійщити. У цьому неабияку роль зіграла та Церква, яка нині за кількістю своїх парафій є найбільшою в Україні – Російська Православна Церква. Це вона разом з Компартією довела наш народ до того, що він, як пише В.Сосюра, забув, хто він є. Коли в українця про це питали, то він відповідав: я – православний. Щоб позбавити нас нашого історичного кореня, навіть першу нашу державу Київську Русь стали називати «Давньою», утверджуючи обстоювану толочківською історичною «наукою» ідею нашої одності з московитами, але якщо вони тут поставали великоросами, то ми – малоросами, якимсь незграбним тимчасовим шмельцем. До речі, цю концепцію й понині обстоює у своїх публікаціях (та певно й у проповідях) тульчинський єпископ-малорос УПЦ МП, благословенні Одеським, Дніпропетровським і Запорізьким владиками їх єпархіяльні періодичні видання. Але якщо в цьому ще можна зрозуміти закинутих в Україну владик-русаків Агафангела з Одеси чи Іоанафана з Херсона, які всіляко протидіють виокремленню Українського Православ'я в незалежну Помісну Церкву, іншого від росіян чекати не можна, бо ж для них, як то в пісні вони співають, «куда не поеду...всё вокрут моё». (То ж може краще не пускати за стіл). А ось малоросійство родом з України владик Дніпропетровська, Запоріжжя, Криму, Чернівців та й деяких інших єпархій УПЦ МП просто дивує. Як то можна так не любити той народ, який тебе породив, щоб бажати йому вічне життя в колоніальній неволі! Прочитайте, зокрема, ті періодичні православні видання, які з благословення митрополита Іринія поширює московсько-православний Дніпропетровськ. Вони твердять і про відсутність такого народу як український, і неблагодатність української мови, і про необхідність вияву непідпорядкування українській владі, і про якусь Новоросію, що не є Україною. Україна в них постає як «окраина» якоїсь слов'янської держави. Конференція, яка проходила в Дніпропетровську з благословення єпархії УПЦ МП, розпочиналася співом «Боже, царя храни». Якого Царя? Мені сказали, що то є Ісус Христос. Але ж мелодія цього Російсько-імперського гімну всім відома. Страшно стає, коли бачиш як відкрито в Церкві Московської юрисдикції обстоюється ідея малоросійства чи новоросійства її єпархами. Але цьому ж навчають і в духовних учбових закладах! Такими з них виходять майбутні батюшки, а не українськими патріотами.

Заперечуючи роль Церкви в національному відродженні, часто посилаються на євангельське вчення, що для християнина немає ні єлліна, ні іудея, ні скіфа. При цьому ці слова витлумачують так, як то вигідно для імперських церковних утворень християнства. Але ж їх можна прочитати так, як їх розумів сам Ісус Христос: ти можеш бути християнином, залишаючись в своїй національності. Згадаймо тут принагідно Христову П'ятидесятницю. Посилаючи апостолів до різних народів, Христос велів говорити з ними їхніми мовами. Саме на основі своєрідного, зумовленого історією і культурною традицією прочитання вчення Ісуса Христа кожним народом з'являються в християнстві національні церкви. Хіба можна ототожнювати Грузинську Православну Церкву з Грецькою або ж Вірменську Апостольську з Російською? Та й Українське Православ'я, оформлене Петром Могилою, у своїх виявах відмінне від Московського

Поняття **національна Церква** фіксує своєрідно інституалізоване й ієрархізоване об'єднання послідовників певної національної релігії, через яку вона виражає свою сакральну, етноінтегративну функціональність. В ролі національних Церков виступають конфесійні об'єднання певного етносу, які, функціонуючи в певний часовий проміжок історії, опираючись на свою етноконфесійну традицію, використовуючи мову свого народу як богослужбову й маючи масове поширення серед населення певної країни чи території, сприяють розвитку етнокультури, національної самосвідомості й державності своєї нації, утвердженню її національної ідентичності. Відтак національною постає не та Церква, яка використовує у своїй назві щось від корінного етносу («українська» чи «України»), функціонує на його рідній землі чи має порівняно тривалу тут свою історію. Якщо Церква ігнорує в своїй діяльності національну мову корінного етносу, цілковито підпорядкована в своїй діяльності зарубіжному центру, який нехтує національні інтереси українства, а то й працює проти української суверенності, то вона не є українською навіть за умови належності значної кількості її парафіян до українського етносу. Вона у своєму функціонуванні постає як Церква центру своєї юрисдикції, зрештою – українофобською інституцією. Президентські вибори засвідчили хто є хто. Ті, хто молиться з Катусевим на бігборди «З нами Бог і Росія», швендяє вулицями українських міст з портретами імператора Миколи II, явно є малоросами, а відтак – не українцями. В наших нинішніх складних і важких умовах національного виокремлення і відродження в ролі українсько-національної постає та Церква, яка в своєму функціонуванні працює на незалежність нашої країни, сприяє розвитку і збереженню нашої національної культури, зокрема української мови, репрезентує в різних релігійних центрах та інституціях, як і в центрі своєї юрисдикції, на міжнародних релігійних форумах нашу суверенну державу. Нині в контексті українського національного відродження функціонують Церкви Київського Патріархату, Автокефальна Православна, Греко-Католицька і Українсько-Лютеранська, рідновірські спільноти. Нехтуючи українською мовою в своєму богослужбовому житті, проповідницькій і видавничій діяльності, протестантські і харизматичні спільноти за деяким винятком, нові релігійні течії України практично продовжують політику Комуністичної партії на оросіянення українців, а відтак постають перепорою на дорозі нашого національного відродження. Це дає нам підставу в своїй роботі всіляко підтримувати Церкви національної орієнтації і говорити про суспільну небажаність тих, для кого все українське є чужим. А як відомо, в чужий монастир із своїми законами не ходять. Любити і підтримувати тих, хто не любить наш народ, це йти проти так тяжко вистражданої і здобутої ним незалежності.

Проблеми ролі релігії в національному житті українства я у своєму баченні всебічно розглядаю у своїй нещодавно видрукуваній книзі **«Україна в її релігійних виявах» (Львів: Сполом, 2005)**. Тим, кого цікавлять питання включення релігійного чинника в процес нашого Українського відродження, радив би її прочитати. В ній зокрема йде мова про особливості релігійної духовності українця, типових виразників його релігійного духу – Івана Вишенського, Григорія Сковороду, Тараса Шевченка та Івана Франка. Окремі розділи книги присвячено змінам релігійної мережі України, ролі релігії в історичному бутті українського народу і її функціонуванню в умовах демократичної України. Зацікавлені книгою можуть звернутися у наше Відділення релігієзнавства (тел. 279.04.18). *(А. Колодний)*

5. Законодавчі ініціативи у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій у 2005 р.

Минулий рік був багатий на законодавчі ініціативи у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій. З одного боку нова влада заявила про свій курс щодо підвищення духовності та захисту моральних цінностей в українському суспільстві, з іншого боку – представники релігійних та громадських організацій намагались скористатися нагодою для вирішення давно наболілих питань у цій царині та покращення існуючого становища. У даній публікації ми розглянемо характер найбільш значущих законодавчих ініціатив та хід їх розгляду.

1. Набуття релігійними організаціями статусу юридичної особи.

З набранням чинності Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» №755-IV від 15.05.2003 р. на практиці виникла низка проблем щодо набуття статусу юридичної особи неприбутковими організаціями, в тому числі і релігійними. Колізія правових норм щодо процедури державної реєстрації релігійних організацій між цим Законом і Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» №987-ХІІ від 23.04.1991 р. створила проблему подвійної реєстрації релігійних організацій, що в свою чергу призвело до ускладнення набуття релігійними організаціями статусу юридичної особи, стало приводом для неоднозначного застосування законодавства на практиці та створило значні перепони для здійснення релігійної діяльності (збільшення строку реєстрації, необхідність внесення реєстраційної плати за держреєстрацію, складність погодження змін та доповнень до статуту, тощо).

Напевно, найбільший резонанс у релігійному середовищі щодо законодавчих ініціатив викликали законопроекти, які намагались усунути згадану колізію. Серед низки законопроектів, що були внесені на розгляд Верховної Ради України і стосувались окремих питань державної реєстрації, було лише два проекти Законів, які комплексно вирішували цю проблему. Перший з них, проект Закону України про внесення змін до деяких законів України (у зв'язку із прийняттям Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців") №7250 від 25.03.2005 р. (автори – народні депутати України Єхануров Ю.І., Дубицький В.В.), який пропонував усунути правову колізію шляхом внесення змін до спеціальних законів і закріплення подвійної процедури реєстрації для неприбуткових організацій, в т.ч. і для релігійних організацій. Другий законопроект, що був внесений на розгляд Верховної Ради України, це проект Закону «Про внесення змін до статті 3 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців"» (щодо статусу юридичних осіб) №4389-1 від 03.06.2004 р. (автор – народний депутат Мусіяка В.Л.). Концептуальна відмінність цих законодавчих змін полягала у тому, що законопроектом №4389-1 пропонувалось не тільки усунути існуючу правову колізію між Законами, а також вирішити проблему «подвійної» реєстрації неприбуткових організацій. Законопроект передбачав внесення змін і доповнень до статті 3 Закону «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», де вказувалось, що дія цього Закону не поширюється на державну реєстрацію релігійних організацій та об'єднань громадян (політичних партій, громадських і благодійних організацій, профспілок тощо), для яких законодавством передбачений особливий порядок державної реєстрації.

Законопроект №4389-1 був підтриманий Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій (ВРЦіРО), позиція якої була викладена у відповідному зверненні до Верховної Ради України від 24.06.2005 р., і на пленарному засіданні від 04.10.2005 р. був схвалений парламентом у першому читанні та прийнятий за основу. Однак досвід українського парламентаризму знову підтвердив тезу, що навіть найкращі законодавчі зміни до другого читання можуть прийти у зовсім іншому вигляді. Саме так і сталося із законопроектом №4389-1, який із поправками заступника голови Комітету з питань промислової політики і підприємництва К.Ляпіної у редакції до другого читання повністю нехтував проблемами державної реєстрації релігійних організацій. Не зважаючи на вирішення проблеми для окремих неприбуткових організацій, для релігійних організацій створювалась вже нова правова колізія і не вирішувалось питання їх «подвійної» реєстрації.

Не розібравшись у характері цих змін, народні депутати України схвалили законопроект №4389-1 у новій редакції, чим ще більше погіршили становище релігійних організацій. Певна надія на вирішення, в решті решт, означеної проблеми з'явилась лише завдяки тому, що Президент України прислухався до звернень ВРЦіРО від 27.12.2005 р. і громадських організацій та наклав вето на ухвалений Верховною Радою України закон. Тепер доля цих законодавчих змін залежить від позиції парламентарів, які будуть розглядати повторно цей Закон із пропозиціями Президента України по вирішенню проблем державної реєстрації релігійних організацій.

2. Право релігійних організацій засновувати загальноосвітні навчальні заклади.

На тлі дискусій про впровадження в шкільну освіту морально-етичного компоненту поза увагою у 2005 році залишилась проблема заснування релігійними організаціями загальноосвітніх навчальних закладів, що є однією з найактуальніших проблем у сфері освіти. Урядових ініціатив з цього приводу не було. У Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону «Про внесення змін до деяких Законів України» (щодо заснування релігійними організаціями загальноосвітніх шкіл) №8002 від 18.07.2005 р. (автор – народний депутат України Бойко Ю.А.).

Однак цей законопроект, поряд із вирішенням проблеми надання права релігійним організаціям засновувати загальноосвітні заклади, пропонує зміни не у самий кращий спосіб, оскільки передбачається внести поправки до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». Такий підхід є недоречний в умовах значної політизації у Верховній Раді України розгляду питань щодо свободи совісті та релігійних організацій. Тому більш вдалим, на наше переконання, є внесення відповідних змін до законодавства у сфері

освіти, а саме до ст. 9,18 Закону України «Про освіту» №1060-ХП від 23.05.1991 року та до ст. 8,11 Закону України «Про загальну середню освіту» №651-ХІV від 13.05.1999 р.

Крім цього, на теперішній час відсутні законодавчі ініціативи щодо визначення приватних навчальних закладів як комерційних і некомерційних. Адже, створюючи навчальні заклади, релігійні організації на меті мають надання саме освіти, а не отримання прибутку. Тому доречно розробити такий юридичний механізм, якій дозволить некомерційним приватним навчальним закладам мати певні податкові пільги нарівні із неприбутковими організаціями, а також мати можливість отримувати гуманітарну і благодійну допомогу для покращення умов навчання.

3. Право релігійних організацій на постійне користування землею.

Відповідно до частини п'ятої статті 12 Закону України «Про плату за землю» релігійні організації звільнені від плати за землю. Однак цією пільгою на практиці майже не можливо скористатися, оскільки релігійні організації законодавчо не мають права на постійне користування землею. Таке право за ними було закріплено у статті 7 Земельного кодексу України 1990 р., але у 2001 р. релігійні організації були позбавлені права на постійне землекористування відповідно до ст. 92 Земельного кодексу України №2768-ІІІ від 25 жовтня 2001 р. (у новій редакції). З метою вирішення цієї проблеми до Верховної Ради України ІV скликання протягом 2003–2004 років було подано п'ять законопроектів, в тому числі і проект Кабінету міністрів України. Урядовий законопроект навіть був схвалений Верховною Радою України у першому читанні, однак парламентарям не вистачило політичної волі вирішити питання відновлення права постійного користування для релігійних організацій. Через політичне протистояння законопроект не набрав достатньої кількості голосів депутатів під час його розгляду у другому читанні.

В теперішній час на розгляді Верховної Ради України знаходиться проект Закону України «Про внесення змін до частини другої ст. 92 Земельного кодексу України» (щодо права релігійних організацій на постійне користування землею) №8409 від 03.11.2005 р. (автори – народні депутати Стретович В.М., Білорус О.Г., Сухий Я.М. та інші). Підтримка цієї ініціативи представниками різних парламентських фракцій свідчить, що суспільство вже давно очікує на прийняття цих змін, які дозволять релігійним організаціям скористатися передбаченою пільгою під час користування землею.

Наразі законопроект №8409 внесений до проекту Переліку питань до порядку денного дев'ятої сесії Верховної Ради України четвертого скликання, яка розпочнеться у лютому 2006 р. Тому існує ймовірність, що очікування багатьох віруючих будуть задоволені у разі ухвалення Верховною Радою України зазначеного проекту Закону.

Щодо цього питання в рішенні Конституційного суду України №5-рп від 22.09.2005 р. щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 92, п.6 розділу Х "Перехідні положення" Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) зазначено, що релігійні організації, які відповідно до статті 7 Земельного кодексу України в редакції від 13.03.1992 р. набули права на одержання в постійне користування земельних ділянок та звільнені від земельного податку як організації, що не займаються підприємницькою діяльністю (пункт 5 частини першої ст.12 Закону України «Про плату за землю»), згідно з пунктом 6 Перехідних положень Кодексу матимуть право постійного користування земельними ділянками і користуватимуться пільгами щодо земельного податку до 1.01.2008 р. Інша частина релігійних організацій цих прав і пільг позбавлена, що суперечить ст. 22 Конституції України, ст. 4, 5 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Слід зазначити, що поряд із проблемою постійного землекористування для релігійних організацій залишається проблема законодавчої не визначеності їх як суб'єктів, які можуть набувати право власності на земельні ділянки. Чинний Земельний кодекс України дозволяє юридичним особам набувати землю у власність лише для підприємницької діяльності. Щодо цього питання до Верховної Ради України не було внесено жодного законопроекту.

Таким чином, в теперішній час релігійні організації змушені здійснювати свою діяльність в умовах позбавлення права на постійне землекористування та без права набувати земельні ділянки у власність, що безумовно не може свідчити про створення державною належних умов для духовної і соціальної діяльності релігійних організацій.

4. Право на відстрочку від призову та звільнення від військових зборів.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» №2232-ХП від 25.03.1992 р. відстрочка від призову надається призовникам, які є священнослужителями і займають посаду в одній із зареєстрованих у встановленому порядку релігійних конфесій. Також відповідно до статті 30 цього Закону від проходження навчальних зборів звільняються особи, які мають духовний сан і посаду в одній із зареєстрованих у встановленому порядку релігійних конфесій.

Проблемою є те, що законодавчо не визначено поняття «конфесія», тому часто виникають перешкоди у реалізації права громадянина на відстрочку від призову та звільнення від військових зборів. Для вирішення

цієї проблеми існує потреба привести термінологію цих статей у відповідність до Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації".

До парламенту було внесено кілька законопроектів, які були спрямовані на усунення зазначеної неточності термінології, але ці ініціативи з певних причин не були підтримані депутатами. Пізніше на розгляд Верховної Ради України був внесений проект Закону "Про внесення змін до Закону України "Про загальний військовий обов'язок і військову службу" (щодо терміну "конфесії") №4119 від 17.12.2003 р. (автори – народні депутати України Таран-Терен В.В., Турчинов О.В.), який пропонував вирішити дану проблему.

Ці пропозиції врахував Урядовий проект Закону про внесення змін до Закону України "Про загальний військовий обов'язок і військову службу" (нова редакція Закону) №8047 від 29.08.2005 р. та навіть більш чітко виписав положення про відстрочку від призову та звільнення від військових зборів. Даний законопроект був схвалений Верховною Радою України у першому читанні та прийнятий за основу на пленарному засіданні від 22.12.2005 р.

5. Законопроекти щодо діяльності релігійних організацій.

1) У Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону України „Про внесення змін та доповнень до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (щодо небезпечного психологічного впливу) №8397 від 02.11.2005 р. (автор – народний депутат України Співачук В.Л.), який в теперішній час знаходиться на розгляді у профільному Комітеті з питань культури і духовності. На думку автора, законопроект дозволяє законодавчо врегулювати проблему захисту громадян від небезпечного психологічного впливу тоталітарних релігійних культів, діяльність яких побудовано на засадах повного нівелювання людської особистості, знищення пануючих у суспільстві моральних цінностей.

У проекті Постанови №8397/П від 27.12.2005 р. народний депутат Білорус О.Г. висловив позицію про неприйнятність зазначеного законопроекту, оскільки реалізація законопроекту №8397 може призвести до виникнення напруження у міжцерковних відносинах та, як наслідок, у суспільстві. Крім того, він у разі прийняття стане законодавчим підґрунтям для переслідування громадян за ознаками віросповідання, а норми проекту виписані таким чином, що під їх дію підпадатимуть абсолютно всі релігійні організації та їх члени.

Враховуючи неоднозначність положень законопроекту №8397 експерти і представники релігійних організацій згодні в тому, що цей законопроект необхідно відхилити як такий, що створює перешкоди для реалізації громадянами права на свободу совісті та віросповідання і містить в собі загрозу позбавлення сутності цих конституційних прав в Україні. До того ж, діючий Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», не зважаючи на його певні вади, є достатнім для правового регулювання діяльності релігійних організацій і надає передбачене Конституцією України право свободи совісті і віросповідання кожному громадянину України, а також на сьогодні є гарантом стабільності у міжцерковних відносинах.

2) На розгляд парламенту також було внесено проект Закону України “Про фінансування державою релігійних громад” №6051 від 21.08.2004 р. (автор – народний депутат Чернівецький Л.М.), який очікує розгляду Верховної Ради України. Даний законопроект пропонує фінансування державою релігійних громад, парафіяни яких під час богослужінь творять молитву за здоров'я та християнське милосердя Президента України та інших посадовців, за український народ, тощо.

Профільний комітет і Головне науково-експертне управління Верховної Ради України пропонують відхилити законопроект, оскільки законопроект суперечить Конституції України, Бюджетному Кодексу України та Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”. Виходячи зі змісту цих ініціатив, можна зробити висновок про їх популістський характер, оскільки вони не мають під собою жодного механізму їх практичної реалізації, а також порушують конституційний принцип відокремлення церкви і релігійних організацій від держави та законодавчу заборону фінансування державою діяльності будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії.

Висновки.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що на сьогодні залишається багато проблемних питань у діяльності релігійних організацій, які потребують свого законодавчого вирішення. На наше переконання, вирішення цих проблем може бути більш швидким і ефективним через залучення представників релігійних організацій і експертів до розробки урядових законопроектів і нормативних актів із питань свободи совісті та релігійних організацій, чого до теперішнього часу майже не відбувалось. Така співпраця дозволить вирішувати проблеми, які на практиці виникають у релігійних організацій, та уникнути створення правових колізій і прийняття законодавчих змін, які не покращують існуючу ситуацію.

Сподіваємось, що у новому складі Верховна Рада України буде здатна приділити належну увагу вирішенню проблемних питань діяльності релігійних організацій, що має стати запорукою духовного і морального піднесення українського суспільства.

(М.Васін, експерт із правових питань Інституту релігійної свободи)

6. Правовий статус діяльності релігійних меншин

Проблеми, пов'язані з релігією, завжди були і залишаються одними з важливих у контексті організації державного і суспільного життя. І сьогодні для України вельми актуальними є питання гарантування, повноцінного забезпечення, захисту права на свободу совісті, релігії, діяльності релігійних організацій, в тому числі і релігійних меншин. Це зумовлено передусім тими, історичної ваги, процесами, які відбуваються впродовж останнього десятиріччя в усіх сферах суспільного буття, зокрема і в духовній, релігійно-світоглядній його площині.

Все це, а також принципово нова атмосфера, яка склалася в нашій державі у ставленні до релігії та церкви, їхня демаргіналізація, практичне забезпечення свободи совісті:

- **сприяли** значному посиленню релігійного компоненту в структурі українського соціуму, його функціонального і рольового вияву;

- **постали** важливими чинниками кількісних і якісних змін у релігійній сфері;

- **створили** сприятливі умови для активної регенерації релігійних об'єднань, груп.

Поліетнічність населення України, діяльність зарубіжних релігійних місій, процеси активного особистісного пошуку якісно інших світоглядних цінностей спричинили появу нових релігійних організацій, течій. Їх поширення набуло динамічного характеру. Поряд з домінуючими (чисельно), традиційними для України церквами активно діють й інституалізовані структури так званих релігійних меншин.

Перш ніж вести мову про права, правовий статус останніх в Україні, варто визначитися і щодо самого поняття **релігійна меншина**. В правових документах міжнародного і національного плану, а також і в науковій релігієзнавчій та юридичній літературі цей термін вживається рідко. Частіше всього фігурують поняття "національна" або "етнічна" меншина. Проте, як засвідчує аналіз, чіткості та однозначності у застосуванні цього терміну також немає. Частіше зустрічається розширений, описовий підхід до його визначення. Зауважу, що термін "національні меншини" зустрічається більш ніж у 15 міжнародних документах, які постають як фундаментальне узагальнення сучасних уявлень про стандарти у сфері забезпечення і захисту прав національних, етнічних меншин. І лише в окремих з них, зокрема в проекті документу Центральноєвропейської ініціативи про захист прав національних меншин, зроблена спроба дати визначення поняття "національна меншина". І хоча цей термін конституційований в міжнародному праві, а також у Конституції, інших законодавчих актах України, з боку представників окремих політичних сил, національних меншин, він все ж викликає неоднозначну реакцію і гострі дискусії. Аналіз підтверджує, що термін "релігійна меншина" в контексті міжнародних і вітчизняних правових актів постає, по суті, як дериват поняття "національна меншина".

Вперше вислів "релігійна меншина" вжито в 1992 р. в "Декларації ООН про права осіб, що належить до національних або етнічних, **релігійних** (виділено мною - М.Б.) та мовних меншин, а потім в 1995 р. в Резолюції комісії з прав людини ООН "Права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин". У законодавчих актах України цей термін відсутній. Останніми роками він став зустрічатися епізодично в пресі, виступах на релігієзнавчих наукових конференціях. Частіше йдеться про релігії "національних меншин" або ж про "релігійну самобутність національних меншин", як це, до речі, записано у ст.10 Конституції України. І в цьому є своя логіка. Адже в усіх міжнародних правових документах, що стосуються забезпечення і захисту прав національних, етнічних меншин обов'язково зафіксоване положення про гарантування їхнього права на збереження і розвиток своєї релігії, її своєрідності.

Скажімо, в Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин (у Преамбулі, в ст. 6, 7, 8) йдеться про те, що держави-члени Ради Європи та інші країни, які підписали цю конвенцію, зобов'язуються визнати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право сповідувати свою релігію, створювати релігійні установи, організації та асоціації. Вони не можуть бути об'єктом дискримінації, ворожого ставлення чи насильства на підставі їхньої релігійної самобутності. Виходячи із зазначеного, поняття "релігійна меншина" можна було б описати так: це певна конфесійна спільнота, що за чисельністю, рівнем розповсюженості, впливу в релігійному середовищі територіально не посідає домінуючого становища, а віросповідна і культова практика якої має свою самодостатність і самобутність.

У контексті такого понятійного підходу до релігійних меншин, які функціонують в Україні, варто було б віднести:

- **по-перше**, релігії (релігійні організації) національних меншин (іудаїзм, караїмське віросповідання, іслам, вірменську церкву тощо);

- **по-друге**, історично традиційні для України релігійні спільноти деяких протестантських конфесій, реформаторської церкви, старообрядців, лютеран, молокан;

- **по-третє**, нетрадиційні релігійні новоутворення: неохристиянські рухи, релігії орієнталістського напрямку, езотеричні об'єднання, неоязичницькі вірування, синтетичні неорелігії, саєнтологічні рухи;

- **по-четверте**, так звані регіональні релігійні меншини домінуючих, традиційних в Україні конфесій (наприклад, общини УАПЦ, УГКЦ, РКЦ в східних областях України) .

Зрозуміло, що такий поділ є дещо умовним. Однак він уможливує аналіз стану речей в просторі дихотомії держава - релігійні меншини.

Тепер щодо суті означеної проблеми. Важливим, принциповим у міжнародному правовому прочитанні є положення про те, що держава, яка визнає правомірність і необхідність існування релігій (як і будь-якого іншого світогляду), реальність релігійного розмаїття та інституалізованих форм його вияву, в тому числі і такого виду останніх як релігійні меншини, має забезпечити правові основи, гарантії їхнього функціонування, незалежного від чисельності, конфесійної приналежності, традиційності чи нетрадиційності, форм і ступеня залежності від зарубіжного центру.

Це дуже важливий - як в теоретичному, так і практичному аспекті - методологічний принцип, базова основа правового оформлення буття релігії, функціонування релігійних організацій, зокрема і релігійних меншин, в українському суспільному просторі. В принципі йдеться про правові засади політики нашої держави щодо релігії та церкви, релігійних організацій і передусім про правовий статус останніх, про умови та можливості, які забезпечували б їх вільну, повнокровну діяльність з виконання сутнісно притаманних їм функцій та ролі.

Українська держава, проявляючи свою суверенність, пріоритет у відносинах до релігії, релігійних організацій, які діють на її території, визначає свої позиції щодо їхньої діяльності, законодавчо оформляє систему правовідносин з ними, забезпечує їхню правоздатність та правовий статус. Це специфічна сфера політики держави.

Що стосується поняття "правовий статус" (від лат. status – стан, положення), то тут слід сказати, що він характеризує становище юридичної особи – суб'єкта і об'єкта правових відносин (у нашому випадку релігійних організацій віросповідної меншини), межі їх функціонально-рольових можливостей в правовому полі держави. Зауважимо, що правовий статус релігійних організацій (в т. ч. і релігійних меншин) в історичному, соціально-політичному прочитанні, а також за формою і ступенем своєї практичної реалізації є "величиною" змінною. Він значною мірою залежить від природи держави, змісту суспільних відносин, від рівня розвитку суспільства, його демократичності, від місця і ролі в ньому релігії, від суспільного визнання її цінності, від певних традицій, що стосуються релігійної сфери буття особистості чи релігійних спільнот.

Відомо, що всі правовідносини в Україні, які стосуються сфери свободи совісті, свободи релігії і церкви, діяльності релігійних організацій, регулюються Конституцією України і цілим рядом інших законодавчих актів. До останніх відноситься, насамперед, базовий закон "Про свободу совісті і релігійні організації", прийнятий ще в 1991 р., з внесеними в нього пізніше відповідними змінами і доповненнями, а також інші правові акти, які видані в розвиток положень цього Закону.

Конституція України, законодавчі, нормативні акти, що стосуються проблем свободи совісті, релігії і церкви закріпили оптимальні демократичні параметри державно-церковних відносин, які, як показує практика і засвідчують висновки міжнародних експертів, відповідають у своїй основі базовим положенням, нормам і стандартам міжнародного права. Відзначимо, що міжнародні документи з прав людини, починаючи із "Загальної декларації прав людини" і завершуючи "Європейською хартією прав людини", розглядають свободу совісті і релігії як право, яке має індивідуально-суб'єктивну площину вияву, а право релігійних організацій, груп, постає як похідна від права особистості на свободу совісті. Це положення дуже важливе в аспекті розгляду даної теми.

Скажімо, "Декларація про права осіб, які належать до національних чи етнічних, релігійних чи мовних меншин фіксує важливий принцип - зобов'язання держави "захищати самобутність національних чи етнічних, релігійних меншин заохочувати створення умов для розвитку цієї самобутності". В "Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань" (ООН, 1981 р. - ст.6) і в підсумковому документі Віденської зустрічі (Нарада з безпеки і співробітництва в Європі 1989 р. – ст.16) чітко виписані міжнародні стандарти-вимоги, що стосуються не тільки права на свободу совісті особи, а й надання об'єднанням віруючих, які сповідують відповідну віру в конституційних межах своїх держав, правового **статусу**, передбаченого для них у відповідних країнах. Положення цих документів мають особливе значення для релігійних меншин. Майже всі їх пункти зорієнтовані на забезпечення автономії і самовизначення релігійних організацій, в т. ч. і релігійних меншин.

Узагальнюючи, можна було б віднести до цих стандартів такий важливий **принцип як егалітарність** всіх без винятку віровизнань та їх інституційних форм вияву в межах законодавчого поля, без огляду на їх чисельність чи приналежність. Іншими словами, всі релігійні організації (релігійні общини) повинні мати право вільної діяльності в будь-якій країні. Вони не можуть бути об'єктом невинуватих обмежень, переслідування, навіть тоді, коли вони захищають релігійні постулати, що конфліктує з домінуючими в суспільстві релігійними парадигмами.

В цьому контексті і Конституція України, і Закон "Про свободу совісті та релігійні організації" встановлюють рівність усіх церков, релігійних організацій, релігійних напрямів перед законом. Незалежно від того, чи це домінуюча конфесія, чи релігійні меншини традиційного і нетрадиційного напрямів, всі вони в законодавчому плані мають однаковий правовий статус, рівні у своїх правах і обов'язках та відповідальності, а також необхідні і не завжди залежні від держави умови для повноти своєї функціональної діяльності та конфесійної самоактуалізації. Закон України не допускає встановлення будь-яких переваг або обмежень як на загальнодержавному, так і регіональному й місцевому рівнях одних церков (релігійних організацій) щодо інших. Держава однаковою мірою має захищати права і законні інтереси всіх релігійних організацій будь-якого віросповідання, звісно, якщо їх діяльність не виходить за рамки, встановлені чинним законодавством.

Важливо відзначити, що принцип рівності релігійних організацій, в т.ч. і релігійних меншин, передбачає і заборону втручання одних релігійних спільнот у справи, діяльність інших, спроб перешкоджати виконанню ними своїх функціональних обов'язків. Принципово важливим є те, що законодавство України у сфері свободи релігії і церкви не обмежує свою регулюючу роль тільки щодо традиційних релігійних організацій. Воно є цілісно оформленим правовим полем для всіх релігійних організацій в Україні суцільно. У ставленні до релігійних меншин наша держава виявляє послідовну толерантність і повагу до вільного вибору совісті своїх громадян.

Як уже наголошувалося, проблеми правого регулювання діяльності, у нашому випадку релігійних меншин, витікають з основних принципів поваги, повноцінного забезпечення релігійної свободи особистості. Кожна людина має право сама визначати свій шлях, способи, форми пізнання істини, розуміння і реалізації сенсу свого буття, свого єднання з Богом. Це - справа її совісті, внутрішній вимір релігійної свободи. Він є абсолютним. З цього постає важливий міжнародно визнаний принцип – різні світоглядні чи релігійні концепції, різне світобачення повинні мати право на суспільне буття. А це означає, що кожна релігійна меншина має право не лише на сприйняття її як такої, що існує як "соціальний факт", а передусім на чіткий, юридично оформлений справедливий правовий статус.

Отже, правові засади буття релігійних організацій, релігійних меншин та їх adeptів знаходяться в нерозривному взаємозв'язку. Порушення, ігнорування прав релігійних меншин прямо веде до порушення, дискримінації прав віруючих людей, які їх зорганізували.

Зрозуміло, що рівень релігійної свободи релігійних організацій в їх рівності перед законом не є безмежним. Він має свої рамки вияву, детерміновані факторами державної безпеки, моралі, культури, здоров'я людей. Критерії меж релігійної свободи в міжнародних правових документах зафіксовані лише в принциповому плані. А це означає, що кожна держава виробляє свої точні критерії і принципи відповідних обмежень у сфері діяльності релігійних організацій, не забуваючи, що кожна з них, приналежних до домінуючої конфесії чи меншини, повинна мати повноцінну свободу і умови для виконання своєї місії.

Однак слід сказати і про наявні проблеми в сфері правового регулювання діяльності релігійних меншин в Україні. Вони мають як загальнодержавний, так і регіональний вимір. Назвемо їх. **По-перше**, окремі положення законодавства про свободу релігії, рівності у ставленні до різних релігійних течій певною мірою ще залишаються на рівні декларацій. Особливо це проявляється на регіональному і місцевому рівнях. **По-друге**, гострою є проблема формування і забезпечення толерантності у ставленні домінуючих традиційних конфесій до релігійних меншин, особливо нетрадиційного віросповідання.

Наступальність місіонерської діяльності нетрадиційних релігійних новоутворень, невизнання ними понять канонічної території та прозелітизму, все це породжує різко негативне ставлення до них з боку традиційних церков. Ця позиція певною мірою знаходить свою підтримку в певних політичних сил, окремих державних установ, в громадській думці. Все це підживлює конфліктність у релігійному середовищі, поглиблює дестабілізаційні процеси в суспільстві. При цьому забувається відома істина, що розвиток різних форм життєвої і світоглядної орієнтації нерозривно пов'язаний з еволюцією людства. Звідси з очевидністю постає об'єктивна необхідність забезпечення рівноправності нових релігійних форм у відношенні до традиційних. Тим більше, що останні у свій час теж були новими і теж сприймалися, м'яко кажучи, неоднозначно.

Зрозуміло, що проблеми, які виникають, мають бути врегульовані законодавчо в контексті загальноприйнятих норм міжнародного права і принципу, задекларованого ще в XVII столітті відомим філософом Д.Локком. Він стверджував, що "там, де держава поважає релігійні вірування й практику різноманітних груп, там це веде до зростання політичної стабільності".

Є цілий ряд інших проблем, що стосуються правового регулювання діяльності релігійних меншин, гармонізації державно-церковних відносин, виключення із їх сфери так званої політичної детермінанту і регіональної специфіки. Ці питання певною мірою мають бути врегульовані з прийняттям проекту змін і доповнень до Закону України "Про свободу совісті і релігійні організації". При цьому важливо не забути про

фундаментальний принцип: всі люди і групи людей мають невідчужуване право відрізнятися одні від одних, бути різними, рівними і самодостатніми в правах і можливостях на свободу вибору свого шляху до Бога, свободу самореалізації в координатах цього вибору. (*М. Бабій*).

7. Релігійний компонент у світській школі

Останнім часом надзвичайно актуалізувалася в Україні проблема інкорпорації релігійного компонента в систему світської освіти. Свідченням цього постає активна тематизація питання про запровадження курсу “Християнської етики” в загальноосвітніх навчальних закладах на зустрічах Президента України з предстоятелями церков, керівниками обласних Адміністрацій та ін.

Суттєво впливає на актуалізацію цієї проблеми екстраординарна значущість - як для держави, так і для релігійних організацій - такої важливої сфери буття українського соціуму як освіта. Саме тут найбільш чітко пересікаються їхні інтереси. І в цьому є своя логіка. Адже в царині освіти виховуються, формуються інтелектуально і морально громадяни як “Граду земного”, так і певною мірою “Граду Божого”. Тому не дивно, що релігійні організації активізували свої зусилля щодо уможливлення своєї присутності в загальноосвітньому просторі держави. Публічне обґрунтування ними цього прагнення не викликає заперечень. За своєю суттю воно спрямоване на зміцнення засад морально-етичного виховання підрастаючого покоління, утвердження християнських у своїй основі духовних, моральних і культурних цінностей. Зрозуміло, що акцент робиться саме на християнській етиці, на необхідності формування християнського світогляду. І, що характерно, при цьому практично заперечується важливість загальнолюдських духовних і моральних цінностей. Окремі Церкви, зокрема УПЦ КП, у своїх зверненнях настійно рекомендують батькам писати заяви керівникам шкіл з вимогою забезпечити їхнім дітям можливість вивчати курс з християнської етики і звільнити їх від відвідування уроків “Етики”, нібито не пов’язаних з духовними традиціями і культурою українського народу, або інших подібних уроків морально-етичного характеру як таких, що не відповідають світогляду батьків.

Але ще майже 150 років тому (у 1859 році) відомий англійський філософ Джон Мілль застерігав, що намагання сформувати тільки релігійну свідомість і почуття її відкидання тих світських норм, які до цього співіснували з християнською етикою і доповнювали її, переймаючи щось з її духу, призведе і навіть уже призводить до формування нищого, жалюгідного, рабського типу характеру. “Я вважаю, - наголошував Дж. Мілль, - що для морального відродження людства пліч-о-пліч з християнською етикою повинні існувати й інші етичні системи... Інтереси істини вимагають розмаїття точок зору (Мілль Дж. Про свободу: Есе. – К., 2001. – С. 59). Такий висновок мислителя, як кажуть, на часі. Поспішність, непродуманість у цій важливій справі може лише нанести шкоду.

Прагнення окремих релігійних чинників вирішити означену проблему саме явочним порядком, ігнорування при цьому вимог закону, бажання прискорити цей процес політичними методами, без глибокого аналізу і врахування конкретних умов та особливостей релігійної ситуації в державі, чітких тенденцій до її антагонізації може призвести до негативних наслідків, зокрема, посилити протистояння між конфесіями, конфліктогенність між батьками і дітьми – адептами різних віросповідань. При цьому, як свідчить практика запровадження курсу “Християнської етики” в школах Західних областей держави (який, до речі, в окремих із них виходить за межі факультативного) ігнорується думка батьків, самих дітей. А уроки “Християнської етики”, із-за відсутності належного контролю, поступово трансформуються в уроки “Закону Божого” і катехизації. Наявність релігійної атрибутики в класах, здійснення молитви розглядаються як важливі невід’ємні складові навчально-виховного процесу. Як для державних чинників, так і окремих релігійних організацій факт порушення при цьому вимог Конституції України, Закону України “Про освіту” залишається поза увагою, постає “безневинним” актом.

При цьому свідомо нехтуються основні принципи положення Закону України “Про освіту”, зокрема такі як: пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; науковий, світський характер освіти (це положення ст. 6). А стаття 8 цього Закону конкретизує ці принципи. В пункті другому цієї статті чітко записано, що залучення учнів, студентів до участі в політичних, релігійних заходах під час навчально-виховного процесу не допускається. Закон (ст. 9) дає також розгорнуте положення конституційного принципу відокремлення закладів освіти від церкви (релігійних організацій), стверджує світський характер освіти в Українській державі. До цього можна додати й чіткі принципи положення Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”. Факт залишається фактом – вимоги Конституції України, законодавство щодо свободи совісті ігноруються як окремими державними структурами, так і релігійними організаціями, особливо на регіональному рівні, забуваючи, що держава не бере на себе релігійне навчання і виховання своїх громадян. При цьому часто поза

увагою залишається те, що принцип свободи совісті, як і структурного компонента останньої – свободи віросповідання, є право передовсім індивідуального, особистісного виміру. Однак нерідко принцип свободи совісті екстраполюється на колективні вияви релігійного світогляду, культової практики, ототожнюється з правами релігійних організацій, що підпадають під поняття “свободи церкви” чи правильніше – “свободи релігійної організації”.

Свобода совісті - феномен багатоаспектний. Він охоплює різноманітні сфери світоглядного, культурного, морального самовизначення і самореалізації особистості. І в даному контексті самовизначення в царині віросповідній - лише один, хоча й важливий компонент архітекτονіки свободи совісті. На жаль, поліаспектне за своєю суттю поняття свободи совісті і в публікаціях, і нормативних актах частіше всього пов'язують, а правильніше буде сказати - ототожнюють зі змістом свободи буття релігії, з реалізацією прав спільнот віруючих, релігійних організацій. При цьому акцент, як правило, і в нормативно-практичній площині вияву, зокрема, і в запропонованих проектах змін до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, і в “Концепції державно-конфесійних відносин” робиться на свободах і правах релігійної спільноти. Мабуть таких підхід призводить до того, що індивідуальне право на свободу совісті в поліконфесійній державі на практиці підміняється правом релігійних організацій. Таким чином, у правовому полі чітко виявляються права лише віруючих, які вже здійснили свій вибір. А як бути з правом на свободу совісті тих, хто ще не самовизначився або є невіруючим, а релігійним? А останніх, за даними соціологічних досліджень в Україні більше третини. Вважаю, що варто подумати й над тим, чому сьогодні публічне визнання особистістю себе невіруючою, а тим більше атеїстом, вважається непристойним. У мас-медіа практично зникли матеріали критичного до релігії змісту. Це теж проблема, яка тісно пов'язана з порушенням свободи совісті, демократичних принципів, на яких прагнемо побудувати наше суспільство, виховати майбутні покоління громадян України.

Демократія, однак, як наголошується в “Пояснювальному меморандумі до рекомендацій ПАРЕ № 1396”, не може “прийняти порушення людської гідності та прав людини в ім'я віри”. Релігійні організації мають поважати й шанувати вимоги Конституції і законів України, право на свободу совісті всіх і кожного, в т.ч. й дітей. Свобода совісті для кожного покликана об'єднати в єдиному правовому полі секулярну і релігійну культури, науку і релігію, світську і релігійну мораль, віруючих і невіруючих (Див. : Бурьянов С.А. Свобода совісті в російській науці, законотворчестві і правозастосуванні // Право і політика. – 2001. - №7. – С. 28.). І коли наголос робиться на тому, щоб курс “Християнської етики” став засобом “формування християнського світогляду”, то мета релігійних організацій стає очевидною. Однак виникає питання: як ця мета узгоджується з принципами рівної свободи різних віросповідань, рівності їх адептів перед законом, засадами свободи совісті, релігійного плюралізму, поліконфесійності й, зокрема, зі свободою буття релігійних меншин, особливо, так званого “нетрадиційного спрямування”. До речі, в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН (№44/131 від 20.02.1990 р.) звертається увага держав-членів ООН на те, щоб державні посадові особи, педагогічні працівники при виконанні своїх обов'язків поважали всі релігії і переконання й не допускали дискримінаційних дій щодо осіб, котрі мають інші переконання. Зауважимо також, що означена вище мета не корелюється з вимогами закону про свободу совісті (ст. 3), в якому чітко записано, що “ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду”, що “не допускається будь-яке примушування... до навчання релігії”.

Ведучи мову про спроби інкорпорації релігійного компонента в систему освіти, маємо брати до уваги й світський характер нашої держави й освіти. Є достатньо прикладів, коли цей важливий принцип, це своєрідне статус-кво, у ставленні нашої держави до світоглядних уподобань своїх громадян порушується, зокрема через освячення, ритуалізацію релігійними організаціями державних заходів, у т.ч. й при офіційному відкритті нових шкіл і навіть кабінетів у державних установах тощо. При цьому забувається фундаментальне привило: базова цінність демократичного суспільства – світськість. Екстраординарною особливістю вияву останньої є світоглядна нейтральність держави, яка розповсюджується не лише на релігію, але й на інші типи світогляду. Принцип світськості постає в правовому полі держави як гарантія самостійності і свободи кожного вільно приймати відповідні рішення, самовизначатися у світоглядно-духовній сфері без втручання владного чинника.

Світська держава має забезпечувати такий стан речей, за якого ніяка конфесія (велика чи мала, “традиційна” чи “нетрадиційна”), а тим більш ніяка владна структура, не могли б нав'язувати будь-кому (в т.ч. батькам, дітям, віруючим, атеїстам) певні конфесійно обґрунтовані моральні культурно-духовні засади, певну віросповідну ідентичність.

Світськість у контексті функціонування системи державної освіти має забезпечити набуття дітьми “інтелектуального інструментарію”, який сприяв би формуванню їх здатності до самостійного мислення і вільного самовизначення в духовній, світоглядній сфері.

Тому беззаперечним є те, що учні, як і студенти, повинні мати ґрунтовні наукові знання про релігію, її конфесійні вияви, напрями, течії, знати їх історію, базові положення їх вчень, моральні настанови. Збагачення знаннями про релігії в системі загальної і вищої освіти, повинно дати майбутнім громадянам України “якісний інтелектуальний багаж”, на базі якого вони могли б вільно виносити свої судження щодо релігійних питань, в т.ч. і морально-етичного виміру.

Цьому, на нашу думку, може сприяти обов’язкове (а за певних умов і факультативне) викладання релігійно-пізнавальних, релігієзнавчих дисциплін в усіх навчальних закладах. Християнський, а також інші конфесійні компоненти морально-етичного вчення повинні знайти своє повноцінне відображення в курсі морально-етичних предметів з кореляцією для різних вікових груп. Однак викладання релігієзнавчих курсів має бути позаконфесійним. На цьому, до речі, наголошується і у видрукуваних в цьому збірнику “Рекомендаціях “Релігія та демократія” Парламентської Асамблеї Ради Європи (1999 р.), в яких державам пропонується “сприяти викладанню в школах порівняльної історії різних релігій, звертаючи увагу на їх походження, подібність деяких їхніх цінностей та різноманіття звичаїв, традицій, свят і т.п.”. При цьому звертається увага на те, що “релігійні настанови не повинні здійснюватися за рахунок уроків про релігію як сутнісну складову історії культури та філософії людства”. В інших рекомендаціях ПАРЕ йдеться про те, що “світська держава не повинна накидати своїм громадянам жодних релігійних зобов’язань”, а мусить сприяти знанням про різні релігії, формувати принципи толерантності.

А Декларація ООН (1981 р.) “Про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань” наголошує на тому (ст. 5/2), що “кожна дитина має право на доступ до освіти у сфері релігії або переконань у відповідності з бажанням її батьків,... і не примушується до навчання у сфері релігії чи переконань, всупереч бажанням її батьків,... при цьому керівним принципом є інтереси дитини”. Дитина має бути забезпечена від будь-яких форм дискримінації на ґрунті релігії і переконань.

Варто нагадати, що питання про можливість викладання релігії в державних школах неодноразово розглядалося Комітетом з прав людини ООН, який встановив, що вивчення в державних школах загальної історії релігії і етики дозволяється за умови, якщо воно подається нейтрально і об’єктивно. До речі, в “Декларації...” також наголошується що “вести викладання з питань релігії або переконань слід у місцях, що підходять для цієї мети”.

Цитування подібних вимог міжнародних правових документів, що відносяться до проблем дитини, її релігійної освіти, її свободи совісті, можна продовжити. Але суть цих вимог одна – в центр ставляться інтереси дитини, її свобода.

В конституційно-правовому контексті ці вимоги та рекомендації документів міжнародних організацій мають бути враховані нашою державою. Вона повинна сприяти розширенню можливостей для одержання релігійної освіти, в тому числі й в морально-етичному вимірі, усіма, хто цього бажає. Тим більше, що громадяни України (віруючі батьки, а також їхні діти) можуть здобути релігійну освіту в духовних навчальних закладах, створюваних при релігійних організаціях, недільних школах а також на позашкільних заняттях, але вже за рішенням віруючих батьків. Відзначимо, що на початок 2005 року в нашій країні функціонувало 173 духовних навчальних заклади (20 тис. слухачів), більше 12 тисяч недільних шкіл.

Узагальнюючи, слід сказати, що сьогодні релігійні організації в Україні мають значну, законодавчо гарантовану можливість дати релігійну освіту своїм вірним та їхнім дітям. Згідно Закону про свободу совісті вони можуть навіть створювати свої загальноосвітні навчальні заклади. То ж що можливість їм слід сповна використати в межах вимог Конституції України, законодавчих актів держави, шануючи право її громадян, їхніх дітей на свободу совісті, релігії, на стабільність і спокій в поліконфесійному українському соціумі. (М.Бабій).

8. Загальнолюдська етика, а чи ж лише християнська?

Доручення Президента України про забезпечення в навчальних закладах країни викладання факультативно курсу із невизначеним змістом «Етика віри» викликало ажіотаж як з боку представників конфесій, так і з боку освітян. Перші це чомусь сприйняли як узаконення викладання в школах «Християнської етики», хоч в Дорученні про неї не йде мова. Особливу спритність тут виявили так звані традиційні Церкви, які в своїх устремліннях використати шанс за допомогою держави повернути до себе молодь прагнули зігнорувати наявність в країні не лише іудейського, мусульманського, рідновірського, орієнталістських віросповідань, а й прагнули навіть не помічати наявність в країні католиків і протестантів.

Так, в Одесі Московсько-православна Церква зібрала нібито від імені міської та обласної держадміністрацій директорів шкіл із вказівкою їм (від себе, зрозуміло) вже розпочати в школах вивчення християнської етики, а оскільки бракують підручники з курсу, то було рекомендовано вивчати «Основи

православної культури» за підручником московського автора А.Бородіної, де, зрозуміло, вже не йде мова про українську духовність, всіляко обстоюється «русский дух». Навіть не читаючи підручники з курсу «Етика», який з цього навчального року як обов'язкова навчальна дисципліна вивчається в 5-6 класах, дехто з церковних діячів від необізнаності в природі і змісті різних світоглядних виявів духовності людини почав твердити, що він є атеїстичним. В народі кажуть: що сіре – то й вовк. Для таких атеїзмом є все, що лежить за сферою їх конфесійного світорозуміння, до того ж надто консервативного.

Звучали заклики без відповідного методичного і кадрового забезпечення ввести вже з 1 вересня повсемісно не то що «Християнську етику», а якусь «Християнську етику в українській культурі». А оскільки Міністерство освіти не зреагувало на цю самозахисну настирливість і не виконувало самоініціативи цих діячів, а реалізовувало Доручення Президента, де говориться лише про утворення спеціальної комісії «для вивчення шляхів забезпечення кваліфікованого викладання курсу з питань етики віри та релігієзнавства», то посипалися вже галасливі доноси на Міносвіти в листах до Президента, в газетних видруках. А між тим глава держави давав своє Доручення не Церквам, бо ж вони відокремлені від Держави і, згідно Закону про свободу совісті, не мають права втручатися в роботу її органів. Тут доречно було б порадити таким діячам подивитися на те, як працюють декларовані ними тисячі недільних шкіл, чи мають вони свої навчальні програми і відповідні до вікових особливостей підручники, чи організовані в них спеціальні заняття для дітей вірних їх конфесії. Можна було б для проведення занять цих шкіл попросити органи державної освіти надати можливість користуватися приміщеннями державних навчальних установ у вихідні для них дні. Але ні! Давай, державо, за свої кошти організуй дітей, забезпеч підручниками, класними кімнатами, а ми вже прийдемо на готове.

Поруч з цим чуємо по радіо і телебаченню, читаємо в пресі заяви релігійних діячів спільнот іудаїзму та ісламу, читаємо публікації в пресі представників протестантських конфесій, в яких вони справедливо зауважують на прагненні т.зв. традиційних Церков (так званих тому, що й протестуючі релігійні течії в Україні суцільно вже біля 2-х і більше століть) використати курс християнської етики, що видно із видрукованих його програм, для своєї катехизаційної діяльності в школі, нехтуючи при цьому поліконфесійністю і різносвітоглядністю батьків.

Утворена на виконання Доручення Президента Міністерством освіти спеціальна комісія (а вона надто велика – біля 40 членів – і включає працівників державних установ, науки й освіти, представників конфесій) провела декілька своїх засідань. При цьому виявилися діаметрально відмінні підходи щодо виконання Доручення Президента. Проте останнє не дає підстав звинувачувати Гаранта Конституції в ігноруванні ним її 35 статті, але його наступні усні заяви (які, до речі, не мають обов'язкового установчого характеру) вже про християнську етику свідчать про його волонтаризм, перевищення своїх прав. Якщо Президента чомусь не влаштовує якесь положення Конституції чи законів України (в даному випадку положення про відокремлення школи від Церкви і про світськість державної освіти), то він мав би подати до Верховної Ради відповідний документ з проханням відмінити певні статті цих правових документів або подати їх в іншій редакції. Цього, як бачимо, ще не було. Є лише вказівка ввести «Етику віри», а що то є – чи це світська, а чи ж релігійна дисципліна, то ще треба поміркувати. Бо ж ми знаємо, що віра є не тільки релігійна, а й нерелігійна, а якщо релігійна, то не лише християнська. Щоб не допустити в школу ту міжконфесійну і міжцерковну колотнечу, яку ми маємо в країні, то може варто було б ввести курс «Етика релігій», бо ж В.Ющенко, вносячи свою означену пропозицію, зауважив: «Мова йде про Бога, віру в тій чи іншій формі. Не ставиться за мету одностороннє висвітлення цього питання. Слід при цьому враховувати спільні підходи всіх церков».

3-4 жовтня 2005 року в Інституті філософії НАНУ працювала науково-практична **конференція «Релігійний компонент в світській освіті і вихованні»**. До її організації прилучилися Міністерство освіти і науки, Українська Асоціація релігієзнавців, Український педуніверситет ім. Драгоманова, Духовний центр «Благовіст», інші інституції. Були запрошені представники багатьох конфесій. У жвавому обговоренні проблеми брали участь науковці з НАН України і АПН, педагоги вищої і загальноосвітньої школи. Матеріали конференції в жовтні будуть видруковані збіркою «Мораль. Релігія. Освіта». Не станемо переповідати зміст виголошених на форумі доповідей і повідомлень, подамо лише деякі міркування, що прозвучали на конференції:

- Впровадження в навчальний процес курсів морально-етичного циклу має відбуватися із врахуванням положень Конституції України і її законів про освіту й свободу совісті та релігійні організації щодо відокремлення школи від Церкви, про світськість державної освіти.

- Враховуючи положення ст.6 Закону України про свободу совісті щодо права релігійних організацій «відповідно до своїх внутрішніх настанов створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи», просити Міносвіти розглянути це актуальне для Церков питання, дати дозвіл на створення

ними таких своїх навчальних закладів за умови включення ними до своїх навчальних планів певного циклу обов'язкових дисциплін.

- Підтримати включення Міносвіти України до навчальних планів загальноосвітніх шкіл на 5-6 році навчання обов'язкового для вивчення всіма дітьми курсу «Етика». Вважати недоцільним паралельне вивчення на цих роках навчання якихось інших факультативних курсів з етики, бо ж це призведе до поділу за світоглядним принципом дітей на «своїх-чужих», «більшину-меншину», «правовірних-єретиків», а зрештою до формування конфліктних ситуацій в дитячому середовищі.

- Вводити до навчальних планів шкіл на 7 чи 8 році навчання курс «Християнської етики» лише на факультативній основі за згодою батьків. Паралельно з цим запропонувати викладання альтернативного курсу з «Гуманістичної етики». Вивчення цих курсів організувати так, щоб діти, які з тих чи інших мотивів не будуть відвідувати їх, були вільні від занять (перший або останній уроки).

- Враховуючи християнську поліконфесійність, вважати можливим на основі однієї підготовленої фахово і затвердженої Міністерством освіти і науки програми курсу «Християнська етика» написання на конкурсній основі декількох підручників чи навчальних посібників.

- Школам не виявляти поспішність у впровадженні в навчальний процес предметів морально-етичного циклу до часу наявності спеціально підготовлених вчителів з цих курсів, їх методичного забезпечення. Пропонувалося підготовку викладачів з предметів морально-етичного циклу організувати в Київському педуніверситеті ім. Драгоманова, університетах Чернівців, Івано-Франківська, Полтави, Херсона, Сімферополя, університету «Острозька Академія» та ін.

- Учасники конференції вважають протизаконною ту клерикалізацію навчального процесу, до якої вдалися ряду областей країни, нехтуючи при цьому факт наявності в школах дітей з різних християнських конфесій, різних віросповідань, дітей з сімей різних світоглядних орієнтацій.

- Вважати недопустимим, таким, що суперечить Закону про свободу совісті, втручання певних Церков, їх керівництва, а то й різних міжконфесійних об'єднань, у формування навчальних планів державних шкіл на основі обстоюваних ними мотивів канонічності, традиційності, більшості тощо.

- Водночас можна було б порадити Церквам критично підійти до навчальних планів своїх духовних учбових установ, бо ж щоб їх випускник бодай хоч на рівні масової освіченості нинішніх віруючих міг розмовляти з ними, читати для них проповіді, то він мав би вивчити історію України, основи філософії, культурології, політології, правознавства тощо. Враховуючи запропоновану деякими Церквами необхідність давати в підручниках державних шкіл альтернативні погляди з того чи іншого питання – релігійні і матеріалістичні, рекомендувати їм реалізовувати в навчальному матеріалі з тих дисциплін, які вивчаються в духовних закладах освіти, цю пропозицію, а заодно й ввести до їх навчальних планів курс з наукового атеїзму.

На конференції висловлювалися й інші думки і пропозиції. Всі вони в узагальненому вигляді Оргкомітетом конференції передані у відповідні державні органи й установи. Відтак духовна сфера життя є надто складною і делікатною. В неї не можна втручатися якимись сформованими на рівні буденного бачення вказівками чи дорученнями. Останні повинні базуватися на належній науковій основі і правовому забезпеченні. Згадаймо, як оцінила волонтаризм Хрущова з кукурудзою чи поділами на село і місто історія. Не хотілося б, щоб подібне керівництво у нас повторилося з боку Ющенка. А вияви цього, на жаль, вже є і непоодинокі. *(А.Колодний)*

Розділ II. ЛЮБОВ ДО БЛИЖНЬОГО – В РЕАЛІЇ ЖИТТЯ

1. Слова Христові “Мир Вам!” – кредо міжконфесійних відносин

Карикатурний конфлікт, як його назвали, багато чому нас навчив. Він показав, що свобода слова дає нам право говорити те, що ми думаємо, але ж вона не зобов'язує це робити. Цей конфлікт засвідчує наявність відмінностей цивілізацій: маємо нерозуміння на Заході психології релігійності Сходу. При цьому, якщо одним не вистачило розуміння глибоких релігійних почуттів, сплюндрованих їхньою неухважністю, то другі виявили явне перебільшення скоєного і навіть сприйняли хибну інформацію того, що відбулося, за істину. Схід поглибив конфлікт цивілізацій тим, що дав право використовувати, як аргумент проти Західної цивілізації, судження, що та демократія, яку він несе, та свобода слова, яку він обстоює, може відкрити шлях до висміювання і знущань над їхньою вірою.

Світ глобалізується, а тому не слід думати, що аудиторія сказаного чи надрукованого обмежується лише якоюсь окремою місциною, регіоном, замкнута місцевим реципієнтом. То ж якщо ми, як ті, хто формує громадянське суспільство, в якому кожний є суверенним, хочемо бути розумними істотами, то нам слід підтримувати у відносинах між собою взаємну повагу, терпимість і взаємопорозуміння. Потрібно наводити мости між релігіями, а не займатися пошуками того, що їх різнить і в карикатурній формі це показувати. Треба бути відкритим до інших, відмінних від наших, цінностей, сприймати їх як даність і знати, що в світі цих цінностей хтось почуває себе щасливим, а відтак не має бажання міняти їх на інші і не потерпить будь-яке посягання, а тим більше в карикатурній формі, на них.

Якщо ми хочемо жити в мирі і дружбі з іншими людьми, з їх релігіями, то не повинні ображати їх різними провокаціями, побрехеньками, бо ж то раниць їхнє серце, призводить до конфронтації. Шкода лише, що серед послідовників різних релігій більшістю є ті, хто налаштований на свою єдиноістинність, хто все інше сприймає як від лукавого. До них часто в силу їх інтелектуальної обмеженості й не доходить, що їхня релігія у її витоковому вигляді не може нормально існувати в ментальності інших народів, що там вона, в разі появи, зрештою етнізується до невпізнаності. То ж чи варто її піддавати таким експериментам? Скажімо, японський християнин, що засвідчує тамтешні ікони, сприймає маленького Ісуса япончиком, а в Африці його малюють вже чорношкірим, як гуцули одягають його у вишиваночку.

Якоїсь однієї істинної релігії немає. Істинним є те, що об'єднує, як спільний корінь, всі релігії. Це є віра в буття світу надприродного, в спасіння завдяки вірі і слідуванню загальнолюдським нормам моралі, очікування життя в потойбіччі. Кожна релігія по-своєму вирішує ці істини. Одні напряму пов'язують людину з Богом, інші ж між ними ставлять спасителя або ж якогось пророка. Одні вважають, що вирішити свою майбутню долю можна лише через дотримання величезної кількості пропонованих їхніми церквами обрядів і через посередництво служителя культу, інші ж, виходячи з того, що Бог в тобі і він виявляється через твою душу, закликають до простого молитовного єднання з ним, до богомислія, а не тілорухання.

То ж форма віри є людським витвором. А чи ж варто із-за цього кидатися в баталії? То ж не за Боже йде боротьба, не за те, що не від світу цього, а за людське, створене людською фантазією і виписане чи то у Священних книгах релігій, чи то втілене в організації і в конфесійних обрядових діях. Певно тому, враховуючи це, Ісус Христос закликав любити не лише ближнього одновірця, а навіть ворога.

У своїй життєвій діяльності я виходжу із принципу, що послідовник іншої релігії не є твоїм ворогом. Він йде до того ж Бога, що й ти, але іншою дорогою. Богів не десять, двадцять, більше, як існує у світі релігій, а один, але із своїм ім'ям в кожній з останніх. То ж іновірець є нашим попутником, а не грішником, відступником. Та й від чого він міг відступити, якщо релігія декого з них з'явилася, скажімо, навіть раніше на століття від твоєї.

В розмові із послідовниками мого православ'я, які клянуть інші конфесії, я їм часто задаю питання: А чи християни Ви? Їх це дивує, бо ж вони незаперечно в цьому переконані, хоч, як видно, водночас залишилися у сприйнятті світу на рівні Старого Завіту. Моральні принципи останнього не є загальнолюдськими, коли їх прочитаєш в контексті всієї старозавітної Біблії, бо ж там віднаходимо і вбивства, і пограбування, і звалтування, але представників інших народів, а не богообраного, який є одним. Це б то євреї. Десять заповідей в старозавітному прочитанні адресовані саме євреям і тільки їм. Ідею ж взаємної любові у світ людей і народів приніс Ісус Христос. Його вчення про любов далеко відмінне від старозавітного. Саме ним не то що можна, а й слід користуватися, коли йде мова про відносини між етносами і цивілізаціями, навіть між окремими людьми. Якщо ми будемо ним користуватися, то у нас часто спрацьовуватимуть самоцензура, самообмеження. При відносинах з іншими ми будемо думати і про них, шанувати світ їх думання і діяння, а не прагнути нав'язати їм своє, бо ж їхнє є таким же істинним, як і моє.

То ж хоч ми і є різні у всьому, в тому числі і в релігійності, але ми є рівними. Один віруючий чимось своїм конфесійним не переважає іншого. Відтак світ має характеризувати толерантність відносин. Дорога до неї тяжко дається людям, що засвідчує і той карикатурний скандал, який збентежив світове мусульманство.

В Україні ми шукаємо різні форми формування цієї міжконфесійної злагоди. Признаюся, що це ми робимо на чистому ентузіазму, на нашому людинолюбстві. За це нам ніхто не платить гроші і це не входить навіть в наші планові завдання. Ми проводимо в різних містах країни Дні релігійної толерантності, на які запрошуємо представників різних конфесій і релігійних спільнот. Навіть посидівши поруч, поспілкувавшись, побачивши один одного, вірні однієї конфесії переконуються в тому, що вони такі ж люди, як і вони, що їхня віра щира і переконана. Організуючи фестивалі художніх колективів різних релігій, ми сприяємо їх взаємоознайомленню. Цій же меті слугує і видрук в нашому часописі не лише інформацій про різноконфесійне життя України і світу, а й Сторінки конфесій. В усних бесідах з лідерами різних конфесій ми радимо їм, як толерантно входити і жити в полірелігійному світі, як знаходити дорогу до порозуміння з іншими. Вже маємо перші кроки цих пошуків, коли керівництво однієї конфесії просто для взаємоознайомлення відвідує офіси інших. Ми радимо конфесіям не чекати до себе кореспондентів із світських газет, а писати до них про свою діяльність, особливо благодійницьку. І це не є якоюсь саморекламою чи ж самозвеличенням, а інформацією про те, хто ми є, що ми робимо, як живемо в глобалізованому світі. Взаємопізнання може слугувати також утворена в офісі ЦеРІС бібліотека різноконфесійних видань (книг, часописів, газет), яку постійно поповнюють офіси різних релігійних спільнот України. Про шляхи толерантизації міжконфесійних відносин йде мова на багатьох конференціях, що проводяться УАР, УАРС і Відділенням релігієзнавства НАН України із запрошенням на них представників з різних церков і релігійних організацій.

На формування толерантності міжконфесійних відносин працюють також міжнародні акції, які організовують Міжнародна академія свободи релігій, Асамблея релігій світу, Парламент релігій та ін. Шкода лише, що Україна не представлена на них своїми конфесіями. Так, у вересні цього року в Монреалі (Канада) відбудеться черговий збір Парламенту релігій. Він знову відбудеться без нас, бо ж жодна із релігійних інституцій України не зреагувала на пропозицію взяти участь в ньому.

Складається враження, що різноконфесійні спільноти України прагнуть діяти якось самоізолювано від інших, навіть від суспільства. Вони не шукають приводів для зустрічей, взаємоознайомлення, проведення спільних акцій, зокрема в благодійництві. У всякому разі від офіційно зареєстрованих релігійних спільнот (хіба що окрім багаїв) ініціативи із організації та проведення якихось міжконфесійних заходів не надходило. Вони зроджуються хіба що тими спільнотами, які ще прагнуть якось ввійти в релігійний простір України. Це – Церква Єднання, Богородична Церква, Вознесені Володарі, саєнтологи, деякі інші. У пресі різних конфесій ми знаходимо багато, скажу відверто, спотворювальних статей щодо інших. Читаючи їх, так і хочеться сказати: бреші, але знай міру. Зрозуміло, що такі публікації не сприяють міжконфесійній згоді, формуванню тієї любові до іншого, якій вчив Ісус Христос. Він вчив йти до інших зі словами: «Мир Вам!». Інший заслуговує на повагу до нього при всіх його відмінностях і особливостях. *(А.Колодний)*

2. Від теоретичного релігієзнавства до практичного

Літо 2005 було ознаменоване багатьма зустрічами, круглими столами, консультаціями, конференціями. Почавшись 2-3 червня в Херсоні конференцією **“Релігія в житті особи і суспільства: історія і сучасність”**, яку спільно провели Херсонський державний університет, Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ та ЦеРІС УАР, конференційний запал потім захопив Одесу, Харків, Дрогобич, Донецьк. Проте однією із найбільш інтенсивних виявилася поїздка провідних релігієзнавців України до Одеси, де 10-11 червня за ініціативи **Духовної Ради християнських конфесій міста** відбулося декілька важливих подій.

Перш за все вдалося зустрітися із заступником мера Одеси **В.К.Курінним**, який ознайомив київських гостей із релігійною ситуацією на Одещині, підтвердив намір державних органів не втручатися в церковні справи, діяти виключно в правовому полі, засудив бажання деяких церковних лідерів бути духовним підрозділом влади або “придворною церквою”. Проінформувавши про існування при міському управлінні внутрішньої політики низки дорадчих органів з різних напрямків, заступник мера підтримав ідею створення консультативної ради релігійних діячів Одеси, згадавши про спробу функціонування подібного органу при губернаторі Одещини в минулому. В.Курінний запевнив присутніх в тому, що мерія готова співпрацювати із конструктивними силами міста, особливо в сфері покращення морального клімату в місті, зростання духовності його мешканців, утвердження толерантності і порозуміння між церквами.

Наступним заходом виявився День релігійної свободи, який пройшов у незвичній формі: представники всеукраїнських релігійних і релігієзнавчих асоціацій зустрілися із керівниками 9 конфесій, які діють в Одесі, ознайомившись із їхніми найактуальнішими проблемами на місці.

Гості завітали до **каплиці моряків-християн архистратига Михаїла**, яка діє як окрема місія мореплавців при Англійській церкві, але є міжконфесійною за характером своєї роботи. Капелан Олександр Сорокін, в минулому капітан торговельного флоту, з великим ентузіазмом вже декілька років працює із мореплавцями з різних країн світу, надаючи їм юридичну і духовну допомогу, можливість зв'язатися із рідними по Інтернету, відпочити в міжрейсовий період тощо.

На запрошення УАПЦ гості з Києва відвідали **Храм Воскресіння Христового**, який працює на території військового містечка недалеко від Одеси. Отець Володимир при храмі створив духовну семінарію, активно працює із солдатами, парафіянами храму, благодійно допомагає дитячим будинкам. Храм цікавий своїми унікальними іконами, зокрема **Касперовською іконою Божої Матері**, тим, що в храмі зберігаються мощі одного із пап VII століття. Як у всіх новопосталих парафіях, є певні проблеми і тут, які отець Володимир готовий вирішувати із іншими релігійними лідерами та місцевою владою.

Інформаційною була зустріч із офіційним представництвом **Німецької Євангелістської Лютеранської Церкви України**, в ході якої гості коротко дізналися про історію лютеранської спільноти в Одесі, про трагічну долю головної лютеранської кірхи св.Павла, про сучасне духовне життя лютеран Одеси та його проблеми. Колишній керівник лютеран України, а нині архієпископ лютеран всіх країн СНД д-р Ратц, на жаль, був відсутній, бо приймав справи в Санкт-Петербурзі, але його активна діяльність відчутна: в Україні вже діє 40 громад НЄЛЦ, видаються газети, зокрема місячний вісник "Согласие", різні журнали, є сторінка в Інтернеті. Церква працює з молоддю, організовуючи християнські табори не тільки для лютеран, але й для послідовників інших конфесій. Велику увагу тут приділяють освіті. Проводячи різноманітні семінари, церква фактично охопила всі напрямки і внутрішньо церковної і позацерковної роботи, прагне залучити всі вікові групи прихожан (наприклад, семінари для молодих співробітників церкви, для відповідальних за зв'язки із громадськістю, з дияконії та соціального служіння, для бізнесменів, музичних працівників, для подружжя, для підготовки пасторів, проповідників тощо).

Надзвичайно успішними є музичні фестивалі, які проводяться з ініціативи Лютеранської церкви. Концерт 2005 року був присвячений завершенню Другої світової війни, під час якого виконувався твір Баха "Пристрасті по Матвію". Він зібрав всіх християн Одеси. Виходячи з того, що ядром віровчення церкви є, на думку пастора д-ра Маркуса Хука, віра, свобода та відповідальність, НЄЛЦ бере на себе багато відповідальностей і успішно справляється з ними. Лютерани відповідальні за суспільство, в якому живуть, заявив М.Хук, і так було завжди. Ще до 1917 р. лютеранська громада Одеси, нараховуючи 10 тисяч віруючих, утримувала сиротинець для дівчат, будинок для людей похилого віку, два реальних училища, спортзал, музичну школу, які були збудовані на гроші прихожан. Все це належало на правах власності Церкві, яка сьогодні, не будучи юридичною особою, не може повернути собі своє ж майно.

Особлива доля у центральній лютеранській кірхи, яка діяла до березня 1944 року. Опісля там довгі роки знаходився Інститут зв'язку. Обласна влада в 1992 р. прийняла рішення про передачу кірхи у власність громаді лютеран, що нараховує сьогодні більше 200 членів. Але відновлення кірхи, яке вимагає біля 6 млн. доларів, на сьогодні поки що не розпочате через довготривалий процес узгоджень з різними українськими інституціями, хоча існує чудовий проєкт молодого німецького архітектора, фінансова допомога співвітчужців з усього світу, а особливо – гаряче бажання віруючих лютеран Одеси відбудувати свою святиню, якій вже понад 100 років і яка є пам'ятником національного значення.

Розмова із головою ради громади В.Вікентьевим, із відповідальним за юридичні та майнові питання Ю.Шефером, секретарем управління НЄЛЦ п.Людмилою виявили типові для багатьох релігійних організацій України проблеми. Перш за все – це проблеми власності і майна, хоча вони й не були виголошені як найважливіші. Заговоривши про реституцію, держава має допомогти церквам аргументувати своє право на майно, створивши якусь комісію, яка б через архів знаходила і перевіряла відомості про належність тих чи інших будівель, цінностей тій чи іншій громаді. Але, по-перше, в багатьох випадках тих громад вже немає і ще питання чи виникнуть вони в тому обсязі, в якому колись існували – то є питання. По-друге, поки що всі пошуки архівних документів лягають на плечі самих громад, яким доступ в архіви, в т.ч. церковні, обмежений. За кожний документ, що оголошений інтелектуальною власністю держави, церкви вимушені платити. А доступ до архівів радянського періоду, особливо Комітету держбезпеки, можливий при згоді родичів, яких, як правило, вже не залишилося, оскільки вони були розстріляні або зіслані і вмерли на поселеннях за релігійну діяльність. Багато архівів просто свідомо знищені, відсутні писемні джерела, відновити справедливість – це зібрати по крупицях інформацію у ще живих свідків, що окремим релігійним організаціям не під силу. І тут знов таки потрібне державне фінансування спеціальної програми відновлення історичної правди щодо релігійних організацій, їх лідерів в минулому.

Складною є проблема соціального служіння, яке фактично блокується місцевою владою. Церкви готові взяти на себе турботи про бездомних дітей, хворих, але хотіли б повернути собі будівлі тих сиротинців та лікарень, що до 1917 року належали їм. Сьогодні там розташовані державні структури, навчальні заклади тощо, які не можливо кудись виселити за рахунок церкви, як це часто пропонують. Не зрозуміло, як діяти в ситуації, коли церква береться на базі обласного туберкульозного диспансеру обладнати сучасний діагностичний центр, але при умові повернення у власність церкви приміщення диспансеру, який колись належав їй, при цьому вимагає також і повернення й парк, на території якого знаходиться диспансер.

Перед церквами постає питання: хто уповноважений сьогодні вирішувати такі питання? В чію компетенцію входить вирішення перерахованих питань? Хто виступатиме арбітром у спорі, якщо на одне й те ж приміщення претендуватимуть декілька громад?

Незважаючи на відродження, яке переживає лютеранство в Україні, у нього немало й інших проблем. Церква не наголошує на національному характері лютеранства. Вона розуміє, що є лютеранською Церквою в Україні, яка відкрита всім, незалежно від національності. Більше половини її парафіян – не є німцями, навіть за походженням. В громаді існує велика плінність віруючих. Багато прихожан виїжджають до Німеччини. Складається враження, що Лютеранська Церква – це німецький еміграційний клуб, у якого стосунки із Німеччиною, німецьким консулом, дипломатами сильніші, ніж з місцевою владою. Враховуючи історичну поліетнічність цього регіону, а колись і дуже впливову й кількісно значну громаду німців-лютеран, недалековидними виглядають дії влади, яка орієнтується тільки на одну національність, тільки на одну церкву, ніби дозволяючи тимчасово проживати іншим національностям в Одесі. Це створює враження у народів, які мають тут вікову історію, своєї непотрібності державі Україна, своєї якоїсь виокремленості з її соціально-економічного, політичного і культурно-духовного життя.

Саме цим ми можемо з'ясувати певну байдужість або невизначеність етнонаціональних меншин під час президентських виборів. Власне це, якщо реально не зміниться політика держави в цій галузі, ми можемо очікувати і під час парламентських виборів 2006 року. Номінальні громадяни України не вважають себе реальними громадянами цієї держави, якщо виявляють байдужість щодо загальноукраїнських подій, прагнуть замкнутися у вузькому колі своїх етнорелігійних питань, стають замкненими анклавом.

Знайомство з релігійним життям регіону продовжилося **відвіданням Римо-Католицької єпархії** – канцелярії та Храму Успіння Пресвятої Богородиці, де служить єпископ Броніслав Бернадський, канцелярії УГКЦ на чолі із єпископом Одеським і Кримським Василем Івасюком, Вірменської церкви – храму святого Григорія Просвітителя, храму УПЦ КП і канцелярії Одесько-Ізмаїльського єпископа Якова, громаду Церкви ХВС. Такі різні християнські церкви, а проблеми виявилися спільними: проблема приміщень, майна, землі, повернення храмів тощо. Замість сприяння церкві у виконанні нею багатьох соціальних ролей, не говорячи вже про основну – духовну опіку над віруючими, держава всяк гальмує ініціативу церков, зволікає із виконання законів та указів президентів України щодо повернення культових і церковних споруд, надання землі для побудови храмів тощо.

Все це обговорили учасники **прес-конференції**, яка була влаштована для місцевих мас-медіа. З'ясувалося, що журналісти слабо обізнані із релігійним життям Одещини, майже не інформують мешканців Одеси щодо релігійних питань. Відчувається також брак достовірної інформації, спеціальної літератури. Рівною мірою це є провиною медійних служб, а частково – самих релігійних громад, які замкнулися на вирішенні внутрішньо церковних проблем, бояться вийти у суспільство, інформаційно та соціально там бути присутніми. Церкви працюють лише із своїми співвітниками, хоча мають сильний потенціал для роботи із молоддю, з сиротами, людьми хворими тощо. Висловлювалися думки щодо необхідності загальноміського радіомовного і телевізійного каналу, спільної газети релігійних організацій, але на перешкоді стоять насамперед вузькі конфесійні інтереси. Хоча давно назріла потреба у спільній позиції християнських, як на початок, церков щодо соціально-економічних, політичних, культурних і духовних проблем сучасного суспільства.

Можна поділити стурбованість одеських римо-католиків тим, що їм не повертають відібрані у роки тоталітаризму приміщення, Одеської єпархії УПЦ КП протиправними діями при захопленні їхніх храмів РПЦЗ, залишковим підходом при вирішенні питань реституції церковного майна.

Учасники Круглого столу “Церква і політика”, що відбувся як продовження розпочатого діалогу між різними церквами та інституціями Одещини, говорили про холод і байдужість нової влади до тих церков, завдяки підтримці яких вона, власне, здобула владу. Політична перемога опозиції автоматично не означає змін в релігійному житті регіону - монополія Церкви Московського Патріархату зберігається, нові політики знаходяться в якійсь незрозумілій залежності від Московсько-православної Церкви. В зв'язку із цим постає питання: чи при владі в Одесі нова влада, якщо вона продовжує так настирливо протегувати скомпрометовану під час виборів Церкву, яка підтримувала провладного в минулому кандидата?

Всі церкви, крім УПЦ МП, як це не дивно, ігноруються на Одещині обласною владою. Більше того, влада часто сама провокує міжконфесійні конфлікти. Так, греко-католикам Одеси зрештою виділили землю під будівництво храму, проте, як це з'ясувалося, земля ця була вже приватизованою. Така недалновидна політика влади частково спонукає об'єднуватися християнські церкви у міжцерковні ради, асоціації тощо, які в собі несуть протестний елемент - антиУПЦМПовності. Чи цим влада допомагає УПЦ МП, настроюючи проти неї всі інші церкви, чи це сприяє толерантним міжконфесійним відносинам в регіоні, чи не створює влада додаткові точки напруження і протистояння, які загрожують стабільності на Одещині? Чи це не антидержавна позиція представників нової влади? Ці питання чекають на свою відповідь.

Владі в держано-церковних відносинах бракує справедливості, мобільності, ініціативності, правової культури (знання законів, їх виконання, відповідальності за їх невиконання), публічності, патріотичності, професіоналізму, а церкви – християнськості. Тому державно-церковні відносини потребують удосконалення, зокрема законодавчий їх аспект. Влада має сформулювати соціальне замовлення на роботу Церкви в суспільстві, створити умови для такої діяльності. Оскільки владі незручно спілкуватися з кожною церквою окремо, то є необхідність колективного презентанта позиції церков з тих чи інших питань. Продуктивним є існування при владних органах дорадчих структур, які б акумулювали спільний громадський інтерес і потребу.

Досвід створеної за ініціативи багатьох християнських течій Одеси Духовної Ради християнських конфесій потрібно вивчати і поширювати, оскільки ця добровільна структура сприяє взаємопорозумінню між церквами, і не тільки їх керівників, але й мирян, хоча позиція керівника визначає загальний настрій в церкві стосовно можливих контактів, спільних проєктів. До високої мети, яку перед собою поставила Рада – духовно-моральне відродження регіону на основах християнського світогляду, християни Одещини йдуть шляхом просвіти суспільства через поширення Євангелія, відновлення християнських цінностей, музичне служіння, організацію фестивалів, конференцій, постійного міжцерковного діалогу, спілкування, обміну інформацією та літературою, через розвиток християнської освіти, християнських ЗМІ, протидію розпалюванню міжнаціональних і міжрелігійних чвар, захист релігійної свободи та ін.. В роботі Духовної Ради активну участь беруть римо- і греко- католики, православні (окрім УПЦ МП), лютерани, пресвітеріани, методисти, баптисти, п'ятидесятники та інші конфесії, які на Одещині існують здавна.

Потребу у примиренні церков усвідомили не тільки релігійні люди, але й певні кола інтелігенції Одеси. Так, з 1999 р. в Одесі діє **Благодійний фонд церковно-світської злагоди**. Фонд став ініціатором проведення Фестивалу християнської пісні, організації роботи декількох конференцій, матеріали яких видрукувані окремими збірниками. Є домовленість між Фондом і багатьма християнськими конфесіями про підписання Декларації про спільну діяльність і створення при Фонді виконавчого комітету представників церков Одещини. На думку засновників цього фонду, зокрема проф. П.К.Лобазова, при підтримці цієї ініціативи з боку церков, спонсорів, церковних центрів, державних і політичних діячів “фактично виникне локальне дослідницьке поле для одержання механізму зближення і співпраці” між різними релігіями.

І перші кроки в цьому напрямку вже робляться. На базі філософського факультету Одеського національного університету ім. Мечникова в 2003 р. створений **Міський центр релігійної інформації**, який знайомить мешканців не тільки Одещини, але й всього Півдня України із релігійною ситуацією в регіоні, в країні, сприяє утвердженню толерантності відносин між конфесіями. Вже не один рік в Одесі діє Центр компаративістських досліджень релігії, який також сприяє толерантизації міжконфесійних відносин в регіоні.

Але останнє дається з великим трудом, бо, в силу складності релігійного життя регіону та характеру лідерів провідних конфесій, діалог релігій відбувається без основного фігуранта спілкування – без УПЦ МП, яка має незрозуміло чому якийсь особливий статус на Одещині – статус фактично державної (губернаторської) церкви. Питома вага релігійних організацій УПЦ МП на Одещині серед усієї кількості релігійних організацій в області складає 46,6% при середньо українських показниках в 36,4%. Правда, є регіони, де їх нараховується лише 7,3% (Тернопільщина). Але Одещина за насиченістю церков УПЦ МП чи не найбільш інтенсивна в країні. Може тільки Дніпропетровська або Вінницька області мають більше (відповідно 50,2% і 50,8%). Хоч серед загальної кількості православних спільнот УПЦ МП по Україні Одещина має лише 4,6%, темпи зростання православних організацій саме цієї церкви тут постійно зростають. Так, лише в 2000-2004 роках кількість їх зросла до 505 організацій, в т.ч. 9 монастирів з 351 ченцем, 435 священників, 313 недільних шкіл, 4 періодичних релігійних видань. Ця церква має щотижневу сторінку в газеті Одеської міськради “Одесский вестник”, на 52 каналі і каналах кабельного телебачення виходять програми УПЦ МП “Мир православия”, “Сретение”, “Православний собеседник”, “Православное видео”. На обласному радіо виходять програми “Свет православия”, “Священная история”. Можна сказати, що весь релігійний інформаційний простір регіону заповнений УПЦ МП, чия політика в міжрелігійних відносинах відзначається позицією господаря, диктатора умов співжиття і навіть присутності в релігійному

просторі. Ця Церква у кращому випадку визнає право на існування тільки Німецької Лютеранської Церкви як церкви етнічної меншини, Вірменської Церкви – також як церкви вірмен. До всіх інших конфесій УПЦ МП демонструє явно не сестринське ставлення, бо в римо-католиках православні МП вбачають конкурентів, які, як для неї, незаконно знаходяться на канонічній території РПЦ, а тому, дивись, займаються прозелітизмом. В греко-католиках МП вбачає зрадників православ'я, які мають повернутися до батьківської віри, в православних всіх інших юрисдикцій – відпавших від істинної віри, які, покаючись, мають прийти до РПЦ, в протестантських спільнотах – сектантів, які свідомо руйнують цілісність християнського дерева. Який діалог, говорять ідеологи московської Церкви, може відбуватися із заблудшими, із невірними, із зрадниками? Як можна до схизматиків, до невірних ставитися толерантно?

Складається таке враження, що УПЦ МП взяла на себе відповідальність, навіть місію провести хрестові походи проти іновірців, спасти якусь єдиноістинну християнську віру, хоча ніхто не надавав цій церкві якихось особливих, виняткових прав, не уповноважував її зберігати “чистоту” християнства за сучасних умов, коли пріоритетним є право людини сповідувати або не сповідувати будь-яку релігію, коли треба поважати вибір людини, що закріплено в міжнародних правових документах і законодавчих актах України. Тому претензії цієї Церкви, незважаючи на весь історичний досвід її присутності в долі слов'янських народів, сьогодні виглядають занадто самозакоханими.

Ситуація в суспільному житті і міжконфесійному співжитті суттєво змінилася за останні 15 років, а в Україні вона принципово відрізняється від російських реалій. Як би не хотілося православним владикам з УПЦ МП, але треба хоч змиритися з тим, що Україна – незалежна держава, що визнається всім світом, в т.ч. і Росією, і що Москва може бути Третім Римом тільки для росіян, оскільки в українців є свій другий Єрусалим - Київ.

Дивує і позиція місцевих органів влади, які без сумніву можуть мати якісь преференції в духовній сфері. Державні чиновники можуть бути віруючими або невіруючими, належати до тієї чи іншої конфесії, але, будучи на державній службі, вони не мають право виявляти свої орієнтації на ту чи іншу Церкву, бо є гарантами Конституції і Законів в державі, які вказують на рівне ставлення влади до всіх релігій, до віруючих будь-якої конфесії.

Колишня міська влада Одеси в особі Руслана Боделана явно схилилася у своїй діяльності до однієї церкви – УПЦ МП. Р.Боделан незаконно і непогджено передав цій церкві центральний Спасо-Преображенський храм в місті, побудований на гроші всіх мешканців міста – і католиків, і протестантів, і православних інших церков. Нинішній мер Гурвіц заявив про рівновіддаленість від усіх церков. Але статус цієї Церкви в Одесі залежить не тільки від позиції мера чи його мерії. Складається враження, що на місцях держслужбовці взагалі не знають Закон України про свободу совісті та релігійні організації, не виконують його, грубо порушують Конституцію України щодо світськості держави, втручаються в релігійні справи, протегують ту чи іншу церкву. Чим, як не ігноруванням Закону, можна пояснити те, що діючий в описуваному році голова обласної держадміністрації Цушко не йшов ні на які контакти із іншими, окрім УПЦ МП, православними церквами, називаючи їх “ворожими церквами”? Постає питання, чому він, як представник найвищої влади в області, ставився до Церков не рівно? Як він тоді міг бути гарантом свободи совісті в регіоні?

Митрополит Агафангел за час його перебування на посту єпарха Церкви МП Одещини настільки зміцнив свої позиції в світі бізнесу, соціальної та економічної інфраструктурі міста, в інформаційному полі і культурному житті Одеси, що може, як виявилось, своєвільно конкурувати із мером. Маючи ідеологічну і силову підтримку з боку православних братств, що діють в області, керівництво УПЦ МП в Одесі є “державою в державі” – православною фортецею у вільному одеському морському порту.

Але ситуація не така безнадійна, як здається. Треба враховувати, що не всі в Україні беззастережно сприйняли її незалежність, що серед громадян України багато таких, що все ще ідентифікують себе із радянським народом, вважають себе частиною величної держави-імперії СРСР. Тому для них центр політичного і культурного життя країни все ще знаходиться в Москві, що формує проросійський вектор в життєвих орієнтаціях значної частини населення України. Такі люди важко сприймають будь-які зміни, занадто критично ставляться до сучасної ситуації, не приймають її, і в цілому є страшенно нещасними, чия туга за минулим буде вічною, оскільки мріям на повернення не світить виповнитися. Вони прагнуть зупинити хід історії, шукаючи сили в консервації минулого, що, на їх думку, сприятиме стабільності, впевненості.

Але й їх “доганяє” глобалізація, модернізація, трансформація, інформатизація та інші “заці”. Сьогодні життя запитує, як Церкві вижити в ситуації поліконфесійності, в ситуації постійної конкуренції не тільки із гріховним світом, але й з іншими духовними інституціями, яку позицію зайняти щодо демократизації суспільства, яке передбачає повагу до людини та її прав, як вирішити конфлікт між індивідуальними і

спільнотними інтересами, в ситуації вибору між “хочу” і “треба”, між добром і злом, між істиною і неправдою.

Певним продовженням розпочатого кївськими науковцями спілкування в Одесі можна вважати проведення в Харкові **науково-практичної конференції “Релігієзнавство в умовах постмодерну»**, яку люб’язно прийняла тут Харківська Державна Академія культури. Розмова вийшла далеко за рамки чисто теоретичних і методологічних проблем сучасного релігієзнавства. Відомі в Харкові релігієзнавці, державні та громадські діячі, відчуваючи брак професійного спілкування, два дні присвятили тому, що ділилися своїми спостереженнями щодо ситуації в релігійному житті України і регіону, в державно-церковних відносинах, в міжцерковних взаєминах, в освіті, в т.ч. і релігійній. В межах Круглого столу, в якому взяли участь представники різних релігій, прозвучав виступ А.Колодного про нові орієнтири в державно-церковних відносинах (за результатами зустрічі Президента України з релігійними лідерами). Виходячи із доручення В.Ющенка про створення при Президенті спеціальної Ради (Комітету) з релігійних питань, яка матиме науково-методичне призначення і до якої планується ввести, крім лідерів релігійних центрів України, представників науки, силових структур, соціальних і правових служб, учасники столу висловились за необхідність створення в області Ради міжхристиянських організацій.

Як завжди, активним є Захід України. На цей раз Дрогобицький державний педагогічний університет імені І.Франка та його відділення філософії за підтримки УАР, громадської організації “Народний Рух України” провели **конференцію “Церква і освіта”**, поставивши собі за мету продовжити розпочатий діалог влади, Церкви, суспільства щодо освітніх процесів в Україні, зокрема введення з нового року в загальноосвітніх школах обов’язкового навчального курсу “Етика”. За результатами дискусії були прийняті певні рішення, які надіслані в Міністерство освіти та науки України і з якими організатори конференції вирішили ознайомити якнайширше коло зацікавлених громадян.

14 серпня в Дрогобичі відбулася ще одна конференція, яка скоріше була подібною громадським слуханням, оскільки в її роботі брали участь не тільки вузькі спеціалісти, представники влади, церков, медіа, але й громадські та політичні діячі з “Молодого Народного Руху”, партії “Народний Союз Наша Україна”. На цей раз коло проблем, що виносилися на обговорення під темою “Церква і суспільні процеси в Україні”, було значно розширене. Ось вони: поліконфесійність та свобода совісті в українському суспільстві й законодавстві; Церква на сучасному етапі політичних процесів; стан міжконфесійних відносин і перспективи їх толерантизації; релігійні та світські ЗМІ: взаємне інформування суспільства і церкви, Церква і освітній процес в Україні, роль науки в аналізі релігійної ситуації та можливість впливу на неї експертів. *(Л.Филипович)*

3. Рівність релігій і толерантність їх відносин

Ми живемо в такий час, коли все більше відчуваєш себе громадянином Землі. Якщо моя бабуся дала свого села нікуди не виїздила, то я, її внук, вже ступав на землю біля тридцяти країн світу. Сучасні засоби інформації майже щодня оприсутнюють тебе в поселеннях і культурі інших народів. Сучасні транспортні засоби дають тобі можливість за декілька годин переміститися в іншу країну, зануритися у вирій життя іншого народу, відчути його радощі і болі, пізнавати інші цивілізаційні виміри життєдіяльності.

Мені так повезло, що в 2005 році я разом з дружиною Л. Филипович по півмісяця знаходилися в Японії та Індії. Там ми брали участь в роботі (відповідно) всесвітнього зібрання істориків релігії і міжнародної конференції представників релігій світу «Злагода: створення партнерства для побудови миру». Рік тому в Барселоні (Іспанія) працював Парламент релігій світу. Тисячі учасників з різних країн і міст земної кулі приїздили на ці форуми. Вражало насамперед конфесійне різнобарв’я. Тут були католики і мусульмани, іудеї і буддисти, індуїсти і сикхи, протестанти і зороастрійці, представники багатьох інших конфесій. При цьому ніхто нікого не агітував за свою релігію, не намагався навернути до неї, довести її єдиноістинність. Кожний лише прагнув у свій спосіб щонайкраще розповісти про неї, навіть своїм зовнішнім виглядом засвідчити її своєрідність, подарувати тобі щось, що нагадувало б про наявність і такої релігійної культури. Організатори форумів обрали ефективну форму їх роботи. Невеличкі, по 7-9 осіб групи учасників протягом години-двох за задалегідь визначеною схемою обговорювали актуальні проблеми релігійного життя, міжконфесійних відносин. Протягом дня кожному припадало працювати в 5-6 таких групах, учасники яких постійно змінювалися. Мав місце діалог, але не як засіб переконування когось у своїй достеменності, а як інформування колеги по форуму про свою конфесію, її історію і сьогодення.

Після таких бесід усвідомлював, що Бог – один, а конфесія – це лише шлях до нього. Кожна людина у свій спосіб шукає Бога і йде до нього. Конкретні географічні та історичні умови її буття визначили своєрідність цього шляху. Він є таким же істинним, як і інші. Єднає ж послідовників різних релігій

насамперед той моральний потенціал, який утримує кожне з віросповідань. Хоч це моральне кредо різних релігій і відрізняється у своєму словесному вираженні, але за своєю суттю воно однакове. Жодна релігія не вчить якійсь дурні.

Шкода, що на таких всесвітніх форумах релігій Україна не представлена своїми конфесіями. Нашій невеличкій групі науковців приходиться підмінити їх, розповідати про стан релігійного життя в нашій країні, його проблеми і перспективи. Певно, виїздивши на такі міжнародні Парламенти чи Асамблеї релігій світу, наші (назву так) конфесіоналісти привчилися б жити толерантно і доброзичливо. Вони дивилися б на іншого не як на ворога чи конкурента, а як на співбрата. Навчилися б його любити Христовою любов'ю, а він, як відомо, закликав виявляти таке почуття навіть до ворога.

Побувавши на таких форумах, відчуваєш, який тісний людський світ, але водночас усвідомлюєш і який він з необхідністю різнобарвний. Певно сіро жилося б нам в ньому, якби всі одне й те їли, співали однакові пісні, однаково одягалися, однаково молилися. Мені приємно думати, що я маю тепер друзів в Японії і Австралії, в Індії і Афганістані, в Конго і на Тайвані, в Америці і Італії, багатьох інших країнах. Мені приємно усвідомлювати, що десь там у них є часточка моєї України у вигляді подарованого їм сувеніру або ж якогось нашого наукового видруку. Через нас на цих форумах світ дізнається, що ми не «раш», а що є така країна і такий народ, який та ж Росія прагнула знищити, позбавити його своєї культури, віри, своєї Церкви.

То ж глобалізація – це не лише економічна чи політична інтеграція, а й можливість зберегти свою культурну чи релігійну ідентичність шляхом діалогічного спілкування з носіями їх інших виявів. Коли бачиш, як толерантно і доброзичливо спілкуються на міжнародних форумах представники різних конфесій, думаєш, а чи ж буде колись таке у нас. Зароджується бажання ініціювати проведення такого заходу всесвітнього масштабу й у нас в Україні. А може це варто заздалегідь програти на всеукраїнському рівні, щоб не виставити на посміховище світу нашу міжконфесійну і міжцерковну ворожнечу. Адже по цьому судять про ментальність і культуру народу.

У вересні 2006 року в канадському Монреалі відбудеться черговий Парламент релігій світу. Вже йде підготовка до нього, визначаються учасники цього всесвітнього міжконфесійного форуму. Хотілося б, щоб до його роботи прилучилися наші Українські Церкви, щоб вони у свій спосіб сказали слово про нашу ментальність, про особливість нашої релігійної духовності, про Україну. (*А. Колодний*)

4. Міжрелігійний діалог: досвід Іспанії для України.

«Міжрелігійний діалог: досвід Іспанії» - з такою назвою 18-24 жовтня 2004 року в Іспанії (Каталонія, м.Манреса) відбулася чергова зустріч представників різних релігій, об'єднаних в сітку партнерства і миру міст світу. Міжрелігійні рухи, що існують в більш ніж 20 містах Бразилії, Канади, Індії, Індонезії, Ізраїлю, Нігерії, Філіппін, Руанди, Іспанії, Тайваню, України, Великобританії, США і Зімбабве, за ініціативи і підтримки Голдін інституту протягом тижня обговорювали проблему побудови соціальної згуртованості суспільства в умовах багатоманітності і міграції. В атмосфері дружби, поваги і дійсної зацікавленості один до одного, учасники конференції поділилися досвідом свого служіння іншим, познайомилися з роботою своїх колег, вивчили широку можливість для партнерства в побудові суспільства нового типу. Цією темою організатори конференції – Голдін Інститут, Рада Парламенту релігій світу, Іспанське представництво ЮНЕСКО (Центр ЮНЕСКО в Каталонії), Барселонська та Манреська мерії, Католицький монастир – продовжили і поглибили міжрелігійний діалог, що ведеться віруючими різних релігій в наш час.

Іспанія, Каталонія, Барселона, Манреса обрані для цієї події, як виявилось, не випадково. Здавня ця область Іспанії з її центром Барселоною була найбільш відкрита для мігрантів (і зарубіжних, й іспанських), що сформувало надзвичайно різноманітне етнічне, релігійне, культурне середовище регіону. Завдяки інтенсивній міграції кінця 70-х - поч. 80-х років кількість тих, хто не народжений в Іспанії, складає в окремих містах Каталонії третину мешканців. Найчисельніша хвиля прибуває з Північної Африки (Марокко) та Латинської Америки (Аргентина, Бразилія). Завдяки іноетнічності, інорелігійності, інорасовості суттєво змінюється звичне традиційне католицьке обличчя Іспанії. В зв'язку з цим постає безліч складних питань, які за своїм характером виходять за виключно каталонські чи іспанські кордони. І серед них: причини міграції, етнічний, релігійний, освітнянський, соціальний, гендерний склад мігрантів, характер відносин між прибулим й автохтонним населенням Іспанії. Від того, ким себе бачать прибульці – чи тимчасовим елементом населення Іспанії, чи постійною складовою процесу творення нової іспанської нації, залежить доля як мігрантів, так й іспанців. І тут важливою є політика іспанського уряду та каталонських властей щодо міграції, оскільки, з одного боку, вони зацікавлені в залученні активної нової робочої сили, завдяки чому регіон економічно успішно розвивається, а з іншого – вони покликані в цих умовах зберегти традиційну ідентичність старої європейської нації.

Гостей з 13 країн світу прийняв католицький монастир, який розташований в живописній місцині, оточеній величними горами Монсератт. Із давно ця частина Каталонії привертала до себе увагу паломників, які шукали святе місце для молитви і медитації. Тут з березня 1521 по лютий 1522 років зупинився колишній іспанський воїн Ігнатій з Лойоли, що пережив глибоку внутрішню трансформацію, прийнявши споглядальний спосіб життя і покликання служити Богові. На його честь названий монастир, що виріс на місці печери, в якій Ігнатій пережив духовне покликання і почав писати свої відомі “Духовні вправи”.

Печера, де зупинився Ігнатій, колись розташовувалася на березі р.Карденер (Cardener), а тепер знаходиться на міській горі. Цей священний центр, святилище став тим змістовним ядром всієї Манреси, навколо якого в 17-18 ст. збудували цілий комплекс споруд, об'єднаних спільною назвою “Кова де сент Ігнатіус” (Cova de St.Ignatius). В комплекс Кови входить Будинок Вправ, своєрідний духовний центр усамітнення – величезна 4-х-поверхова в неокласичному стилі споруда, розбудова і реставрація якої завершена наприкінці 19 ст. Тут декілька каплиць, бібліотека, їдальня, кімнати для занять, зустрічей, відпочинку. До будинку, який ніби вбудований в гору, ведуть кручені дороги з мостами, що з'єднують це місце з усім світом. Є сад для медитацій, звідки відкривається захоплюючий вид на гори Монсератт. В Будинку панує атмосфера поважної уваги до інших, молитовна мовчазність, зосередженість на духовних станах. Сюди приїжджають паломники з усього світу для духовних вправ. Одночасно це приміщення є домом для монахів ордену єзуїтів.

Будинок вправ органічно продовжує Храм Ля Кова, збудований в 1750-1763 рр. в типово єзуїтському бароковому стилі, який і досі привертає увагу паломників, місцевої католицької громади, де відбуваються богослужби. Сама печера – Ковета (Coveta) – найсвятіше місце, архітектурно цікаве своїм невеличким вівтарем і медальйонами на стінах печери, що розповідають про життя Ігнатія. Вражає вхід в печеру Аванткова, який прикрашає скульптурна бронзова група, вітражі, мозаїка.

Популярним є музей, присвячений Ігнатію Лойолі, де зберігаються речі святого, докладно описується і презентується його життєпис різноманітними портретами, картами, схемами, таблицями, писаними і друкованими документами. Вся Манреса живе спогадами про перебування тут святого – стародавні каплиці, хрести, місця, де він мав видіння і духовний досвід – це видимі сліди його відвідин.

У найвищому місці Манреси архітектурно домінує над усім простором вражаючого розміру і готичної краси храм “Ля Сеу”. Він має суворий вигляд з типовим середньовічним іспанським готичним декором. Цей величний храм з переважанням зовнішніх горизонтальних форм і величезної широти нефом почав зводитися в 1325 р. Він і досі виглядає недобудованим, хоча багато разів реставрувався, оновлювався. Завдяки цьому храмові Манреса і в середньовіччі відома як одне з найулюбленіших місць Каталонії для паломництва.

Така культурно-історична духовна спадщина Манреси створила у учасників зустрічі відповідний настрій поваги до традицій один одного. І хоч в строгій атмосфері середньовічної католицької Іспанії індуїзм чи буддизм, сикх чи іудей дивилися явно екзотично, це ще раз підкреслило, що вузькі кордони минулих геополітичних, а отже і георелігійних розподілів руйнуються. Масова міграція стрімко змінює культурний простір, навіть історичне середовище. Тому таким важливим для організаторів конференції виявилось обговорити теми, що турбують, як виявилось, не тільки іспанців, але й більшість учасників, в тому числі й українців: в яких формах відбувається взаємодія різних культур, чи присутність іншого не згубне для автохтонної культури, як гармонійно поєднати, якщо це можливо, інтереси нового і традиційного тощо. Наступні дні роботи Інституту поступово прояснювали ситуацію, формулювалися думки і визрівала позиція учасників. Враження, яким поділився православний єпископ від участі в конференції, відображає те, що відбувалося в Будинку духовних вправ: “Я ще більше укріпився в своїй вірі, вона для мене стала ще більш свідомо очевидною, але на багато речей я подивився очима іншої, віруючої, людини”.

Цьогорічний Голдін Інститут організаційно був збудований не просто як конференція з традиційними доповідями, монологами. Він відбувався у формі постійної живої розмови, активного пізнання, взаємного спілкування. Вся робота була побудована так, щоб у різноманітних формах, що постійно змінювали одна одну, сприяти створенню для учасників умов для активної взаємодії, спілкування з лідерами і активістами релігійних і міжрелігійних організацій, залучених до руху побудови соціальної згуртованості. Мета досягнута – були створені максимально сприйнятливий умов для поширення свого досвіду і знань в цій сфері з подальшим поширенням по всьому світу.

Кожний ранок робочих днів конференції починався із години для релігійних і духовних занять-практик (споглядань, розмірковувань, молитов), що відбувалися в храмі Св.Ігнатія. Щоразу читалися різні священні книги (Тора, Біблія, Коран та інші), задавалася тема для роздумування, але все було спрямовано на формування атмосфери миролюбства, взаєморозуміння. Спільна медитація, молитва завершувалася спільним читанням вголос свого роду меморандуму “Пропозиція для світу”, що починається словами: “Ми, громадяни світу, люди, що визначились і що знаходяться в пошуку, спадкоємці давніх традицій, хочемо проголосити ...”

Офіційно робота Інституту почалася в неділю 19 жовтня зверненням Дайани Голдін (США), вітаннями отця Хав'єра Мелоні (Іспанія) та Травіса Рейджмана (США), презентацією команд. Знайомство продовжувалося до кінця дня під час роботи невеликих груп, бесід, спільної вечери.

Наступного дня гості Манреси знайомилися із тими, хто прибув в Іспанію з інших країн, мігрантами, які ділилися своїм досвідом перебування в чужому середовищі, про їхні перші враження, проблеми. Учасники Інституту не тільки вислухали ці історії, але й задавали питання, уточнювали, а пізніше й обговорювали в малих групах ці різні приклади, щоб зрозуміти: єдина причина, яка сьогодні жене людей з їхньої батьківщини – це важкий економічний стан в країнах, звідки вони прибувають, а відтак низький матеріальний і соціальний рівень життя. Мігрантам важко адаптуватися, бо від них вимагається, по-перше, знання каталонської мови, по-друге, прийняття європейських (цивілізованих) цінностей даного суспільства.

Надзвичайно корисною виявилася поїздка до Барселони, де учасники конференції побували в Мусульманському міграційному центрі, зустрілися із штатом цього центру, представниками Барселонських властей та ЮНЕСКО. І знову всі зацікавлено обговорювали проблеми, що виникають у мігрантів на новому місці, у корінних мешканців Барселони в зв'язку із стрімким ростом нової хвилі прибульців, із впливом останніх на зміст автохтонної ідентичності. Влада продемонструвала відкритість і лояльність щодо мігрантів, наголошуючи на позитивній ролі іммігрантів у розвитку регіону, у сучасному економічному підйомі Каталонії, приливі нових, молодих трудових ресурсів. У формуванні позитивного обличчя мігрантів як працьовитих і чесних в цілому людей беруть активну участь мас медіа, бізнесові структури, школи, загалом все суспільство, яке доброзичливо налаштоване щодо новоприбулих.

Про це йшлося і на офіційному прийомі у мера Манреси, влаштованому на честь гостей-учасників конференції 21 жовтня, і на пленарних засіданнях в наступні дні, куди були запрошені представники іспанських медіа, бізнес-структур, освітянські організації, релігійні громади. Учасників конференції цікавило, як всі ці люди, організації забезпечують оту соціальну згуртованість такого різношерстого суспільства, яким виявилася іспанське середовище.

Для більш глибокого знайомства із реальним станом речей в сфері міжособистісних стосунків організатори конференції запропонували на вибір відвідати одну із релігійних громад, де були створені умови для спілкування з тими простими людьми, яким приходиться щодня спілкуватися із іншим – по вірі, національності, мові, місцю народження тощо.

Без сумніву, іспанський досвід такого міжрелігійного спілкування-діалогу був представлений найповніше. Учасники не тільки почули про нього, але й могли бачити, як реально відбувається цей діалог, хто є його учасником, які він має цілі, форми, які при цьому виникають проблеми і як ефективно вони розв'язуються. Але можливість розповісти про інші моделі міжетнічного і міжрелігійного спілкування отримали всі гості-учасники конференції. Щодня під час презентацій команд з різних міст світу (daily team presentation) наводилися приклади ефективної співпраці людей різних релігійних вподобань з 13 країн. Свою власну модель розуміння міжрелігійного діалогу представила й Україна.

На Манреську зустріч від України приїхали християни, тому доцільніше говорити про міжконфесійність української команди, до складу якої увійшли єпископ Антоній Махота (УПЦ КП), отець Віктор Ткач (РКЦ), заступник голови департаменту соціального захисту Хмельницької держобладміністрації Богдан Міхняк (УГКЦ) і професор, завідувач відділом релігійних процесів Інституту філософії НАН України, виконавчий директор ЦеРІС Людмила Филипович. Члени української делегації познайомили присутніх із діяльністю своїх організацій в сфері соціальної та гуманітарної допомоги, із успішно проведеними спільними проектами, із роботою УАРС, ЦеРІС.

Наприкінці презентації українська команда роздала брошури про діяльність ЦеРІС, про організацію і проведення щорічних Міжнародних Молодіжних Літніх шкіл релігійної толерантності, показала фільм про одну із них, подарувала присутнім православний календар, а директору Голдін Інституту – Історію УПЦ КП. Гості презентації, які зацікавилися ідеєю українського бізнесмена Ігоря Дідковського про побудову в Києві Духовного центру примирення всіх релігій, отримали сам проект, який в 2004 році планується реалізувати у величній споруді храму.

Цей своєрідний літопис участі української делегації у конференції, яку її організатори розглядали як передпарламентську подію, що має відбутися наступного року в Барселоні в рамках Всесвітнього форуму культур (Universal Forum of Cultures) – Парламент релігій світу – спроба зафіксувати, нехай зовнішньо, подією, включення України до світових релігійних процесів, зокрема її намагання долучитися до міжрелігійного діалогу, який давно існує і регулярно ведеться релігійними людьми.

З якими враженнями повернулася українська делегація додому, які перші результати поїздки в Іспанію і участі в Голдін Інституті?

По-перше, це - реальне знайомство, пізнання і спілкування із живими носіями багатьох духовних традицій, зовні так несхожих із власною, але таких подібних за духом. Вся команда вражена

доброчливістю, відкритістю, непідробленою зацікавленістю всіх учасників один одним, тобто справжньою любов'ю до ближнього, про яку часто говориться в святих писаннях, священниками або духівниками, але яка в житті рідко практикується. Ми поїхали з Іспанії з відчуттям належності до єдиної людської родини-спільноти, яка зацікавлена у збереженні нашої неповторної, унікальної ідентичності, що дозволило нам не розчинитися серед інших традицій.

Які ж практичні наслідки нашого включення до цього спілкування? Найкориснішим в наступній роботі української делегації буде а) наше знання про існування сітки партнерства міст та поширення їх досвіду міжрелігійного діалогу в Україні, б) отримані інформаційні ресурси, які можна використати для переконання українського суспільства (в першу чергу релігійні організації, урядові структури, мас медіа, простих віруючих, учених та ін.) у можливості діалогу, порозуміння між різними релігіями, культивування взаємоповаги віруючих різних віросповідань, успішність спільного вирішення складних соціальних проблем, наприклад міграційних; в) можливість напряду контактувати з міжвіросповідними рухами, запросити їх в гості для утвердження цінності духовного і культурного багатоманіття світу з метою органічного включення до нього України.

Нас зацікавив досвід багатьох країн – Ізраїль, Індія, Іспанія, Тайвань, Великобританія, але враховуючи українську ситуацію – історичне домінування християнства, а також сучасний міжхристиянський конфлікт, найпоказовішими і близькими виявилися США та Канада.

В планах української команди – підтримувати постійний контакт з усіма командами через Форум, а особливо із командою із Аризони, Монреалю. Обговорюється перспектива проведення в Україні конференції із запрошенням всіх команд, але особливо Арізонського руху. Разом ми обов'язково проведемо якісь спільні акції (прес-конференції, радіо і телепередачі, зустрічі із лідерами церков, простими віруючими, молоддю, державними службовцями, науковцями з метою актуалізації міжрелігійного діалогу в Україні). Ми за розширення сітки партнерства – чим більше учасників, тим багатший колективний, а отже й індивідуальний досвід міжрелігійного діалогу. В цілому, ми переконалися, що неурядові громадські організації, як, наприклад, ця сітка партнерства, є дуже авторитетними на Заході, тими цеглинками, з яких будується і складається громадянське суспільство. Будучи результатом ініціативи самих віруючих, релігійних організацій, такі утворення покликані утверджувати авторитет міжрелігійних рухів чи асоціацій в соціальному і політичному житті своїх країн і всього світу. До думки релігійних діячів і духовно орієнтованих людей починають прислухатися фінансово-економічні сили, соціальні структури і політичні лідери, бо за ними – перевірена багатовіковою історією традиція духовних пріоритетів, домінування істини і вічних цінностей над минуцим. *(Л.Филипович)*

5. “Місія – мореплавцям” у світі й Україні

На початку нового періоду в історії українського мореплавання, коли вихід наших моряків на берег у закордонних портах став вільним, моряки стали частіше зустрічатися з працівниками різних Християнських місій, що пропонують їм гостинність на березі. Оскільки інформації на цю тему вкрай мало, ми вирішили ознайомити читачів РП про нову, досі невідому в Україні форму релігійної активності – духовне окормлення моряків. Мова йтиме про діяльність однієї з найбільш респектабельних і найстарших всесвітніх благодійних організацій для моряків - The Mission to Seafarers.

«Місія – Мореплавцям» (ММ) відома в усьому світі завдяки символу, що запам'ятовується - зображенню Ангела, що летить. Він став своєрідною емблемою місії в 1856 р., коли Місія Мореплавцям була офіційно визнана. Основа символу - священний вірш зі Святого Писання (Об. 14:6): «І побачив я іншого ангела, що летить посередині неба, що благовістував вічне Євангеліє жителям землі і кожній нації, і племені, і мові, і народу...». Цю емблему можна побачити в центрах або клубах у багатьох портах світу (Flying Angel Centers) або у вигляді значків, які носять працівники та добровольці, що допомагають Місії в її роботі на благо моряків.

У світі успішно діє чимало аналогічних організацій, як християнських, так і світського характеру. Однак найбільш представницькою в Україні є «Місія – мореплавцям», чия діяльність тільки розгортається в нашій країні як мореплавної державі.

На сьогодні ММ - це місіонерська організація Англіканської Церкви, визнане добровільне співтовариство Церков, що сповідають принципи поваги самостійності Помісних Церков, відкритого причастя, що зберегли апостольську наступність від початку християнської ери і які визнають авторитет Архієпископа Кентерберійського як «першого серед рівних» пастиря, що поєднує членів Співтовариства на періодичних, т.зв. Ламбетських, Конференціях для координації своєї діяльності. Раніше знане як «Місія-

Морякам» (The Missions to Seamen) нинішнє товариство піклується про духовний і практичний добробут мореплавців та їхніх родин усіх рас і віросповідань.

За допомогою добре організованого взаємозв'язку між усіма її працівниками - штатними капеланами, почесними капеланами, світськими співробітниками і помічниками, що справами виявляють Божу любов до моряків у більш ніж 300 портах по всьому світу. У більшості портів Місія також керує Центрами для мореплавців. Всі працівники ММ завжди готові запропонувати допомогу будь-якого роду. Це може бути допомога потерпілим у нещасті на морі, розрада стражденним і тим, чий близькі загинули, відвідування моряків, що знаходяться в лікарні в іншій країні, підтримка родин моряків і допомога в екстрених випадках. Вони також дають можливість морякам-християнам приєднатися до богослужіння, поширюють Біблію і християнську літературу різними мовами. Місія за допомогою постійних співробітників через свої центри функціонує на постійній основі у більш ніж 200 портах світу. Місія знає такий інститут, як почесні капелани. Центри Місії у своїй діяльності керуються екуменічними принципами, разом з іншими Християнськими організаціями і Церквами проводять різноманітні заходи. Як правило, центр Місії – це місце, де мореплавці можуть відпочити поза судном і де їм зроблять привітний прийом безкоштовно. За це моряки дуже вдячні, про що вони залишають записи в гостевих книгах. Такі записи є і в Одеській ММ.

У будь-якому порту є або каплиця, або місце, у якому проводяться богослужіння, а також телефони, що дають можливість морякам зв'язатися з родиною. У більшості центрів є маленькі магазини, у яких продаються найнеобхідніші товари; надаються послуги електронної пошти і створені умови для проведення дозвілля. При цьому в центри заходять всі без винятку моряки, поза залежністю від їхньої національності та віросповідання. Успішна робота Місії повністю залежить від добровільних пожертвувань.

Часто виникає питання, а навіщо потрібна така Місія? Сама природа роботи моряків означає, що вони мають потребу в особливому ставленні. Ізоляція від дому й родини створює тенденцію до загострення колишніх чи появи нових проблем. Їм потрібні такі люди, що готові зорганізувати затишок, гостинність, допомогти у вирішенні їхніх проблем (іноді досить просто доброзичливо вислухати людини), і дати можливість зв'язатися з домом. Місія поєднує як соціально-побутове, так і духовне служіння. Практичне служіння не відокремлене від проповіді. Євангеліє вчить християн піклуватися про всіх чоловіків і жінок, таких, які вони є, і це те, до чого прагне ММ.

В Одесі ММ працює з 1992 року. Очолює її капелан, капітан далекого плавання Олександр Сорокін. Ставши фундатором поліконфесійного Чорноморського Християнського Центру (ЧХЦ), ММ зрештою зареєструвалася як самостійна організація. У рік свого 200-річчя Одеса урочисто відкрила центр ММ і в тісній взаємодії з іншими учасниками ЧХЦ, що зберіг своє значення координаційного центру для служіння морякам, продовжує своє християнське служіння. Результати діяльності ММ мають конкретну результативність, наприклад, у справі незаконного арешту декількох маріупольських моряків на чолі з капітаном у Нігерії кілька років тому назад. Нью-Йоркський центр з прав моряків при Інституті Церкви моряків, тісно пов'язаної з ММ і особисто його директор, коммодор Дуглас Стівенсон, приклали чималі зусилля, щоб спонукати уряд цієї країни втрутитися в ситуацію, тому що інакше було неможливо вирвати моряків з фактичного полону. У результаті цих зусиль Нігерія постала перед загрозою припинення важливих для неї відносин із країнами Британської Співдружності, що на додаток до протестів наших дипломатів зрештою і привело до звільнення моряків. Коли Д.Стівенсон за запрошенням Міністерства закордонних справ України приїхав у Київ, його також запросили в Державну Морську Адміністрацію, де від імені її тодішнього глави адмірала Щипцова християнському юристу була виражена вдячність за ефективні дії, так само, як і ще в приблизно шестидесяти задокументованих випадках надання діючої допомоги нашим морякам, що виявилися в тяжкому положенні далеко від Батьківщини. Можна згадати безліч подібних випадків, пов'язаних з організацією повернення додому моряків, залишених в іноземному порту несумлінним судовласником. Позитивне вирішення конфлікту можливо не тільки через високо репутабельні християнські канали зв'язку, але й дуже складного, потребуючого особливого такту, відносинами в рамках міжрелігійного діалогу. Це стосується проблем, що іноді виникають в арабських чи портах, що трапляються в портах Індії, Японії. Бездоганна репутація Місія-Мореплавцям, що знаходиться під патронажем королеви Великобританії (а, як відомо, Президентом The Mission to Seafarers багато років є принцеса Анна - неофіційна королева Шотландії), допомагає професійним морякам і священнослужителям, з яких складається штат співробітників цієї організації, вирішувати будь-які питання і будь-якого ступеня складності. В Україні ММ ніколи не ухиляється від доручень, успішне виконання яких здатне було б підняти рівень взаємин представників України з міжнародними морськими організаціями.

Життя ММ проходить у звичайних робочих буднях. Так само, як і в інших портах, працівники місії щодня відвідують судна, що знаходяться у портах, розмовляють з моряками, організовують Службу Божу на борту суден, довірчу розмову моряка зі священником, приносять новини, виступають посередниками в конфліктах, допомагають вирішувати практичні питання і багато чого іншого. Усе це, природно, робиться

зовсім безкорисливо, незважаючи на істотні труднощі, у першу чергу недостачу фінансових засобів. Крім цього, для українських моряків по портах світу розсилався щотижневик українською мовою - перший і поки єдиний у нашій країні інформаційний бюлетень для моряків, які знаходяться в рейсі. Слід відзначити, що цей бюлетень користувався популярністю не тільки серед українських моряків. Останнім часом надходило все більше замовлень від капеланів австралійських й новозеландських портів у зв'язку з тим, що збільшується попит на бюлетень серед російських моряків із суден Далекосхідних компаній. Керівники Одеської ММ вірять, що з поновленням їхньої роботи на новому місці в Одеському портовому клубі і відновленням розібраної в зв'язку з переїздом унікальної морської Каплиці Св. Архистратига Михайла ММ зуміє принести ще більше користі морякам і, вносячи умиротворення в серця людей, послужити тим самим і справі безпеки мореплавання в цілому.

ММ в Одесі – вписана в конкретні реалії українського життя структура. Вона не обмежується виконанням вузьких статутних завдань ММ. Люди, які там працюють, мають державне мислення. Саме це спонукає їх нагадувати всім, кому не байдужа доля колись могутньої морської держави, подивитися на проблеми торговельного і пасажирського флоту України по-українськи. На їх думку, існує загроза Україні як морській державі. Про це пишуть співробітники ММ у своєму недавньому зверненні до уряду.

На другу неділю липня припало міжнародне свято Морська Неділя (Sea Sunday), яке відзначається в багатьох морських країнах католицькими, англіканськими, а також різними протестантськими місіями для моряків. Це міжнародний святковий день нагадує про традиційні сімейні цінності морякам у рейсі. Це зайвий привід нагадати про важку морську працю рідним і близьким моряка, якого з нетерпінням чекають дома. У багатьох Церквах морських країн Європи, Америки, Австралії в другу неділю липня, крім святкових заходів на торгових і пасажирських судах, дитячих святах, сімейних і дружніх зустрічах, проводяться спеціальні Служби, під час яких моляться за моряків та їхні родини.

В Одесі в цьому році вже всьоме відзначили Морську Неділю на цей раз екуменічною службою Божою, яка була відправлена у капличці Св.Архистратига Михайла представниками багатьох церков. Проте свято виявилось затьмареним у зв'язку з трагічними подіями в Лондоні за кілька днів до 10 липня. Тому тоді ж було затверджено текст нижчеподаної заяви, направленої в Посольство Великобританії. Сама панахида відбулася 8-го липня.

Як правило, у таких екуменічних заходах беруть участь громадські і благодійні морські організації, при участі в них ряду Церков Київської традиції, а також Церков, що представляють інші християнські конфесії. Все активніше до цього приєднуються православні Церкви, які проводять свої Служби у своїх храмах. Про важливість діяльності екуменічної каплички говорить той факт, що там побували міжнародні та всеукраїнські духовні лідери. Патріарх Філарет благословив каплицю, встановивши свій патронат над нею. Відвідав каплицю і глава УГКЦ кардинал Любомир Гузар.

Останні події свідчать про вірність обраного ММ екуменічного шляху. 28 серпня 2005 року в капличці відбулася екуменічна Панахида (за участі в ній УПЦ КП, УГКЦ, УАПЦ, ОМЦ) по загиблих і зниклих безвісти на п/х «Адмірал Нахимов» 19 років тому, у присутності частини близьких і родичів, а також моряків – членів екіпажа, що вижили, цього пароплава перед їхнім традиційним від'їздом до місця катастрофи в Новоросійськ, а також 31-го серпня - у день трагедії. А 2-го вересня, в День Народження Одеси, вперше святкові заходи почалися о 9.00 з екуменічної Служби Божої на честь засновників міста й одеситів в міській капличці Св.Архистратига Михайла. Присутні представники відділу внутрішньої політики Одеського міськвиконкому висловили свою щирю вдячність священнослужителям. Остання за часом подія – 11 вересня, коли з 2001 р. в нас відбувається Панахида по жертвах терористичних актів, транспортних катастроф, техногенних аварій і природних катаклізмів. Цього року такі Панахиди відбулися також і в Церкві Різдва Христового УАПЦ і екуменічна - у Лютеранській Церкві.

ММ планує відновити україномовний бюлетень для моряків, який би розсилався, як і раніше, в усі країни до центрів ММ. ММ ініціює створення спеціального телеканалу, через який висвітлювалися б різні аспекти життя, і насамперед духовний, наших чорноморських сусідів, про релігійне життя в Україні, що зняло б непоінформованість українських моряків стосовно православної Болгарії, Грузії, Румунії, збалансувало інформацію у світовому православному просторі про наше Українське Православ'я, бо у свідомості середнього іноземного моряка Україна – це канонічна територія лише Російської ПЦ, що значно спотворює реальну картину. Відтак ММ – це організація, завдяки якій можна зняти свого роду блокаду в міжцерковних відносинах українських церков з церквами сусідніх держав. Це певною мірою сприятиме їхньому визнанню. *(Л.Филипович).*

Розділ III. РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ 2005 РОКУ.

1. Таблиця змін релігійної мережі України (дані на 1 січня 2006 року)

НАЗВА ЦЕРКВИ	1992	1995	1998	2000	2001	2002	2003	2005	2006
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

П РА ВО С Л А В ' Я

УПЦ Київського Патріархату	–	1798 / 14	1956 / 21	2557 / 20	2857 / 21	3116 / 40	3295 / 43	3600 / 39	3804 / 36
УАПЦ	1489	612 / 10	1082 / 3	1016 / 1	1039 / 2	1083 / 3	1136 / 3	1206 / 3	1199 / 2
УПЦ Московського Патріархату	5469	6046 / 205	7512 / 29	8590 / 87	9150 / 96	9640 / 92	10134 / 94	10817 / 123	11019 / 112
Російська Православна Вільна Церква (закордонна)	8	8/2	9	8	7	9/1	17	30	30
Руська Православна Церква	2	4	–	–	–	–	–	–	–
Українська істинно-православна незалежна Церква	–	–	–	–	–	1	2	–	–
Українська реформована Православна Церква	–	–	–	–	–	1	–/1	–	–
Древлеправославна Церква новозибківська згода	1	–	–	–	–	2	2	–	–
Незалежні Православні громади	–	2	3	5	4	4	4/1	–	–
Апокаліптична Православна Церква	1	3/1	4	3/1	4	3/3	3/3	–	–
Грецькі Православні громади	–	1/1	2/1	2	2	2	2	–	–

ТЕЧІЇ П РА ВО С Л А В Н О Г О К О Р І Н Н Я

Російська Православна Старообрядницька Церква (білокриницька згода)	44	36 / 15	45 / 10	49 / 8	51 / 7	53 / 9	56 / 9	55 / 6	55 / 6
Руська Православна Старообрядницька Церква (безпопівська згода)	14	4 / 9	6 / 6	7 / 5	7 / 2	9 / 3	9 / 3	10 / 2	10 / 2
Російська Істинно Православна Церква	1	7 / 1	24 / 1	32	35	34 / 1	29 / 1	27	27
Духовні християни-молокани	4	3 / 1	4 / 1	4	4	4	4	–	–
Інокентіївці	1	0/1	–/1	–/1	–/1	–/1	–/1	–	–
Іоаніти	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Інші православні спільноти	–	–	–	–	–	–	–	35 / 10	45 / 11

КАТОЛИЦИЗМ

Римо-католицька Церква	452	663 /20	772	840 /2	887 /9	932 /9	965 /7	1014/7	1016 /7
Українська Греко-Католицька Церква	2643	3071 /59	3227 /8	3350 /6	3388 /49	3416 /47	3424 /45	3527 /5	3581 /5
Вірмено-Католицька Церква	1	1	1	1	1	2	3	–	–

ПРОТЕСТАНТИЗМ

Німецька Євангелічно-Лютеранська Церква	5	18	29	41 /1	40	42	43 /1	36 /1	37 /1
Українська Євангелічно-Лютер. Церква	–	3	7	14 /1	23	27 /1	29	41	42 /1
Шведська Лютеранська Церква	–	1	1	1	1	1	1	1	1
Інші лютеранські церкви	–	–	–	–	–	–	–	15	16
Пресвітеріани	1	8	20	28	28 /1	36 /1	38 /3	52	63
Українська Євангелічно-Реформатська Церква	–	2	2	–	3	3	5	–	–
Закарпатська реформатська Церква	91	93	102	105 /3	107 /1	107 /1	110 /1	115/2	116
Угорська реформатська Церква	–	–	–	–	1	1	1	–	–
Назаряни	–	3/5	4/5	5/5	5/5	9/5	12/5	–	–
Всеукраїнський Союз об'єднань християн-баптистів (ЄХБ)	1127	1423 /83	1745 /57	1966 /102	2162 /101	2260 /81	2300 /77	2552 /55	2599 /43
Рада Церков ЄХБ	44	3/48	4/33	8/25	3/16	10/27	9/22	9/40	9/40
Незалежні громади ЄХБ	21	33 /18	41 /20	77 /6	98 /8	116 /10	131 /11	–	–
Братство незалежних церков і місій ЄХБ	–	–	19/7	22	22/1	41/1	45	–	–
Корейська баптистська Церква	–	1	1	3	3	5	4	–	–
Асоціація незалежних євангельських християн-баптистів	–	–	–	–	–	9	11/1	–	–
Собор незалежних євангельських церков України	–	–	3	5	10	6	4	–	–
Незалежні громади євангелічних християн України	–	–	2	2	2	2	2	–	–
Об'єднання християнських церков «Слово життя»	–	–	5	6	6	6	6	–	–
Євангельські християни	13	39 /31	63 /37	71 /3	83 /1	101 /1	131 /1	–	249 /3
Собор незалежних християнських Церков України "ІХТЮС"	–	–	2	2	9	3	2	–	–

Чеська Євангельська Церква	–	–	–	–	2	2	2	–	–
Інші організації євангельських християн-баптистів	–	–	–	–	–	–	–	228 /17	233 /17
Союз Християн віри євангельської (п'ятидесятники)	565	710 /129	926 /63	1061 /142	1154 /130	1220 /122	1335 /126	1460 /84	1488 /83
Союз вільних Церков християн віри євангельської	19	30 /9	54 /5	80 /7	110 /8	122 /70	129 /70	112 /72	118 /69
Асоціація місіонерських Церков євангельських християн в Україні	–	–	–	–	4	6	5	–	–
Церква євангельських християн в дусі апостолів в Україні	–	–	–	–	18	19	19	21	21
Український Центр об'єднання Церков християн віри євангельської	–	–	–	–	–	–	3 /2	40 /29	43 /69
Незалежні громади християн віри євангельської п'ятидесятників	141	57 /100	–	147 /86	147 /86	148 /27	177 /26	–	–
Громади п'ятидесятників-сіоністів	1	–	–	–	–	–	–	–	–
Інші організації християн євангельської віри	–	–	–	–	–	–	–	317 /38	341 /37
Адвентисти сьомого дня	276	424 /12	616 /19	725 /18	790 /32	853 /26	914 /30	964 /42	994 /39
Адвентисти-реформісти	18	9 /25	13 /16	24 /31	17 /23	18 /23	17 /24	22 /21	26 /18
Незалежна громада АСД	–	–	–	1	1	1	2	–	–
Свідки Єгови	366	183 /325	282 /284	313 /290	372 /284	489 /299	537 /322	627 /345	654 /334
Методистська Церква	3	5 /1	6 /2	10	10 /1	12 /1	15 /1	–	–
Корейська методистська Церква	1	3	–	–	1	–	–	–	–
Меноніти	–	1	1	2	3	3	3	–	–
Незалежні громади протестантського напрямку	–	20 /2	282 /55	50 /2	57 /2	86 /2	64 /8	–	–
Громади Англiканської церкви	–	–	–	1	2	2	2	–	–
Духовний центр "Нове покоління" християнських церков України	–	–	–	–	7	11 /1	15 /1	–	–
Центр об'єднання євангельських церков в Україні	–	–	–	–	–	2	2	–	–

НЕОХРИСТІЯНСЬКІ ТЕЧІЇ

Церква Повного Євангелія	3	56 / 2	157 / 3	303 / 42	288 / 5	297 / 5	392	503 / 7	523 / 2
Громади харизматичного напрямку	24	78 / 20	68	145	159 / 14	197 / 14	214 / 13	–	–
Українська християнська євангельська Церква	–	–	–	–	76 / 30	132 / 28	136	159 / 10	164 / 7
Союз Церкви Божої України	–	–	–	–	18 / 3	21 / 1	37 / 1	72 / 5	73 / 13
Церква Божа в пророцтвах	–	–	–	37 / 4	35	63	67 / 6	67	69
Церква Живого Бога	–	–	–	21/ 10	33/ 15	35/ 13	43 / 8	46/2	47/1
Собор Церков України ХВС "Відкрита Біблія"	–	–	–	–	–	18 / 4	26 / 4	–	–
Об'єднання Церков християн суботи для Церкви Божої Закарпаття	–	–	–	–	–	13 / 26	13 / 26	–	–
Інші харизматичні організації	–	–	–	–	–	–	–	298 / 20	336 / 21
Новоапостольська Церква	–	19 / 5	48 / 3	54/ 1	53/ 1	53/1	51/ 2	52/7	52/7
Церква Ісуса Христа Святих останніх днів	2	7 / 14	40	31 / 26	32 / 26	33 / 27	32 / 24	33 / 17	34 / 17
Церква об'єднання (муни)	–	0 / 2	–	–	–	–	1	–	–
Богородична церква (Церква Матерії Божої Перетворюваної)	–	2 / 2	6	2 / 2	3 / 4	7 / 6	8 / 4	–	–
Церква Христа	–	–	–	70	81/ 4	87/ 2	95	108	112/2
Громади дослідників Святого Письма	–	3	–	5	5	5	5	–	–
Церква нового християнства	–	–	–	–	–	1	1	–	–

ТЕЧІЇ ХРИСТІЯНСЬКОГО КОРИННЯ

Церква Нового Єрусалиму (сведенборгці)	1	1	1	2	2	2	2	–	–
Зоресвітне християнство - вільна релігія "Таолан"	–	1	1	1	1	1	1	–	–
Армія спасіння	–	–	–	–	7	8/1	13/ 1	–	–
Церква Останнього заповіту (вісаріонівці)	–	–	1	–/2	–/2	1/3	2/ 3	–	–

СХІДНІ РЕЛІГІЙНІ ТЕЧІЇ

Буддизм	7	22	30	29 / 6	30 / 8	36 / 4	40 / 3	46/1	50/1
Свідомість Крішні	17	23 / 8	36	29/ 11	36/ 12	37 / 9	35 / 9	36/6	37/5
Віра Бахаї	2	6/1	8	12 / 1	13	13	13	–	–
Послідовники Саї-Баби	–	-	1	–/ 1	–/ 1	–/ 1	–/ 2	–	–
Всесвітня Чиста Релігія (Сахаджа-Йога)	–	1	2	3 / 2	6 / 8	7 / 10	10 / 8	–	–

Громади ведантистів	–	1	–	1	1	–/1	–/1	–	–
Даосизм	1	1	3	3	2	2	2	–	–
Місія Чайтані	–	1	1	1	1	1	1	–	–
Віра світла	–	1	1	1	1	1	1	–	–
Тантриси	–	–	1	1	1	1	1	–	–
Громада-монастир Гух'ясамаджа	–	–	–	1	1	1	1	–	–
Рух Дхарма Кальки	–	–	1	–/1	–/1	–/1	–/1	–	–
Громади Шрі Чінмоя	–	–	–/1	–/2	–/2	–/2	–/3	–	–
Вайшнавська релігійна громада	–	–	–	–	1	1	1	–	–
Громада руху Сант Мат (Сурат Шабд Йога)	–	–	–	–	–/1	–/2	1/1	–	–
Рух Махаріші	–	–	–	–	–	–/1	–/1	–	–
Інші орієнталістські організації	–	–	–	–	–	–	–	30 /18	32 /18

ІУДАЇЗМ

Ортодоксальний їудаїзм	40	70/8	97	–	–	–	–	–	–
Об'єднання хасидів Хабад Любавич їудейських громад та організацій України	–	–	–	47/2	85/2	99	103	115	120
Об'єднання їудейських релігійних організацій	–	–	–	62 /5	81 /2	74	81	76	77
Всеукраїнський конгрес іудейських громад	–	–	–	8	11	9	5	12	13
Релігійні громади прогресивного їудаїзму	–	–	–	16	34	46	47	50	50
Громади месіанського їудаїзму	–	–	–	6	12	15	17	–	–
Незалежні іудейські релігійні громади	–	–	–	1	1	13 /1	16 /1	–	–
Іудейська місія "Хоасконім"	–	–	–	–	2	2	1	–	–
Іудеохристиянство	–	4	9	11/1	12	14	14	–	–
Інші іудейські організації	–	–	–	–	–	–	–	21	21

РЕЛІГІЙНІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ

Вірмено-апостольська Церква	4	10	14	15 /1	16 /1	18 /1	21	21	21
Караїми	2	2	4	4	9	10	10	11	11
Кримчаки	–	1	1	1	1	1	1	–	–

ІСЛАМ

Мусульманські організації	31	120/1	260	–	–	–	–	–	–
Духовне управління мусульман Криму	–	–	–	224 /45	255 /40	280 /29	296 /29	326 /13	324 /601
Духовне управління мусульман України	–	–	–	45	55	56 /1	58	62 /1	65 /1

Духовний центр мусульман України	–	–	–	13 /1	19	14	14	23 /1	23
Незалежні мусульманські громади	–	–	–	13 /2	28	44	63	57	65

ТЕЧІЇ ЯЗИЧНИЦЬКОЇ ОСНОВИ

Українські язичники (рідновіри)	–	1	1	2	2/1	4	4	–	–
Центр об'єднання релігійних громад Рідновірів України	–	–	–	–	–	1	2	–	–
Рідна Українська Національна віра	3	23 /6	37	50 /3	49 /2	49 /2	52 /2	45 /1	47 /1
Незалежні громади Рідної Віри	–	–	–	–	1	2/1	4	–	–
Собор Рідної Української віри	–	–	–	–	5	11	13	–	–
Давньослов'янські релігійні громади	–	1	2	3	3	3 /1	3 /1	–	–
Слов'янсько-ведичний рух "Хара-Хорс"	–	–	–	–	1	1	1	–	–
Інші організації язичників	–	–	–	–	–	–	–	45 /1	52 /1

ІНШІ РЕЛІГІЙНІ ТЕЧІЇ

Саєнтологічна церква	–	1 /1	3	3	3 /1	3 /1	–/1	–	–
Громада "Наука Розуму"	–	–	–	–	3 /1	3 /1	3	–	–
Велике Біле Братство ЮСМАЛОС	4	–	–	–/1	–/1	–/2	–/2	–	–
Святославна Церква	–	1	1	1	1	1	1	–	–
Громада супутників Майстра Сія-Сіясвіт	–	–	–	–	–	–/1	–/1	–	–

Організації релігійних течій, що не ввійшли у перелік за 2004-2005 рр.

227 /54

232 /48

РАЗОМ	12 962	15 787 /1197	19 631 /775	22 518 /1025	24 311 /1094	25 942 /1130	27 286 /1101	29 699 /1106	30 507 /1679
--------------	---------------	---------------------	--------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------

Примітки:

1. Оскільки в офіційній реєстрації релігійних організацій Держкомунрезу в Україні до 1995 р. не існувало якогось єдиного стандарту, то в таблиці за 1992 і 1995 роки, при фіксації кількості релігійних організацій можливі деякі незначні погрешності за цей рік. В своїй статистиці на 2004 і 2005 роки Держкомунрезу об'єднав споріднені релігійні організації в одну рубрику (інші неоязичницькі, інші неоорієнталістські і т.п.), що заважає, зокрема, вивчати процеси появи і поширення нових релігійних течій.

2. В чисельнику подаються офіційно зареєстровані релігійні організації, в знаменнику - ті організації, які або подали заяви на реєстрацію, або офіційно не зареєструвалися, але інформують державні органи про свою діяльність. Прочерк в таблиці не означає, що в цей рік громада цієї конфесії не функціонувала. Вона могла ще не зареєструватися або бути знятою з реєстрації, але діяти.

3. До релігійних організацій офіційна статистика відносить, окрім релігійних громад (парафій), також управлінські центри конфесій, монастирі, духовні навчальні заклади, недільні школи, місії, братства.

(Таблицю на основі даних держреєстрації підготував *А. Колодний*)

2. Релігійна карта 2005 з огляду науковця

Державний департамент релігій Мін'юсту України оприлюднив таблиці релігійної мережі за рік пройдешній. Вони фіксують її зростання, хоч воно вже не є таким інтенсивним, як у перші роки незалежності. На січень 2006 р. цим державним органом у його звітах офіційно зафіксовано 32186 організацій понад ста різних релігійних течій, церков, спільнот. Ми вживаємо тут термін «зафіксовано», бо ж не всі ці організації мають державну реєстрацію. Ця цифра включає 30941 релігійну громаду, 386 монастирів з 6132 насельниками, 175 духовних навчальних закладів із 20448 слухачами, 309 місій, 76 братств. Священнослужителів в різних конфесіях було 28431 (з них 773 – іноземці). Працювало в 2005 р. при громадах 12522 недільні школи, видруковувалось 357 часописів і газет. 1679 релігійних організацій не мали ще державної реєстрації.

Як і в минулі роки, найбільшою складовою релігійного життя України залишалось **Православ'я**. Загалом воно на початок січня нараховує 16258 релігійних організацій, що становить 50,5% від загальної їх кількості (зменшення на 1%). Відтак Україна не є православною країною, як це дехто прагне доводити. При різних соціологічних дослідженнях до православних себе відносить 36-48 відсотків респондентів. Домінуючою в Православ'ї України є **Православна Церква Московського Патріархату**. На сьогодні вона має 36 єпархій, в яких діють 10875 громад віруючих. Церква налічує 161 монастир із 4083 ченцями і черницями, 16 духовних навчальних закладів із 4454 слухачами, 103 періодичні видання, 4019 недільних шкіл та 37 братств. Церковну службу здійснюють 9072 священники. Предстоятелем Православної Церкви України Московського Патріархату є митрополит Київський і всієї України Володимир (Сабодан). **Українська Православна Церква Київського Патріархату** нараховує 31 єпархію, 3840 релігійних організацій. Вона має 39 монастирів з 195 ченцями, 2816 священнослужителів, 16 духовних навчальних закладів з 1260 слухачами, 24 місії і 8 братств, 32 періодичні видання та 1153 недільні школи. УПЦ КП очолює Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет (Денисенко). **Українська Автокефальна Православна Церква** має 1201 релігійну організацію, 66,5% яких знаходиться у галичанських областях України. Предстоятель Церкви – митрополит Київський і всієї України Мефодій. Церковну службу в УАПЦ здійснюють 686 священників. Церква має 7 місій, шість монастирів, 349 недільних шкіл і 7 періодичних видань. Кафедральним собором УАПЦ є Андріївська Церква в Києві.

В Україні, окрім названих, на початок 2006 року діяло ще **ряд інших православних спільнот**. Так, Російська вільна (закордонна) православна церква мала 27 громад, Апокаліптична ПЦ – 6 (всі – на Вінниччині). Діяло дві греко-православні громади, понад 50 – православних незалежних. Функціонували громади Реформованої і Соборноправної православних церков. Поширені також різні об'єднання православного коріння. Так, Старообрядницька церква Білокриницької згоди мала 58 громад. До Руської православної старообрядницької церкви безпопівської згоди належало 12 громад, 5 з яких – на Житомирщині. Російська істинно-православна церква об'єднує на цей час 25 громад. Церква Матері Божої Преображенної налічує десь 15 громад. На Одещині діяла одна громада інокентіївців. Незмінною залишалася кількість громад молокан - 4. Характерно, що ці течії православного коріння не мають в Україні своїх навчальних закладів, видань, братств, мають обмежену кількість служителів культу.

Досить активно проходить відродження **Української Греко-Католицької Церкви**. За кількістю релігійних організацій (3443) вона займає третє місце в Україні. Церковну службу в УГКЦ здійснює понад 2,1 тис. священників. 93,7% мережі греко-католиків зосереджено в трьох галичанських та Закарпатській областях. Очолює УГКЦ кардинал Любомир Гузар. Церква має 94 монастирі з 1216 насельниками, 15 місій, 2 братства, 13 навчальних закладів (1716 слухачів), 1198 недільних школи, видруковує 26 газет і журналів. В 2005 році центр УГКЦ перенесено до Києва, де споруджується кафедральний собор Церкви. Динамічно розвивається останніми роками і **Римсько-Католицька Церква**, яку очолює кардинал Мар'ян Яворський. Вона має 7 навчальних закладів (389 слухачів). На сьогодні діють 873 громади Церкви, 83 монастирі (615 насельників), 553 недільні школи. РКЦ має 13 періодичних видань, 499 священнослужителів, серед яких 260 – іноземці.

Надто інтенсивно розвивається в Україні **протестантизм**. Він має 7670 релігійних організацій, в тому числі євангельських християн-баптистів – 3193, християн віри євангельської (п'ятидесятників) – 2157, свідків Єгови – 988, адвентистів сьомого дня – 1077. Громади реформатської церкви є лише в Закарпатті (117). Лютеранські церкви – німецька, українська, інші об'єднання – відповідно мають 38, 42 і 17 громад. Пресвітеріан в Україні 63 громади. Всі протестантські церкви мають необхідні управлінські структури, 79 навчальних закладів (біля 10100 слухачів), налагоджену видавничу діяльність, видруковують 74 газети і журнали, опанували ефір українського радіо. При громадах діє 4262 недільні школи, наявні 180 протестантських місій.

Мусульманських громад в Україні на січень 2006 року нараховувалось вже 1076 (було в 2005 році 472), але вони розподілені між 4 управліннями. Найбільше громад у Духовного Управління мусульман Криму – 927. В Україні діє 7 духовних навчальних закладів мусульман (284 слухачі), видруковується 5 їхніх газет, працює 120 п'ятиницьких шкіл. **Іудаїзм** має нині у нас сім течій, що налічують 255 громад. Існує сім іудейських навчальних закладів, друкується двадцять сім періодичних видань.

Набули поширення в Україні **новітні релігійні течії і напрямки**. Серед них насамперед помітними є громади різних харизматичних напрямків (1195). Вони є переважно в східних та південних областях України. Діє також Новоапостольська церква (58 громад), Церква Ісуса Христа Святих останніх днів – мормонів (50), Церква Христа (106). Дещо стабілізувалися неоорієнталістські течії – Товариство свідомості Крішні (34 громади), буддисти (48), бахаї (13), Сахаджа-Йога (18). Функціонує 91 громада різних рідновірських напрямів, зокрема 47 – РУНВіри.

Крім названих вище, в Україні діють ще **понад 220 малочисельних громад** віруючих більше 50 різних релігійних напрямів, течій і толків. Тут варто назвати Вірменську Апостольську Церкву, яка має 20 громад. Центр церкви, очолюваний архієпископом Григорісом, знаходиться у Львові.

У 2005 р. загалом продовжували розбудову своєї мережі православні Церкви, що подеколи виливалося в колізії між ними, взаємні переходи громад. Якщо Київський Патріархат десь на 200 одиниць збільшив свою організаційну мережу, то припинилося зростання УАПЦ, чому сприяють внутрішні чвари в цій Церкві. Дивує зменшення мережі греко-католиків десь на 90 одиниць. Загалом же маємо вже насичення парафіями УГКЦ та РКЦ західного регіону країни. Спостерігається інтенсивне зростання мережі протестантських церков (за рік збільшилося майже на 400), особливо баптистів, п'ятидесятників і свідків Єгови. Баптисти зросли десь на 140 громад. Продовжуються конфлікти між окремими течіями в іудаїзмі та ісламі. З нових течій успіх в поширенні мають харизмати, зокрема Церква Повного Євангелія (було 495 громад стало 523), а ось неоязичники та неоорієнталісти загалом стабілізувалися у своєму рості. Рік знаменувало розширення мережі духовних навчальних закладів, видавничої діяльності церков, завершення будівництва нових храмових споруд і будинків молитви. УГКЦ в регіоні її високого поширення стала фактично тоталітарною спільнотою. Хоч маємо помітне скорочення покликань до чернецтва. Відносини між конфесіями і Церквами в році загалом були толерантні, хоч подекуди мали місце протистояння між православними і греко-католиками, між православними різних церков із-за володіння храмами. Цьому сприяла підтримка навіть силовими методами Церкви МП з боку лівих партій і найбільше – вітренківців. Дещо напруженим є релігійне життя в Криму, зокрема у відносинах московсько-православних і кримотатарських мусульман, останніх з ваххабітами, десь понад 30 громад яких є вже в АРК. Мали все більше відсторонення УПЦ МП від ідеї розбудови Помісної Православної Церкви України, хоч В.Ющенко й актуалізував це. Не вдалося поєднатися УПЦ КП і УАПЦ, хоч вони йшли до цього. Серед року зрештою почав працювати Державний департамент у справах релігій Мініюсту України. У червні відбулася зустріч Президента України В. Ющенка із членами Всеукраїнської Ради Церков, яка практично істотно не позначилася на релігійному житті країни, хіба що лише в плані реалізації його антиконституційного розпорядження про включення до навчальних планів державних шкіл християнської етики. Не вирішеними для Церков залишилися питання реституції, одержання земельних ділянок, зменшення високих податків та ін. Виборчі парламентські перегони дещо політизували релігійне життя країни, хоч не так як президентські. Релігійні спільноти, що входять до ВРЦ, прийняли спеціальну декларацію про свою неучасть в політичних баталіях партій. Проте проросійськи зорієнтовані організації Півдня і Сходу країни Церкви Московського Патріархату все ж виявляли підтримку Партії регіонів В.Януковича. Митрополит Володимир не виявляв свій вплив на політизовані братства УПЦ МП, які були надміру активними у виборчому процесі. Активно підключалася до виборів мером Києва Л. Черновецького харизматична Церква «Посольство Боже». Загалом статистика Держдепрелігій нині така, що вона не дає можливості відслідкувати конфесійні зміни в стані неорелігій, бо ж маємо оптовий показник з неохристиянства, неоязичництва та неоорієнталізму. Так само і щодо релігійних меншин. Їх загнали в рубрики «інших» протестантських, іудейських, харизматичних спільнот. То ж маємо статистику для статистики, а не для глибинного вивчення релігійного процесу на теренах України. *(А.Колодний)*.

3. Два обличчя релігійного відродження.

Україна – одна з великих країн Європи. Протягом останніх трьох з половиною століть вона знаходилася в складі Російської колоніальної імперії. Будь-які вияви незалежницької національної свідомості українців жорстоко присікалися її імператорською, а опісля - комуністичною владою. Нинішня по суті фашистська політика Росії щодо Чечні певною мірою нагадує її політику й щодо України. Тому світ донедавна мало що знав про неї. Та й нині знає небагато. Україну “прославив” хіба що Чорнобиль, а потім про неї дізналися,

почувши імена братів Кличко і співачки Руслани. В листопаді минулого року Україна своєю національно-демократичною революцією, названою Помаранчевою, піднесла світові приклад реальної демократії. Невдоволений своїми злиднями, безправ'ям, фальсифікаціями наслідків президентських виборів, нехтуванням національних інтересів народ мирно взяв владу в свої руки.

Якщо світ мало що знає про Україну, то він ще менше знає її релігійну історію. Тим більше, що важливі віхи її, зокрема хрещення у 988 князем Володимиром Київської держави, богословські здобутки доби Київської Русі, діяльність київського митрополита Петра Могили (XVII ст.), багато іншого, Московська Православна Церква приписала своїй історії, а Україну стала лише розглядати як “окраину” Російської імперії. В 1686 році Московський Патріархат неканонічно приєднав до себе Київську митрополію і утримує її до сьогоднішнього дня під назвою Українська Православна Церква. Ця Церква постає нині в ролі духовного виразника інтересів Росії в Україні.

Хоч світ і не знає нашу релігійну історію, але нам є що сказати йому про себе. Саме Україна-Русь ще в XIII-XIV століттях врятувала Європу від омусульманення. Вона дала світові цивілізованого вигляду Православ'я (X-XVII ст.ст.), свій варіант вирішення Христової заповіді “щоб всі були ОДНО”, утворивши в 1596 році уніатську Церкву, яка поєднала православний обряд із католицькою організованістю. Україна дала свій варіант релігійного буття народу, коли при відсутності у нього державності функції останньої для нього виконувала Церква.

Після розпаду в 1991 р. Радянського Союзу, краху тоталітарного комуністичного режиму Україна одержала державну незалежність Але ця незалежність була обмеженою, бо ж її вища влада продовжувала орієнтуватися на Москву, виявляючи бажання знову відродити з Росією якусь нову імперію. З цією метою зазнав канонізації, тобто зарахування до лику святих, навіть останній імператор Російської імперії Микола II. І ось тільки Помаранчева революція листопаду 2004 року, змівши мирним шляхом владу проросійських олігархів, відкрила нарешті можливість Україні бути власне українською державою. Нині вона переживає своє національне відродження. Український народ усвідомлює себе як нація, як дієва особа сучасного світу. Йде процес національного державотворення, формуються правові закони, відроджується національна культура, національні традиції і звичаї, утверджуються в релігійному житті країни (всупереч всілякій протидії цьому Російської Церкви і Ватикану) дійсно українські Церкви – Київського Патріархату, Автокефальна Православна та Греко-Католицька.

Входження України в 1991 р. у свою незалежність співпало з входженням її і в світ демократії. Зроблені надзвичайно швидкі кроки до плюралізму світоглядів, релігійного плюралізму. За останні 15 років в умовах повної свободи совісті релігійна мережа України пережила своєрідний ренесанс. Якщо в тоталітарній Україні офіційно було зареєстровано державними органами лише дев'ять конфесій, то в цьому році їх ми маємо вже більше ста двадцяти, кількість їх релігійних організацій зросла з 4,5 тисяч до понад 30 тисяч. Якщо в 1991 році ми мали 13 тис. релігійних громад, то нині їх біля 30 тисяч. Відповідно збільшилася кількість монастирів (14 і 378), духовних навчальних закладів – (один і 173), засобів масової інформації (один журнал і 361 газет та журналів). Нині у нас функціонують 208 релігійних місій, 75 релігійних братств і 12040 недільних шкіл, яких взагалі не було раніше. Якщо в радянські часи відносили себе до віруючих лише 5% опитаних, то нині кількість релігійних людей сягає десь 75%.

Зросла кількість віруючих серед молоді, інтелігенції, чоловіків, соціально активних прошарків населення. Можна сказати, що релігійність в Україні стала масовою. Релігія і її репрезенти – релігійні організації виступають активним чинником духовного відродження. Зріс їх суспільний статус. У громадській думці переважають оцінки релігії (60-65%% опитаних) як визначального елементу духовної культури. Відбулася зміна переважно опійного підходу до оцінки релігії на морально-етичний і культурологічний. Відсутня дискримінація віруючих у сфері освіти, культури, громадської діяльності, що мало місце в роки тоталітаризму.

Проте парадоксом дня є те, що нинішній ріст релігійності населення не є результатом діяльності Церков, релігійного місіонерства. Він є наслідком передусім спонтанних духовних пошуків і прагнень людей до нового. Той духовний вакуум, який утворився після краху домінуючого протягом семи десятиліть комуністичного світорозуміння, заповнюється поступово релігійним у різних його конфесійних визначеностях. Цим, зокрема, користуються нині різні зарубіжні релігійні місії, які активізували свою проповідницьку діяльність по всіх регіонах країни, привносячи в релігійне поле України ті конфесії, які в минулому вона не знала і які за своєю природою часто далекі від української ментальності. Різних неорелігійних течій нині в Україні біля півсотні. Серед них – Церква Христа, Церква Єднання, Новоапостольська церква, Церква Повного Євангелія, Церква Ісуса Христа Святих останніх днів, різні харизматичні й марійські течії, буддистські напрямки, бахаї, свідомість Крішні та інші. Відроджується українське язичництво в декількох його різновидах.

За умов незалежності і демократії, коли здолана монополія в духовному житті марксистської ідеології, нам вдалося вирішити ряд важливих проблем релігійного життя, а саме:

- Релігія одержала законом закріплене право на вільний статус свого буття в суспільстві без надання державою переваг якійсь із її конфесій.
- Відновлено діяльність заборонених в минулому власне українських Церков, зокрема Української Автокефальної і Греко-Католицької Церков.
- Конфесії одержали можливість вільно і безперешкодно проводити свою канонічну, катехизаційну та проповідницьку діяльність, виконувати суспільно-значимі функції.
- Церквам повертається забране у них майно, насамперед - храмові будівлі.
- Конфесіями налагоджена видавнича справа, зокрема видрук богослужбової літератури, своїх газет і часописів.
- Церкви організували свою систему релігійної освіти і просвіти.
- Релігійні організації одержали право підтримувати вільні зв'язки із своїми закордонними центрами або одновірними організаціями.
- Релігійним організаціям надане право юридичної особи.

Вирішено ще ряд інших проблем релігійного життя. Появилися стримуючі чинники розгортання міжконфесійної боротьби, зокрема Українська Асоціація релігійної свободи, Центр релігійної інформації і свободи, Коаліція християнських Церков та ін. Все це сприяє стабілізації українського суспільства, підтриманню громадянського миру і злагоди, формуванню у віруючих почуття патріотизму, політичної лояльності і законслухняності.

Разом з тим такої складності і колізійності релігійного життя, його наповненості і водночас невизначеності, що має нині Україна, певно не знає жодна країна світу:

- Небувану кризу переживає у нас Православ'я, яке поділилося на три самостійні і водночас ворогуючі між собою Церкви. Ця криза має чітко визначений геополітичний, а не внутрішньоцерковний аспект. Вона є одним із нюансів державних відносин України і Росії, прагнень останньої через Церкву втягнути Україну в якийсь новий союз з нею.
- Вивільнення в процесі перебудови нашого суспільства пригнічених раніше конфесійних, етнічних, групових та особистісних зацікавлень призводить до зіткнення інтересів різних релігійних об'єднань, створює різноманітні конфліктні ситуації в релігійно-церковному комплексі. Гострі міжконфесійні протистояння в Україні, особливо у відносинах між громадами різних православних Церков, а також між православними і греко-католиками, православними і мусульманами (в Криму), мають не лише релігійне, а й політичне підґрунтя, ведуть до регіоналізації України за релігійним чинником, породжують сепаратистські настрої на її Півдні і Сході. Міжконфесійними конфліктами у нас лише в одній Львівській області було охоплено більше шестисот поселень. Все це суттєво обмежує і навіть дискредитує роль і значення релігійного чинника у перетворенні соціального простору на засадах свободи і вільного розвитку особи.
- В часи тоталітарного режиму традиційні Церкви були доведені різними законодавчими обмеженнями до такого стану, що нині їм у відтворенні їх статусу як повноцінної духовної і соціальної інституції потрібна дієва допомога суспільства. Інакше - вони програють свій двобій із протестантськими церквами, різними новими релігійними течіями. І це має місце. В колишній православній країні православні віруючі нині становлять десь 48%, а протестантських громад в релігійній мережі вже стало 25%.
- Існує пряма кореляція між національним духовним відродженням і втручанням на протигагу цьому різних іноземних духовних центрів, зокрема, Московського Патріархату і Ватикану, в релігійне життя підпорядкованих їм релігійних організацій, в релігійне життя України взагалі. Для нас особливо важливо визначити статус буття православних громад, підпорядкованих Російській Церкві, оскільки вони подеколи слугують пропаганді явно антиукраїнських настроїв, працюють проти процесу розбудови української державності, загрожують цілісності України..
- Загострюється протистояння між традиційними для України конфесіями і нетрадиційними релігійними новоутвореннями. Традиційні релігійні течії прагнуть, всупереч Закону про свободу віросповідань, утворити при певних державних інституціях свій представницький орган, який би можна було використати з метою обмеження діяльності нетрадиційних конфесій.
- Появився невоцерковлений, позаконфесійний віруючий (таких біля 30%), який не відвідує храми, довільно виявляє свою релігійність. Це викликає невдоволення традиційних Церков, які всю свою діяльність будують на обрядових дійствах, одержуючи в такий спосіб кошти для свого існування.

Явне зростання релігійної мережі часто розглядають як релігійне відродження в Україні. Але з такими оцінками погодитися повністю не можна: тут бажане видається за дійсне. Бо ж маємо скоріше зростання кількісних показників відродження традиційних і появи та розвитку нових конфесій, розширення мережі релігійних установ, видання релігійної літератури, виконання обрядів тощо. Релігійно-церковне життя в Україні загалом (хіба що за винятком католицьких і деяких протестантських течій) характеризує глибока криза. Вона виражається: у загостренні міжцерковних і внутрішньоцерковних суперечок практично у всіх конфесіях – у православних, католиків, протестантів, іудеїв, мусульман, рідновірів; у занепаді впливу і матеріальній скруті традиційних релігійних течій при одночасному оволодінні релігійним полем України різними зарубіжними місіями, появи на її теренах все нових і нових релігійних течій; у зростанні зовнішніх виявів релігійності, обрядодіяння при відсутності глибокої і усталеної віри, екзотичності й прагматичності в орієнтаціях молоді на релігійні феномени; у відсутності релігії в ролі морального імперативу у сфері повсякденного життя людини; у виключенні релігії з процесів національного відродження, а то й перетворенні її деяких інституцій в дезінтегруючий фактор суспільного життя та ін.

Сучасного молодого віруючого в Україні вже не влаштовують релігії, які ґрунтуються переважно на обрядових діяннях, акцентації уваги лише на гріховній природі людини. Відбувається ірраціоналізація, містифікація та уособиствлення релігії.

Названі проблеми зумовлені не лише чинниками історичної традиції. Вони відображають гострі суперечності суспільно-політичного життя нинішньої України, засвідчують певну неефективність дії прийнятого парламентом ще до проголошення нашої державної незалежності в 1991 році Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”.

В наш час в Україні відбувається пошук владними структурами такого стрижня соціальної конструкції, який би забезпечив соціально-політичну і духовну єдність країни. За цих умов подеколи і в деякого з вищої державної влади погляди звертаються до релігії, Церкви, які постають єдиними легітимним дотепер інститутом, що знаходився в протистоянні за тоталітарного режиму пануючій тоді Комуністичній партії і її марксистській ідеології. Посттоталітарна еліта вбачає в релігії знаряддя політичної та етнічної мобілізації, засіб досягнення тих завдань, які, власне, знаходяться за релігійною сферою. Подеколи церковні об’єднання, що мало місце у нас під час президентських виборів 2004 року, використовуються з політичною метою. Різні політичні сили піддають критиці існуюче законодавство України про свободу совісті, на регіональних рівнях подеколи приймаються закони, які порушують свободу совісті, свободу віровизнань. Так, зокрема, введенням в західному регіоні України до навчальних планів шкіл “Християнської етики”, а також капеланства в університетах, явно нехтується право невіруючих (а таких у нас до 30%) на свободу совісті. Повторюся, але ще раз скажу, що релігійна ситуація в Україні є однією із найскладніших серед всіх пострадянських країн. Про неї треба говорити, її слід активно вирішувати. В цьому має бути добра воля не лише Української держави, а й конфесій, всіх релігійних спільнот в Україні суціль. Розбудова в Україні громадянського суспільства актуалізує утвердження в країні громадянської релігії, що було б водночас і запорукою уникнення якоїсь заангажованості держави на одну із конфесій або Церков, і сприяло б міжконфесійному порозумінню і суспільній злагоді. (А.Колодний).

4. Релігійне життя України 2005 року

Ще один рік третього тисячоліття залишився позаду. Якщо перше тисячоліття н.е. подало періодом формування християнства як єдиної світової релігії, то друге скоріше можна назвати періодом його конфесіоналізації, яка почалася поділом його в 1054 році на православ’я і католицизм, потім виявилася в появі в XVI і наступних століттях великого різноманіття протестантських течій і завершилася ще поширенням ще більшого різноманіття в кінці XX століття неохристиянських спільнот. Перше століття третього тисячоліття християнства, гадаю, має бути етапом утвердження в ньому другої частини Христової заповіді про любов. Християни мають стати християнами не лише за своїм йменуванням, а й за сутністю. Відтак на основі вчення про любов до ближнього матимемо толерантизацію міжконфесійних відносин. Наша участь в роботі Парламенту релігій світу (Іспанія), Асамблеї релігій (Іспанія, Індія) та інших світових міжконфесійних заходів вже засвідчує цю тенденцію. Конфесії починають сприймати одна одну як даність.

Рік минулий засвідчив, що Україна ще далека від цього. Це ми – світські релігієзнавчі інституції - організуємо зустрічі діячів і вірних різних конфесій. Самі ж вони не виявляють бажання до цього. Навіть з’явилося деяке блокування в чомусь споріднених конфесій з метою протистояння поширенню інших. Тут маємо на оці і певне виокремлення т.зв. традиційних Церков, і поєднання протестантів, і спільні заходи харизматів.

Найгостріші колізії роздирали в минулому, як і в попередні роки наше православ'я. Московсько-православна Церква ніяк не може змиритися з тим, що не лише вона репрезентує в Україні цю конфесію, що мають законне право на організацію і діяльність громади Київського Патріархату і Автокефальної Церкви. Шляхом брутальної діяльності своїх біляцерковних структур УПЦ МП прагне повернути собі храми цих Церков, всіляко обриває їх у своїй пресі, чим, зрозуміло, не сприяє міжцерковному порозумінню, толерантності відносин. І як би не відхрещувалося від цього духовного хуліганства керівництво Московської Церкви, але відчувається його підспудне спрямування кимось.

Московсько-православна Церква ніяк не може змиритися з тим, що вона у своєму нинішньому, скажемо так, агафангелівському обличчі в незалежній і демократичній Україні є вчорашнім днем. Свідомі українці її не сприймають. Вона ще живе за рахунок тих політичних сил, які орієнтуються на Росію, зневажають незалежність нашої країни, її духовну самобутність, а також за рахунок тих українських громадян, які знаходяться в історичній сплячці й не можуть знати й бачити те зло, яке принесло Україні її буття в статусі колонії Російської імперії, те зло, яке принесло духовності нашого народу Московське Православ'я. Саме ця Церква спричинила те, що українець забув про свою етнічну належність, підмінивши її належністю конфесійною. На віднесеності українців себе лише до православних спекулювали і ще спекулюють російські колонізатори. А це колонізаторство більш підле і згубне, ніж те, яке виявляли зокрема англійці чи французи щодо підлеглих їм інших народів.

Але Московсько-Православна Церква виявляє свою агресивність не лише до інших православних спільнот країни. Вона з органічно притаманною їй ворожістю щодо інших сприйняла законну появу в Києві офісу українських греко-католиків. Маємо вже факти відкритого протистояння з боку біляцерковних структур УПЦ МП законному праву протестантських спільнот на побудову своїх молитовних будинків.

Відтак Московсько-Православна Церква України є найбільшим дестабілізатором релігійного спокою в нашій країні. Можна вітати наявну тенденцію поєднання зусиль різних християнських Церков і течій у прагненні організованого протистояння цьому антихристиянству Церкви Московської юрисдикції.

Зініційоване в минулому році на парафіяльному рівні прагнення до поєднання Церков Автокефальної і Київського Патріархату поховали їх владики. З боку Київського Патріархату вони висунули такі умови об'єднання, які насправді були умовами приєднання до нього автокефалів. В свою чергу владики і представники Автокефальної Церкви, в своїй боязні втратити ту феодалну самостійність, яку мають в УАПЦ її єпархії, колеса крутили, але нікуди не їхали. Головною перепоною до єднання ці владики подавали постать владики Філарета, але ж автокефали не можуть водночас рекомендувати на посаду глави Об'єднаної Православної Церкви України рівноцінну йому іншу особу церковно-православного діяча. Фактом є те, що **Автокефальна Церква України як всеукраїнська релігійна спільнота існує лише в документах її ресстрації.** Насправді – це набір єпархій, що нехтують Предстоятеля УАПЦ митрополита Мефодія, а то й взагалі діють відособлено, як то Харківсько-Полтавська єпархія архієпископа Ігоря Ісиченка. То ж УПЦ КП і УАПЦ втратили в 2005 р. нову можливість об'єднання і зрештою визнання Вселенського Патріарха. Не помилимося, якщо скажемо, що **Православ'я України своїм нинішнім станом віддзеркалює політичні реалії України.**

Якщо на відкрите і пряме протистояння із т.зв. історичними Церквами ранньопротестантські спільноти України (баптисти, адвентисти, п'ятидесятники та ін.) не йдуть, то напруга у їх відносинах з неохристиянськими спільнотами, зокрема харизматичними, вже відчувається, бо ж останні мають помітний успіх у своєму поширенні і в певному аспекті постають конкурентами наших традиційних протестантів. Характерно, що успіх у поширенні неохристиянським течіям забезпечує те ж християнство, але не змістом свого віровчення як релігії, а новітніми формами осягнення його, такими формами свого зовнішнього вияву, які більше імпонують молоді у вияві нею своєї релігійності. То ж на голій традиції нове століття не переживеш. Треба вловлювати поклики і потреби часу, постмодерністські настрої сьогоденного віруючого.

В житті позахристиянських конфесій 2005 р. не був чимось особливим. В ісламі наростали впливи вахабізму. Релігійний чинник поставав все більше засобом національного самоутвердження кримських татар. Донецький ісламський регіон продовжує й далі політизуватися. Іудаїзм України загалом також є неспокійним. Тут маємо сім різних його течій, які далекі від толерантності у своїх відносинах. Що стосується неоорієнталістських чи рідновірських конфесій, то тут спостерігалася стабілізація їх кількісних виявів, навіть деяке зменшення.

Ті активні дії з організації і проведення Днів релігійної толерантності, різноманіття конференцій, які ЦеРІС УАР проводив разом з колишнім Держкомом релігій України та УАРС в різних регіонах країни, загалом дали свої плідні наслідки. Ми не маємо організованого керівництвом Церков відкритого протистояння між різними релігійними об'єднаннями в Україні. Більше того, вони із зацікавленням і своєю активною участю сприймають ті міжконфесійні заходи, які нами проводяться, прагнуть донести до

громадськості інформацію про себе. Будемо сподіватися, що й для України третє тисячоліття зрештою стане добою толерантності міжконфесійних відносин. Тут треба усвідомити, що Христос, коли говорив, щоб всі були ОДНО, закликав не до організаційного поєднання, а духовного. **Основою цього могло б ефективно слугувати моральне вчення всіх конфесій, яке хоч в своєму словесному вираженні є різним, але у змістовному наповненні майже ідентичне. (А. Колодний).**

5. Проблеми релігійного життя України 2005 року

Практично півроку ми маємо в Україні нову владу. Це не так багато часу, щоб робити якісь далекосяжні висновки про її діяльність. Ламати чи перебудовувати усталене півторадесятиліттям вже не просто, а подеколи це й не треба робити, бо ж не все, що було, можна позначити знаком мінус. Це можна сказати і про сферу релігійного життя України, про утверджену в ній свободу буття релігії, визнану світом одну із найдемократичніших систем державно-церковних відносин. Україна – поліконфесійна країна. Законодавчо вона закріпила свободу віросповідань і свободу особистості в її релігіївборі і релігіївйаві, світськість сфер суспільного життя і можливість конфесій на урізноманітнення форм свого вираження, право на вільну пропаганду релігії і водночас широке соціальне служіння релігійних спільнот, право на володіння майном і водночас реституцію його. Держава багато зробила в сфері толерантизації міжконфесійних відносин, у вирішенні ряду проблем міжконфесійного і внутрішньочерковного протистояння. «Ми поважаємо будь-яку віру, духовний вибір людини, - відзначає В. Ющенко. – Ніхто із світської влади перстом не вказуватиме, кому і до якої Церкви ходити. Це – не уділ світської влади».

Багато проблем релігійного життя України актуалізувала Помаранчева революція. Насамперед це те, що воно має бути україноцентричним. Діючі на наших теренах релігійні спільноти мають працювати на вибудову незалежної Української держави, на наше національне відродження. Релігія не має тягнути людину у світ темного середньовіччя, сприяти духовному становленню особистості. Свобода буття релігії і віросповідань має знайти реальне втілення і правове забезпечення. Для демократичної держави не має бути поділ релігій на бажані і небажані, а виявлений інтерес її в тому, як всі їх включити в русло нашого національного поступу. І ось на фоні цих проблем якоюсь білєю в серці є те відторгнення, до якого вдався Президент, коли залишив за бортом своєї команди ті національно-демократичні сили, які були промоторами виходу людей на Майдан, які свою релігійну віру вклали в очікувані зміни після перемоги. Помаранчеві сподівання ще живуть в українців, але вони не сприймають те, що відбувається, повноцінно як їх складову.

Ющенко за цих обставин постає не кинутим, але в його новому оточенні не визнаним національно-демократичною Україною. Як це слушно зауважує Дмитро Павличко, «наша влада начебто призабула свої національні гасла, що звучали зі сцени Майдану... Таке враження, що влада не має наміру нічого змінювати в жалогідному існуванні української мови і книжки, культури і преси (додамо – і власне українських релігійних спільнот – РП)». Незрозумілим є цілування Президента на другий день після інавгурації з тим Патріархом, Церква якого його обзивала сатаною, молилася навіть за його смерть, всіляко обстоювала ідею повернення до єдиної держави з Росією. Незрозумілим є його постійне на містичній основі контактування з настоятелем Києво-Печерської Лаври Павлом, який на книжковій полиці магазинів монастиря не допускає практично жодної книжки рідною мовою українців і продає літературу, де Україна постає чиеюсь «окраиною». Павлом, який ставить перед В. Ющенком навіть умову «спеціальної дозвільної молитви за його участь в таїнствах у розкольників».

Може тут спрацьовує виокремлений тим же Дм. Павличком принцип «нашої рабської психології, яка боїться мертвих тиранів, прагне приподобитися лицемірному ворогові, поставити свічку Богові й перехреститися перед відзнаками диявола» (День. - № №112-113).

Незрозумілим є невиконання владою нового Президента обіцянки, що всі бандити (а такі були і є і в московсько-церковному середовищі) будуть сидіти у в'язницях, понесуть покарання за участь у фальсифікаціях виборів. Незрозумілою є братання на місцях нової влади із явно непроукраїнською Церквою Московського Патріархату, користання ющенківськими чиновниками послугами в освяченні своїх владних помешкань (а може й дач) служителями культу цієї Церкви. Незрозумілою є байдужість Президента до тієї Київської східно-християнської традиції, лише на основі якої можливе відродження і вибудова Єдиної Української Християнської Церкви, а не на основі простого організаційного поєднання Православних Церков, що вибудовані на московсько-православній традиції. Незрозумілою є також байдужість ющенківської влади до розгулу в країні проросійських білямосковсько-православних з'юрблень, які всіляко ратують за відродження імперії Миколи II. Незрозумілою є також запевнення Президентом Предстоятеля УПЦ МП в тому, що органи влади будуть карати ті громади цієї Церкви, які вирішили перейти у власне Українську Православну Церкву, зберігаючи при цьому за собою право на власність храму. Незрозумілим є

те, як може Президент своїм словесним повелінням щодо введення з вересня в навчальний план шкіл якоїсь «Етики віри» порушувати цим Конституцією і законодавством України визначену світськість освіти й відокремлення школи від Церкви. Незрозумілим є також при поліконфесійності країни наявні подеколи в промовах Президента звернення до якихось «святих отців». Незрозумілим є також офіційне рекламування виявів релігійності Президента (зокрема особливо випукло під час цьогорічного святкування Великодня), тоді як це має залишатися на рівні його особистого життя, чогось потаємного. Незрозумілою є також та клерикалізація суспільного життя, до якої вдаються нині владні органи різних рівнів, залучаючи при цьому в різних регіонах різні церкви, тоді як в Європі, куди ми прагнемо ввійти, утверджується його світськість.

То ж складність релігійного феномену вимагає вираженості й делікатності і в ставленні до нього і в своєму бутті в ньому. Не можна, відчуваючи на рівні свого індивідуального світовідчуття якусь свою богообраність чи богонатхненність, прагнути це зреалізувати в суспільному бутті, не рахуючись при цьому із свободою релігіїв'яву інших, а разом з тим і свободою на позавіросповідність, з міжнародно визнаною і вже утвердженою в Україні свободою віросповідань.

Сфера релігійного життя надто складна. Її не можна сутнісно пізнати, користаючись лише рівнем економічної освіти і буденного досвіду спілкування з діячами тільки традиційного християнства. Тут важливо добре знати особливості нашої української релігійної історії і релігійної традиції, тенденції і закономірності світових релігійних процесів сьогодення, міжнародне правове вирішення релігійного буття. Бути українцем в релігійному житті – це не лише дотримуватися традиційних для нашого народу обрядів, не лише відвідувати традиційні для нього храми, а й вловити, що в цьому є від роду нашого, а що привнесено протягом століть колоніальної неволі від релігійних чужинців. Українське Православ'я – це не тільки церковна організація із прикметником «українська», а складний і духовно багатий культурно-історичний феномен, що сформувався в період незалежного буття Київської митрополії в X-XVII століттях і зневажений в часи московсько-православної неволі так, що Тарас Шевченко влучно назвав це «Церквою-домовиною». Знаний митрополит Іларіон (Іван Огієнко), коли йшла мова про вибудову Української Церкви, мав цілу програму її деоросіянення й українізації, вдатися до чого або не здатні із-за своєї неосвіченості й невихованості на власне українській історії та ментальності або не хочуть із-за історичного непам'ятства навіть владики тих Церков, які ми часто називаємо сутнісно українськими. Цей нюанс вловив владика Черкаський Софроній. Ні Москва, ні Константинополь, ні Рим не мають визначати своїм «принципом визнаності» розвиток релігійного життя в Україні. Не хтось зовні, а ми самі маємо і можемо узаконювати свій релігійно-організаційний статус у світі відповідно до того, що маємо одну з найбільших православних спільно. Як слушно зауважував покійний Патріарх Мстислав: визнаймо самі себе, а інші – визнають, куди вони дінуться. Скористаймося й порадою іншого Патріарха – Володимира (Романюка), який в своїй ідеї киевоцентризму відводив Києву з його багатою східно-християнською традицією роль «другого Єрусалиму». Пора не лише Москві, а й Риму сказати стоп у їхніх гендлюваннях сферою українського релігійного життя, нищенням в Україні українського. Державну політику у сфері релігійного життя слід будувати так, щоб ми гордо могли промовляти словами В.Симоненка:

**Народ мій є! Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!
Пощезнуть всі перевертні й прибудути
і орди завойовників-заброд!**

(А.Колодний)

6. Україні –Українську Помісну Православну Церкву

Практично всі політичні імперії вже розпалися. На руїнах колишньої російсько-комуністичної імперії Радянського Союзу постала незалежною ще в 1991 році і наша Україна. Але прагненню народів до свободи протистоять ще діячі і синоди православно-церковних імперій, що засіли в Москві і Белграді і колабораціоналісти в Україні, Білорусі, Молдові, Македонії, Чорногорії. Але проти їх волі в цих країнах вже постали національні православні спільноти. У нас – це Київський Патріархат і Українська Автокефальна Церква.

В зарубіжній громадській думці з подачі Московської Православної Церкви український автокефальний православний рух, зокрема його ієрархи і вірні православно-національних церков, часто постають в негативному вигляді. Їх називають “розкольниками”, “неблагодатними”, “сектантами”, “уніатами”. З ними прагнуть не спілкуватися і не зустрічатися. Проте ці епітети безпідставні, оскільки жодне положення християнського Символу віри, жодний канон Вселенських Соборів Українська Автокефалія не заперечила і не порушила.

Складну ситуацію нашого православного життя (і не вперше так) сфабрикувала **Російська Церква** з чітко визначеними намірами: не допустити відокремлення від себе Православ'я України. Саме вона є **тим чинником, який загнав в глухий кут вирішення проблеми православної автокефалії (навіть автономії) в Україні**. Причини цього зрозумілі. З наданням Українській Церкві незалежності Московський Патріархат втрачає матеріальні надходження, які йдуть до нього від продажу в Україні виготовленої ним різної церковної утварі й видрукованої літератури. Але більше, що він втрачає, то це історіософію свого постання й буття в Православному світі. Адже тоді до Московської Церкви ніякого відношення не матимуть приїзд апостола Андрія на Київські гори (відтак тоді Московська Церква не є апостольською), просвітительство святих Кирила і Мефодія, Володимирове хрещення та ін. Міняється місце Церкви в диптиху Православних Церков: вона вже не п'ята, не найбільша за кількістю парафій. Москва боїться ще й того, що приклад Києва пробудить й інші народи (насамперед білорусів і молдаван) до ідеї утворення своїх Православних Церков.

При своєму “обґрунтуванні” неможливості надання Українській Церкві автокефалії Московська Церква частіше всього вдається до політичних аргументів. То дивись народу такого як український немає, бо ж він є складовою єдиної “русской национальности с тремя ветвями – великорусской, малорусской и белорусской”, то держави такої немає, бо ж Україна – це окраїна єдиної російської землі. Посилаються також і на те, що Патріархія – не національне утворення, бо ж християнство є понаднаціональним. Проте ця шовіністична позиція Московського Патріархату не має якихось вагомих підстав. Київська Церква має одержувати, згідно православної традиції, незалежність від своєї Церкви-Матері, якою для неї є Константинопольський, а не Московський Патріархат. Московська митрополія з 1448 р. є донькою Київської, хоч і постала неканонічно, а відтак за це 141 рік не визнавалася в православному світі. До того ж, Києву одержувати незалежність від Церкви, яка сама поставала на те без дозволу, якось незручно. Не канонічно також одержувати незалежність Києву від Москви ще й тому, що остання підпорядкувала його собі в 1686 році незаконно: не було на те рішення належно зібраного митрополитом Гедеоном Собору Київської митрополії, погодження з Константинопольською Патріархією і рішення її Собору, а також рішення самої Московської Церкви про це включення.

Російська Православна Церква є суто російським релігійним феноменом. Її Статут зареєстрований Міністром Росії, глава РПЦ є громадянином цієї ж країни, в своїй діяльності Церква керується російським законодавством, укладаючи при цьому низку договорів про співпрацю з російськими міністерствами, в тому числі й із силовими структурами Росії. Власне, саме російська влада сформувала Московський Патріархат як церковну імперію. В зміні назви Церкви з “російської” на “русскую”, яка відбулася з ініціативи Й.В.Сталіна, також проглядається її чітка імперська природа.

Пригадую, як, перебуваючи в грецьких Салоніках на конференції, я сказав, що Константинопольський Патріархат чинить щодо православних України не як Церква-мати, а як Церква-мачуха. Децю образився тоді на мене керуючий справами цієї Церкви митрополит Мелітон. І ось Церква-мати вирішила виправити свою історичну помилку. До Києва в березні 2005 року приїздила офіційна делегація Константинопольської Церкви у складі архієпископа Всеволода і єпископа Іларіона. Патріарх Варфоломій I раніше приймав у Константинополі держсекретаря Служби Президента України О.Зінченка. Вже вкотре Константинополем була засвідчена незаконність підпорядкування Московським Патріархатом Українського Православ'я в 1686 році.

Наступним очікуваним кроком буде надання Константинополем автокефалії останньому. І це не є якимсь втручанням в наше релігійне життя, а виявом доброї волі Церкви-матері Константинопольського Патріархату щодо України. З Москви-колонізаторки ми не можемо очікувати на волю, бо ж ще Шевченко писав, що «вона заснула, цар Микола її приспав». Її й далі прагнуть присипляти, транспортуючи ікону царя Миколи (правда, вже Другого, прозваного в народі «кривавим») по Україні. Але ще Ісус Христос своєю П'ятидесятницею засвідчив право кожного народу на прийняття своєю мовою його вчення, а відтак право на свою християнську духовність. То ж з вдячністю приймімо руку церковної волі, протягнуту Києву Константинополем. **Розпалася імперія Горбачова – розпадеться і церковна імперія Олексія II.** Україна, всупереч протидії Москви, матиме свою Єдину Помісну Православну Церкву. До цього прагне як її народ, так і нинішня влада. (*А.Колодний*).

7. Проблеми постання в Україні Помісної Православної Церкви

Зустріч Президента України Віктора Ющенка із членами Всеукраїнської Ради Церков викликала певні міркування щодо неї як серед політичних і релігійних діячів, так і преси. При цьому маємо різні, часто діаметрально протилежні судження. Дехто розцінює її ледь як не втручання держави у справи Церкви, що нібито суперечить задекларованому Конституцією принципу відокремлення її від держави. Те, що держава

прагне прилучити можливості Церков до вирішення болючих питань нашого сьогодення – зростання кількості безпритульних дітей, пропаганда ЗМІ аморальності й культу насилля, збільшення алко- і наркозалежних та ін. – чогось не помічають.

Чомусь акцентується увага різних коментаторів зустрічі лише на прагненнях держави, зокрема Президента, прилучитися до вирішення питання об'єднання православних Церков, утворення Єдиної Української Православної Церкви. Зауважимо відразу, що проблема ця не проста. Роки існування цього роз'єднання засвідчують, що Православні Церкви України не здатні самі вирішити означену проблему, а то й вже змирилися з існуючим станом речей, звично функціонують в конкуруючому між собою стані.

Супротивом цьому об'єднанню виступають як внутрішні, так і зовнішні чинники. *Внутрішні* – українофобство як різних біляцерковних структур УПЦ Московського Патріархату, так і ряду її владик; сформована негативна громадська думка щодо якоїсь вигаданої неканонічності Автокефальної Церкви і Церкви Київського Патріархату; необ'єднаність Церков власне Українського Православ'я УПЦ КП та УАПЦ; небажання УПЦ МП вести хоч якийсь переговорний процес в присутності глави Київського Патріархату Філарета; відсутність української національної свідомості і московсько-православна виучка більшості священства всіх Православних Церков України; нерозуміння навіть власне Українськими Церквами специфіки Українського Православ'я; зорієнтованість тих чи інших політичних сил на підтримку якоїсь однієї із Православних Церков як єдиноістинної й утвердження ними негативної думки щодо інших. *Зовнішні* – небажання Москви (і РПЦ і влади), в надії на відродження (в тому числі й за допомогою Церкви) якогось нового Союзу, надати Українському Православ'ю його законну автокефальну визначеність; відплата українцям за той непослух, до якого дався владика Філарет у прагненнях, всупереч інтересам Росії, здобути для Української Православної Церкви незалежність; подвійна гра Церкви-Матері Київського Православ'я Константинопольського Патріархату; негласне невизнання Апостольською столицею права на існування в Україні Автокефальної Церкви, на поєднання з якою, зрештою, налаштоване греко-католицьке мирянство; підтримка Російською державою, зокрема її Президентом В.Путіним, як він сказав, «Російської Православної Церкви в Росії» та ін.

Історія засвідчує, що, маючи таку обойму супротиву нормальному розгортанню релігійного процесу, Церкви самі не в змозі прийти у вирішенні проблем своїх взаємовідносин до злагоди і порозуміння. Прямо скажемо – без держави тут їм не обійтися. Згадаймо, хто здолав суперечки в християнстві III-IV століть й організував і провів I-й Вселенський Собор в Нікеї в 325 році, що прийняв Символ віри християнства? Імператор Костянтин, який навіть не був на той час християнином. Хто здолав релігійні протистояння в Київській Русі і прийняв з цією метою християнство? Князь Володимир. Можна тут звертатися й до інших прикладів історії. Але всі вона свідчать про те, що у своїх взаємних відносинах християнські Церкви часто далекі від Христової заповіді любові. Вони подеколи виявляли повну нездатність вирішити гострі проблеми своїх взаємних відносин, ворогували між собою навіть гірше, ніж з представниками нехристиянських релігій.

То ж у тому, що Президент В.Ющенко відверто запропонував Церквам свою послугу, чогось незвичного немає. **Розколоте Православ'я – розколота країна. Комусь це вигідно і треба.** Та й в громадській думці світу із-за цього внутрішньоправославного протистояння про Україну існує негативна оцінка як країни скандалістів. В міжнародному духовному полі із-за цього нас не може презентувати якась єдина національна християнська спільнота. В ролі презентанта України за цих умов виступає Церква країни її колонізатора. А це ж ганьба!

Той факт, що Українська влада налагоджує контакти із Церквою Константинопольського Патріархату, не є чимось неприродним, адже остання, а не Московська, є Церквою-Матір'ю щодо Київської Церкви. Саме він має церковно-законне право визначати статус останньої - автономія чи автокефалія - в православному світі, а не Російська Православна Церква, яка, як наступниця Московської митрополії, неканонічно виниклої в 1448 році, є похідною від Київської митрополії, її донькою. До того ж, не існує якихось кимось схвалених загальноприйнятих міжнародних стандартів церковно-державних відносин. Ті стандарти, які із-за своїх імперських інтересів обстоює Московський Патріархат, є власне російськими стандартами і переслідують вони мету збереження православно-російської імперії.

В газеті «2000» (№25 за 2005 рік) видруковано статтю сумнозвісного В.Медведчука «Ерозія права», в якій він подає прагнення української влади вирішити конфлікт в Православ'ї країни як порушення статті Конституції про відокремлення Церкви від держави. Проснувся колишній владика Адміністрації В.Кучми! Згадав би про те, як в його владні часи Церква Московського Патріархату була активно підключена до агітації за провладного претендента В.Януковича, як викручували руки священникам, щоб вони, навіть всупереч настроям вірних парафій цієї Церкви, добивалися проголосування за «професора». А хіба не було тоді, збереженого ще й донині в деяких регіонах, явного лобювання владою інтересів Московсько-Православної Церкви, яка, до речі, вінчала третій шлюб В.Медведчука.

Президент В.Ющенко, виявляючи своє прагнення допомогти Православ'ю України здолати

міжцерковне протистояння і утворити Єдину Українську Православну Церкву, не проводить, як це наголошує В.Медведчук, при цьому поділ наявних Церков і конфесій на першо- і другосортні. «Ми – європейці,- зауважує В.Ющенко. – Ми поважаємо будь-яку віру, духовний вибір людини. Ніхто із світської влади перстом не вказуватиме, кому і до якої Церкви ходити». То ж пан Медведчук вдався до явних спотворень реалій мислення Президента, хоч сам не був ангелом у сфері свободи віросповідань в свою бутність при владі.

Проте ми все ж маємо наголосити на тому, що сфера релігійного життя є надто складною і делікатною. Тут дещо містично мислячий наш Президент мав би вирішувати її проблеми не на рівні буденних міркувань, а виважених і обґрунтованих висновків певних наукових експертних колективів, вивчення думок конфесійного різноманіття України. Будемо думати, що ця зустріч поклала цьому початок.

Говорячи про утворення в країні Єдиної Української Православної Церкви, завжди наголошую на тому, що це має бути не простий організаційний процес вивершення такої церковної структури. Вона має сформуватися на основі відродження (наголошую: саме відродження) Київських Православних традицій, тих особливостей, які мало Православ'я X-XVII століть Київської митрополії. Зрозуміло, що воно – не для росіян України. Для них мав би бути у нас екзархат Російської Православної Церкви. (*А.Колодний*).

8. Іудаїзм в контексті спільного життя України

Єврейська громада України є однією з найбільших в Європі і світі. За різними даними можна з певною мірою похибки визначити кількість "розширеної популяції" євреїв України у межах 104-350 тисяч. Існують основи професійної інфраструктури громади (єврейська освіта, структура соціальної та гуманітарної допомоги, єврейські ЗМІ тощо).

До визначальних рис громади належать поєднання світського і релігійного напрямків діяльності; в цілому відсутність відкритих "єврейських воєн" між основними єврейськими організаціями на загальноукраїнському рівні та між "парасольковими" організаціям.

В єврейському середовищі визначилися дві основні системи організацій. Одні є організаціями общинного типу, до яких входять безпосередньо фізичні особи, інші – об'єднаннями і асоціаціями, до яких входять представники цих структур, юридичні особи. Провести межу між цими типами організацій іноді надзвичайно складно. Чимало організацій в Україні зароджувалися як громади. Так було, наприклад, і з Київською громадою Прогресивного Іудаїзму "Надія", яка виникла у 1991 р. Майже відразу вона почала розвиватися як асоціативна структура, а в 1998 р. громади Прогресивного Іудаїзму об'єдналися у Релігійне об'єднання громад Прогресивного Іудаїзму України. Так було і зі створенням іудейських громад і з подальшою організацією Єврейської Конфедерації України та інших.

За роки відродження єврейська громада України пройшла кілька основних етапів свого розвитку:

1987-1993 рр. - створення єврейських організацій та значна еміграція. З розвитком незалежності України паралельно з громадами у Києві створювалося Товариство ім.Шолом-Алейхема. Створені громадські організації в основному відіграли свою роль у задоволенні інтересів і прагнень асимільованих радянських євреїв у перші роки відродження єврейського життя в незалежній Україні.

1993-1996 рр. - початок розвитку "професійних" єврейських структур (з усіма їх ознаками), що продовжується і сьогодні. При цьому єврейські громадські організації в державі знизили свій вплив на євреїв України. Початок роботи на території колишнього СРСР міжнародних єврейських організацій – "Джойнт", "Сохнут", Ізраїльський культурний центр та інші. Відбувалася "професіоналізація" громад та спад еміграційної хвилі. З 1996 р. єврейські бізнесмени України почали не просто спонсорувати громаду, а й брати активну участь в управлінні нею. Виникло кілька "парасолькових" організацій, зокрема ВЕК, Об'єднання єврейських громад України, Єврейська конфедерація та інші.

Значний вплив на єврейську громаду має скорочення з 2001 р. фінансової допомоги їй з боку міжнародних та американських єврейських організацій. Чимало єврейських громад і організацій, що звикли до такої допомоги, виявились неготовими до здійснення внутрішнього фаундрейзінгу, ефективного менеджменту за умов змін, що вплинуло на скорочення їхніх програм та навіть релігійних громад.

Діяльність рабинів має значну позитивну роль у розвитку єврейської громади. Вона значною мірою більш незалежна, ніж діяльність багатьох функціонерів різноманітних єврейських організацій. Разом з тим, ситуація з функціонуванням в Україні трьох головних рабинів дещо ускладнює ситуацію і, певною мірою, політизує її.

На сьогодні в Україні домінують наступні крупні, певною мірою, конкуруючі поміж собою, єврейські організації:

1. **Федерація єврейських громад України**, яку очолює Рабин Азріель Хайкін, 75 років, обраний головним рабином України у вересні 2003 року (в основному, рухом ХАБАДУ). Рабин Хайкін очолює Головний рабинат України. Федерація налічує близько 160 організацій та понад 40 рабинів, не рахуючи численних посланників. Вона входить до складу Федерації єврейських громад СНД, Президентом якої є Леві Леваєв, відомий бізнесмен і філантроп, засновник і керівник Фонду «Ор Авнер». Згідно даних експертів, бюджет Федерації становить 70-100 мільйонів доларів на рік.

2. **ВААД України**, утворений у 1991 році, більш широко відомий як "Асоціація єврейських громад і організацій України", яку очолює колишній дисидент Йосип Зисельс, 59 років, голова генеральної ради Євро-Азіатського єврейського конгресу. За даними Й.Зисельса, ВААД налічує понад 260 організацій, включаючи понад 60 релігійних громад. Він є одним з основних засновників Єврейської Конфедерації України та Євро-Азійського єврейського конгресу.

3. **Всеукраїнський Єврейський Конгрес** (1997 р.) та Об'єднана єврейська громада України (1999 р.), лідером яких є відомий бізнесмен, медіа-магнат Вадим Рабинович. Організація під назвою "Об'єднана Єврейська громада України" налічує близько 140 організацій. За пропозицією Вадима Рабиновича рабина Моше Асмана Реувені, 39 років, було обрано головним рабином Києва і області (рабин синагоги Бродського в Києві, яку на Хануку відвідує Віктор Ющенко) на зібранні світських лідерів у вересні ц. р. в Києві було обрано головним рабином України, що викликало супротив переважної більшості рабинів в Україні (Див.: Матвеев В.І. Обрання нового головного рабина може поглибити розкол в громаді//Релігійна панорама. - 2005. – №10. - С. 52-54).

4. **Єврейська Конфедерація України**, яку очолюють рабин Яків Дов Блайх, 41 рік, (представник столинських хасидів) - один із трьох головних рабинів України, та Ілля Левітас, заснована у 1999 році в результаті об'єднання тоді близько 300 єврейських організацій і громад. Рабин Блайх, головний рабин Києва і України, є піонером відродження єврейського релігійного життя в Україні. Левітас також є багаторічним президентом Єврейської Ради України.

5. **Релігійне Об'єднання громад Прогресивного Іудаїзму в Україні** (1998 р.) очолюють рабин Олександр Духовний, якого у 1999 році обрано головним рабином громад прогресивного іудаїзму Києва та України, й композитор Олександр Злотник. Рабин Духовний закінчив рабинистичний Лео Бекколедж у Лондоні і одержав сміху. Він є громадянином України. Релігійне об'єднання є членом Всесвітнього союзу Прогресивного Іудаїзму, що поєднує євреїв реформістського, прогресивного, ліберального і реконструктивістського іудаїзму. Кількість членів руху коливається від 7 до 10 тисяч в 30 конгрегаціях.

Якщо Всесвітній союз Прогресивного Іудаїзму витрачає на розвиток свого руху в країнах колишнього СРСР 1,6 мільйони доларів на рік, то рух Хабаду – понад 70 мільйонів доларів.

Більшість рабинів, які постійно діють в Україні, пов'язані із Федерацією єврейських громад України. Як і деякі інші ортодоксальні рабини, хабадний рабин Асман не входить до федерації Хабаду. Конфлікт навколо обрання його головним рабином України сколихнув єврейську громаду цієї осені, оскільки, на відміну від країн з розвинутою демократією, де "головний рабин" є більш символічним званням, в пострадянській Україні "головний рабин" представляє як титул, так і важливу для єврейської релігійної громади та держави функцію зв'язку між ними. Український уряд традиційно розглядає "головного рабина" як основного представника і основний зв'язок з єврейською громадою країни й не може на сьогодні усвідомити до кінця наявність кількох основних єврейських організацій та головних рабинів. Обрання на світському зібранні ще одного головного рабина України вкотре довело відсутність єдиного визнаного авторитету в Україні і, певною мірою, віддзеркалило ситуацію в єврейському середовищі та в Україні в цілому.

Звернемо увагу тут на той факт, що якась реальна координація діяльності між єврейськими організаціями на сьогодні відсутня. Більша частина єврейських релігійних лідерів вважає, що обрання Асмана головним рабином Києва та України лише погіршило ситуацію в єврейській громаді. Проте деякі єврейські лідери та експерти все ж гадають, що це обрання не матиме якогось серйозного визначального впливу на баланс влади в Єврейській громаді України. "Це не в перший раз за нашу єврейську історію в Україні, коли інтереси однієї єврейської громади ставляться вище за інтереси Єврейської громади України в цілому", - зазначає голова Вааду України Йосип Зисельс.

На теренах колишнього Радянського Союзу та України, зокрема з 2002 року, діє найбільша єврейська парасолькова структура - **Єврейський Євро-Азійський Конгрес**. Його створено за ініціативи єврейського бізнесмену з Казахстану Олександра Машкевича. Його основною метою є презентація всіх єврейських обштинних організацій євреїв колишнього СРСР, Південної Азії та Австралії у Всесвітньому єврейському конгресі. Всі інші спроби об'єднати єврейські єврейські організації на рівні надмісних парасолькових структур закінчилися повною невдачею.

В Україні існує приблизно 600 єврейських організацій, з яких приблизно 200 є релігійними. Релігійний іудаїзм представлений в Україні таким спектром основних "two Jewish main streams" напрямків –

ультраортодокси (хасиди, Хабад) - реформісти. Ультраортодокси займають ключові позиції в єврейських організаціях, що оперують на теренах колишнього Радянського Союзу. В Україні немає рабинів сучасного консервативного напрямку та працює лише один рабин сучасного ортодоксального напрямку в Харкові й значна кількість інших хасидів та ортодоксальних рабинів.

Найбільш активними є Хабад та карлін-столинські хасиди. Хасиди певною мірою розпорошені тим, що частина з них належить до Об'єднаної Єврейської Громади України та Єврейського Конгресу України, а решта - до Єврейської Конфедерації України. Зазначені ультраортодоксальні іудейські організації не знаходять спільної мови у вирішенні деяких актуальних питань релігійного життя, що, зрозуміло, помітно позначається на ефективності їхньої діяльності. "Найближчим часом не варто й сподіватися на об'єднання кришових єврейських структур в Україні, хіба що це може бути на рівні окремих проєктів", - вважає Олександр Найман, один з лідерів Антидиффамациної ліги України.

Хабад має основний вплив як на місцевому, так і на національному рівнях. Лідери цього руху мають, як в Україні, так і в Росії, контакти на найвищому державному та політичному рівнях. За допомогою представників властей Хабад прагне стати найбільш впливовим представником єврейського населення в Україні. Рабини, які є емісарами руху Хабад, служать духовними лідерами в єврейських громадах в більшості міст і містечок України. "Найбільш представницькою і сильною за чисельністю своїх рабинів та посланників, а також громад в регіонах та за фінансами, є Федерація єврейських громад України," - говорить генеральний директор Єврейського фонду України Аркадій Монастирський. З ним співзвучні в своїх оцінках Йосип Зисельс, Ігор Куперберг та Олександр Найман.

Завдяки своїй активності та спонсорам (Ізраїль та США) Хабад утворив цілу мережу громад, релігійних та освітніх інститутів в усіх країнах колишнього Радянського Союзу, зокрема й в Україні. Це - заклади освітньої мережі "Ор Авнер", які створено за підтримки Міністерства освіти Ізраїлю, ЄА "Сохнут" та за участю Леві Леваєва. Хабад в більшій мірі стає українською внутрішньою структурою та проводить активний внутрішній фаундрейзінг (приблизно 40-45 % внутрішнього фаундрейзінгу).

Найбільш відомий серед рухів, які оперують з центрів США та/чи Ізраїлю, але не контролюються Хабадом, є рух карлінгтонських хасидів, які більш активно працюють в Західній Україні. Обидві структури - ВЕК та ОЕГУ, які очолює і спонсорує В. Рабинович - є впливовими єврейськими спільнотами, що включають в себе чисельні єврейські громади та організації України. Ці організації було утворено у другій половині 90-х років м. ст., коли частина єврейських бізнесменів, виявила бажання не тільки допомагати матеріально єврейській громаді, але обіймати при цьому посаду її лідера.

Рух Прогресивного Іудаїзму в Україні налічує на сьогодні понад 30 конгрегацій. Лідери руху намагаються залучати більше місцевих бізнесменів-спонсорів для підтримки необхідних общинних програм та розвитку руху. До участі в програмах громад прогресивного іудаїзму в Україні залучено приблизно 7-10 тисяч осіб (Див.: Матвеев В.І. Рух прогресивного іудаїзму України//Релігійна панорама. - 2002. - №1. - С. 88-98). Рух Хабаду більш активно діє в Україні і Росії, а лідери реформістського руху намагаються перетворити свою стратегію на більш агресивну. Кожен рух відіграє свою роль в самоусвідомленні євреїв. Значна кількість рухів та напрямків в іудаїзмі не розмиває цілісну єврейську ідентичність, оскільки базується на одних і тих же основних іудейських цінностях.

Як би там не було, такий вплив далеко не завжди корелює повною мірою із впливом на більшість єврейського населення в Україні. Адже, згідно даних українських єврейських та ізраїльських організацій, більшість євреїв України вважають себе медулярними і відокремлюються від релігійних аспектів єврейської ідентифікації. Важливо підкреслити, що не тільки деякі єврейські громади, а й Асоціації, є одночасно членами двох-трьох єврейських громад чи "парасолькових" об'єднань України. "Чимало єврейських лідерів та організацій є членами кількох парасолькових організацій", - говорить Михайло Френкель, голова Асоціації єврейських ЗМІ. "Майже всі лідери місцевих громад є членами кількох "парасолькових" єврейських організацій, тому дуже важко говорити як про реальну чисельність єврейських організацій, так і про їхній реальний вплив на ситуацію в Єврейській громаді України в цілому", - говорить Олександр Найман. При цьому, представники Хабаду не йдуть на співробітництво із реформістами і не бажають брати участь з ними навіть в одній Раді.

Вирішення проблем відсутності координації в єврейській громаді України та розвитку соціальних та інших програм лежить у площині усвідомлення спільності завдань та розуміння визначення єврейської ідентичності на сучасному етапі розвитку. Разом з тим, останні спроби об'єднання зусиль провідних лідерів Єврейської громади України довели неможливість об'єднання її під координацією одного лідера, що пов'язано як з відсутністю визнаного всіма організованими євреями лідера, так і з великим рівнем особистісного неприйняття лідерами один одного в ролі визнаного лідера усієї єврейської громади. "Особистісний рівень протистояння серед єврейських лідерів України та амбіцій настільки великий, що про об'єднання сьогодні не може бути і мови", - сказав Ігор Куперберг, лідер Ліги "Маген" в Україні.

На відміну від початку розвитку Єврейської громади в незалежній Україні, коли рабина Якова Дов Блайха було обрано головним рабином України майже всіма єврейськими організаціями, висунання і обрання наступних головних рабинів України мало скоріше специфіку висунання їх перш за все окремими організаціями та напрямками в іудаїзмі, які розвинулися в країні, а в деяких випадках, мали і певні риси політизації.

Те, що сьогодні сприймається як єврейські національні риси, як єврейські якості, було закладено іудаїзмом. У зв'язку з цим існування єврейської громади України без іудаїзму – в тій чи іншій його формі – вважається сьогодні більшістю єврейських лідерів неможливим. Аналіз взаємодії єврейських громад західної діаспори і української, а також поширення сучасного іудаїзму в Україні, говорить про вірогідне посилення релігійного компоненту в житті єврейської громади України. Це, в свою чергу, сприятиме зближенню української моделі єврейства із західними моделями, але не сліпого копіювання останніх, а створення нової моделі українського єврейства (Матвеев В.І. Сучасний іудаїзм і проблеми єврейської самоідентифікації в Україні // Релігійна свобода: уроки минулого і проблеми сьогодення. Науковий щорічник. – К., 2003. – С. 101-111).

Сьогодні декларація релігійності, приналежності до іудейської релігійної громади виступає певною мірою маніфестацією культурної та етнічної ідентичності євреїв України. Разом з тим, рамки єврейської громади України не розвинулися так, щоб залучити до неї більшу частину єврейського населення, оскільки на сьогодні значна частина діяльності єврейської громади пов'язана з релігійними темами, в той час як більша частина євреїв, за даними досліджень провідних єврейських та ізраїльських організацій, є секулярною. За даними досліджень, більшість єврейського населення України не пов'язана з єврейськими організаціями і бере участь в них тільки маргінально, якщо взагалі бере участь в організованій єврейській діяльності. Ця прогалина в функціональності між лідерами єврейських релігійних організацій та більшістю єврейського населення України є однією з основних причин досить низького рівня участі єврейського населення в організованій єврейській діяльності (в громадах, організаціях тощо).

Таким чином, більшість євреїв України є нерелігійними та не згуртованими. За даними Єврейської наукової ради (м. Москва), релігійні євреї складають в Росії та Україні не більше 3% від загальної кількості євреїв (1% - відвідують синагогу практично кожного дня, 2% - моляться дома). Дотримуються традиції тією чи іншою мірою – близько 10%. (Зисельс Й. Развитие общинного процесса в Украине // Евреи Евразии. - 2002. - №1. - С. 17). Разом з тим, за умов вищезазначеної розпорошеності євреїв і наявності значної кількості секулярних євреїв, не залучених до єврейської організованої громади, слід очікувати виникнення в Україні "іудаїзму знизу" (grass-root Judaism), який матиме значні місцеві особливості.

Дослідження підтвердили виховану ще радянською владою релігійну байдужість. Ліквідація у паспортах та інших документах графі "національність" висуває національно-релігійну самосвідомість як визначальний фактор етнічної самоідентифікації українського єврейства. При цьому в сучасному українському суспільстві в цілому відбувається зростання релігійної свідомості. Це стосується і зростання релігійної свідомості в єврейському середовищі. Разом з тим, синагоги стають центром єврейського життя в основному на єврейські свята. Лише 5-6% євреїв України дотримуються релігійних звичаїв.

Останніми роками відбуваються тенденції до збалансування єврейської еміграції з єврейською рееміграцією до України, посилення тенденції до стабілізації єврейської громади та більшого самофінансування із зменшенням фінансових надходжень із-за кордону. Разом з тим, ізраїльські та міжнародні єврейські організації намагаються зберегти контроль за розвитком єврейської громади і продовжують надавати громаді досить суттєву матеріальну допомогу. Найбільш вірогідною моделлю єврейства України є формування специфічної української моделі єврейства й стабілізація Єврейської громади орієнтовно через 20 років. Майбутнє за розвитком нового типу єврейських громад в Україні, що об'єднуюватимуть в собі релігійних та нерелігійних євреїв.

Сучасна синагога в Україні вже не обмежується лише богослужінням. В ній проводиться значна клубна робота. Йдеться не тільки і не стільки про ставлення до єврейської релігії як такої, скільки про іудаїзм як культурний фактор, що становить важливий аспект національної самосвідомості євреїв. Багато євреїв сучасної України сприймають іудаїзм як важливий елемент своєї національної культури та самоідентичності.

Проблема ідентифікації євреїв актуалізована сьогодні демографічною кризою, значними міграціями, зростанням міжетнічних шлюбів, залишками радянського виховання та ментальності, нівеляцією етнічного, індивідуалізацією життя і втратою групових маркерів ідентичності за умов глобалізації. Більшість українських євреїв все ще зросійщені й продовжують вживати російську мову як основну. Всезростаюча кількість міжетнічних шлюбів є значною загрозою для збереження ідентичності українського єврейства. Багатьом з євреїв сьогодні іноді важко визначитися, на основі яких чинників вони визнають себе євреями.

Єврейське населення в Україні зменшується через еміграцію, старіння громади, змішані шлюби та низький рівень народжуваності. В зв'язку з цим цілком припустимо спрогнозувати, що концентрація

єврейського населення поза межами великих міст України значно знизиться, а кількість "розширеної популяції" євреїв становитиме через 10-20 років з певною мірою похибки 130-150 тисяч.

Секуляризм є серйозним приводом для винесення вироку певним релігійним групам євреїв, так само, як існуюче становище в іудейських інституціях є небезпечним для багатьох євреїв сучасної України. Значною мірою розвиток єврейської громади України і становлення моделі ідентифікації модерних українських євреїв буде залежати від того, як буде еволюціонувати неєврейська спільнота України. Адже західна релігійність не передбачає глибокої віри, а скоріше просту належність до певної конфесії, релігійної групи. В Україні релігія – це віруючий, а не просто приналежність особи до тієї чи іншої релігійної групи. Варто зазначити, що більшість ортодоксів сьогодні розвиваються за ліберальних умов, але при консервативному ритуалі. Утворення "іудаїзму знизу", з місцевою специфікою, є цілком вірогідним прогнозом для євреїв України. За цих умов у самовизначенні українських євреїв ще досить значну роль найближчим часом відіграватиме визначеність єврейства за національністю.

Іудаїзм виявляє достатню спроможність у мобілізації єврейських мас, збереженні старих та наданні нових ідентичностей цим сегментам. Відзначається багатогранність як особистого, так і колективного релігійного іудейського досвіду, плюралізація релігійного життя євреїв сучасної України, що не можна не враховувати при контактах з єврейською громадою. (*В. Матвеев*).

9. До Криму повертаються міжконфесійні конфлікти

„Як і в минулі роки, в основі всіх міжконфесійних конфліктів на півострові лежать апетити УПЦ МП, що поставила своєю метою прибрати до рук усі християнські пам'ятники історії і культури на півострові”. Про це говориться у статті *Леоніда Іванова, опублікованій на сайті „Обком”*. За його словами, скандал із релігійним відгінком стався у Феодосії, де міська влада наприкінці березня наступного року хоче спорудити триметровий пам'ятник Святому апостолу Андрієві Первозванному, а також чотириметровий хрест і православну каплицю. Місцева газета „Кафу” в одній зі своїх публікацій розповіла, що монумент планують розмістити в міському Морсаду, де раніше стояла найбільша в Криму мечеть Султана Селіма, відома також під назвою Біюк-Джамі (Велика мечеть). За інформацією „Кафи”, проєкт монументу вже ухвалений мерією і отримав благословення митрополита Сімферопольського і Кримського УПЦ МП Лазаря (Швеця). Намір міської влади спорудити християнську святиню на місці мусульманського храму викликав невдоволення місцевих прихильників ісламу. Імам і голови мусульманських громад Феодосії направили на ім'я міського голови Володимира Шайдерова звернення, у якому висловили здивування та тривогу з приводу намірів мерії. Мусульмани розцінили встановлення християнської символіки на місці колишньої мечеті, „як виклик мусульманам і спробу в черговий раз внести розкол у кримське суспільство”. Мусульманські спільноти Феодосії зажадали від міської влади привселюдно спростувати повідомлення про спорудження пам'ятника і каплиці на території Морсада, а також „припинити сприяння провокаціям, що можуть мати серйозні наслідки для міжконфесійної і міжнаціональної рівноваги у Феодосії”. Міська влада звинуватила газету „Кафу” у публікації хибної інформації. Керуючий справами Феодосійського міськвиконкому Віктор Болотський в інтерв'ю газеті „Півострів” назвав повідомлення про встановлення пам'ятника Андрієві Первозванному на території Морсада „правдою навиворіт”. „На обговорення управління культури і архітектури міськвиконкому ще навіть не надходило це питання, – сказав Болотський. – Композиція обговорена, конкурс пройшов, сам пам'ятник обрано, але, на відміну від того, що написано в зверненні, там немає ніяких окремих хрестів”. Мечеть Султана Селіма у 1522 р. побудував у районі нинішнього Морсада Феодосії відомий турецький зодчий Хаджі Сінан. Подальша доля мечеті, що, як стверджують історики, була найбільшим мусульманським храмом у Криму, виявилася досить сумною. У 1807 р. за наказом губернатора Феодосії А. Фенша був розібраний мінарет Біюк-Джамі, а роком пізніше імператор Олександр I звелів перетворити мечеть у православний собор. Однак у 1833 р. мечеть розібрали, а в 1872 р. на її фундаменті заклали храм св.Олександра Невського. Останній також був зруйнований на початку 1930-х років, але вже більшовиками.

Інший міжконфесійний конфлікт виник в с.Голубинка Бахчисарайського району. Приводом для нього послужив намір місцевої православної громади Московського Патріархату побудувати церкву на пагорбі Кільсе-баїр, де раніше розташовувався середньовічний християнський храм, що припинив своє існування в XVIII ст., і цвинтар. І в цій ситуації невдоволеною стороною виступили кримські татари, які сповідують іслам. Громадська організація „Азизлер” стверджує, що церква, яка належала Константинопольському Патріархатові, не має ніякого відношення до Патріархату Московського, а самі християни, що побудували її, були предками кримських татар. Аналогічне звернення до районної влади направила і група з 86 кримських татар, що проживають у с.Голубинка. Вони просять не допустити будівництва церкви на місці поховання

своїх предків. Робоча група з представників Бахчисарайської райдержадміністрації, яка виїхала на місце конфлікту, після спілкування з Голубинським священником о.Сергієм з'ясувала, що в православної релігійної громади оформлені всі необхідні документи, пов'язані зі землевідведенням на пагорбі Кільсе-баїр і з будівництвом на цій території православного храму. За словами о. Сергія, на цьому місці планується спорудити церкву у візантійському стилі, а фундаменти старої церкви будуть під скляною підлогою, щоб можна було їх оглядати. При цьому священник підкреслив, що ніяких законних підстав для недопущення зведення храму на сьогоднішній день немає. У своєму листі на ім'я керівника громадської організації „Азизлер” заступник голови Бахчисарайської райдержадміністрації Айдер Халілов повідомляє, що археологічні роботи, проведені в 2005 р., підтвердили, що там була християнська церква XV ст., і є поховання, зроблені за християнським обрядом. Цей об'єкт не внесений у перелік пам'ятників історії і культури і, відповідно, державою не охороняється. Проте, представники райдержадміністрації звернули увагу о.Сергія на те, що будівництво храму на пагорбі Кільсе-баїр викликає негативну реакцію з боку мусульманського населення с.Голубинка. У зв'язку з цим районна влада запропонувала священнику не починати будівництва до врегулювання всіх спірних питань, однак о.Сергій заявив, що він не має повноважень призупинити будівництво, і дане питання необхідно погоджувати з його керівництвом. Як повідомив голова Бахчисарайської райдержадміністрації Ільмі Умеров, конфліктна ситуація в с.Голубинка ще не полагоджена, але її вдалося локалізувати”. „Те, що відбувається за останнє десятиліття з християнськими пам'ятниками історії і культури Криму прекрасно укладається в доктрину, розроблену Сімферопольсько-Кримською єпархією Московського Патріархату, що одержала назву „Крим – колиска православ'я”.

Незаконність домагань УПЦ МП на середньовічні кримські монастирі і церкви змушений був визнати навіть заступник голови Республіканського комітету з охорони культурної спадщини АРК Вадим Мордашов, який є одним із лідерів російського руху Криму і парафіянином Московського Патріархату. Тим часом апетити Московського Патріархату продовжують підсилюватися і навіть закріплюватися договорами з тими структурами, що покликані охороняти пам'ятники історії і культури на півострові.

На початку вересня поточного року Сімферопольсько-Кримська єпархія УПЦ МП, Бахчисарайський історико-культурний заповідник і Кримська філія Інституту археології НАН України підписали тристоронній договір про співробітництво, згідно з яким церква і державні наукові установи „спільно подбають про монастирські обителі Криму”. За інформацією сайту „Православна Україна”, договір був підписаний на засіданні комісії з відновлення кримських печерних і гірських монастирів. Митрополит Сімферопольський і Кримський Лазар відзначив, що до цього договору УПЦ МП йшла багато років, і „учасниками договору була проведена колосальна підготовча робота”. „Сьогодні, підписуючи його, ми сподіваємося, що загальними зусиллями церкви, держави, науки нам вдасться зберегти і збільшити для прийдешніх поколінь ту величезну культурно-історичну спадщину, якою володіє наш прекрасний Крим, – підкреслив митрополит Лазар. (obkom.net.ua)

Розділ IV. РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА В БАЧЕННІ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ.

1. Ставлення Президента В. Ющенко до релігії і Церкви.

Прошло небагато часу від дня проголошення Віктора Ющенко новим Президентом незалежної України. Релігійні організації різних конфесійних визначеностей безумовно цікавить питання ставлення переможця президентських виборчих перегонів до релігії загалом і до різних конфесій та Церков зокрема. Відразу зауважимо, що В.Ющенко є віруючою людиною. **Його релігійність не є такою показушною, як у його попередника.** Свою релігійність В.Ющенко засвідчує відвідуваннями богослужінь в храмах УПЦ Київського Патріархату. За перемогу на президентських виборах свою вдячність він відносить на адресу Господа-Бога, а перемогу Помаранчевої революції розглядає як «Божий промисел».

Свою особисту конфесійність, як це засвідчили перші три місяці його Президентства, В. Ющенко не бажав би переносити на сферу державно-церковних відносин. «Ми – європейці,- зауважує він.- Ми поважаємо будь-яку віру, духовний вибір людини. Ніхто із світської влади перстом не вказуватиме, кому і до якої Церкви ходити. Це – не уділ світської влади... Кожний зможе молитися у своєму храмі». При цьому Президент визнає можливість благодатності будь-якої конфесії. «Якщо до мене підійде священник, то я не буду питати: «З якої Ви, Отче, конфесії?»,- зауважує він. – Єдине, що я зроблю – попрошу його благословення». В.Ющенко запевнив в Софійському Соборі представників різних християнських спільнот в тому, що його команда «завжди проситиме пастирської поради і пастирської присутності» При цьому главою української держави робиться наголос на тому, що лише рівний підхід держави до конфесійних виборів її громадян є однією із заповрок єдності українського народу.

Враховуючи те, що **релігійна віра є особистою справою людини** і що питання свободи совісті, тобто відношення людини до релігії, є надто делікатним, Президент застерігає від спроб робити із Церкви політику. Це він обґрунтовує тим, що, по-перше, включення священника в політичне життя принижує його роль як душпастиря саме всіх людей, а, по-друге, дезорганізовує релігійне життя, бо ж підміняє «одного Президента її на всі віки - Ісуса Христа, Бога» земним Президентом.

Необхідність ліквідації Державного Комітету України у справах релігій В.Ющенко мотивував тим, що національній владі слід відкрито і публічно підтримувати будь-яку конфесію і Уряд не має проводити якусь спеціальну політику у сфері релігії. Відтак Україна за В.Ющенка декларує не відокремлення Церкви від Держави, а відокремлення Церкви і Держави. Чи це так сталося, як то спочатку думалося, будемо мислити нижче. *(А.Колодний).*

2. Перша зустріч Президента із членами Всеукраїнської Ради Церков

В червні 2005 року відбулася перша зустріч Президента України Віктора Ющенка із главами церков - членами Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій. Виступаючи перед учасниками зустрічі, Віктор Ющенко сказав:

Щиро вітаю високе зібрання духовних лідерів України. Як глава держави, я вперше маю нагоду у такому складі зустрітися і говорити з Вами. Надаю надзвичайно великого значення нашому діалогу і покладаю велику надію, що він буде відвертим і продуктивним. Ви представляєте багатомільйонну паству віруючих, які сповідують різні релігії, ходять до різних храмів, возносять молитви за канонами своїх церков. Проте всі вони йдуть однією широкою дорогою – дорогою до Бога. Я радий, що на шляху духовного сходження у Вашій особі вони мають мудрих і просвітлених пастирів. Прийміть від мене слова щирої вдячності за Ваш труд в ім'я Бога і людей.

З часу набуття державної незалежності церковно-релігійне життя в Україні почало повертатися на круги своя. У суспільному просторі церкви зайняли те достойне місце, з якого їх витіснили у часи непримиренного атеїзму. Свобода совісті стала реальністю, а церква почала повертати собі вплив і авторитет у суспільстві.

Всі ми знаємо – процес відродження церкви відбувався не просто, а інколи і драматично. Були і помилки, і прорахунки. Проте, дякуючи Богові, нам вдалось досягти рівноваги у міжконфесійних відносинах, надати державно-церковним взаєминам цивілізованого характеру. Вважаю це великим досягненням, яке дає підстави всім нам з оптимізмом дивитися у майбутнє.

Виклики, що постали сьогодні перед українською громадою, спонукають до глибини усвідомлення унікальної ролі, яку церква і релігія мають відігравати у культурному просторі, моральному та духовному розвитку, національному становленні. Життя дало нам красномовне підтвердження величезних можливостей церкви як консолідуючого чинника в суспільстві. У переломні для України дні тисячі священнослужителів

не полишили свою паству, застерігаючи її від насильства й агресії. Кожен свій день Майдан Незалежності починав із спільної молитви, яку підносили Богові служителі різних конфесій. Люди, що повстали на захист правди і справедливості прагнули духовної підтримки церкви. І вони її отримали. Це був рух загальнолюдської любові і, переконаний, взаємоповаги.

Неоціненний вплив на віруючих справили заяви і звернення Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, спрямовані на збереження миру і злагоди у суспільстві. У дні випробувань ви подали приклад високого служіння людям і суспільству. Як Президент держави і як вірна людина, складаю Вам вдячність за мудрість і відданість своєму народу.

Зараз в Україні триває процес оновлення у всіх сферах життя. Йде напружений пошук способів гармонізації суспільно-політичних відносин, консолідації українців навколо величезних завдань, що постали тепер перед нашою нацією. Очевидно певної корекції потребують і державно-релігійні відносини.

Перш за все, я хочу наголосити, що курс держави на утвердження свободи совісті, гарантій конституційних прав громадян на свободу світогляду та віросповідання залишається незмінним. У своїй діяльності я буду використовувати свої повноваження, щоб гарантувати рівний правовий та соціальний захист всім церквам і релігійним організаціям, зареєстрованим в Україні. Дотримання цього принципу я вимагаю від керівників державної влади на всіх рівнях. Розділення народу за релігійними, національними чи мовними ознаками я вважаю тяжким гріхом і буду робити все можливе, щоб викоренити його на нашій землі.

Державна політика по відношенню до церкви буде відкритою і публічною. Всі спірні і конфліктні питання будуть вирішуватися в режимі широкого діалогу. В цьому я покладаю велику надію на співпрацю з Всеукраїнською радою церков і релігійних організацій. Для поглиблення діалогу церкви з владою на всіх рівнях, на мою думку, треба думати про створення аналогічних Рад на рівні областей і, можливо, великих міст. Ми маємо зробити все, щоб цей інструмент взаємодії влади і церкви, запрацював на повну силу.

Користуючись нагодою, хочу поділитися з Вами своїм баченням окремих найактуальніших питань державно-релігійних та міжконфесійних відносин. Щиро скажу, що мене турбує ситуація у самому релігійному середовищі. До гармонії тут ще дуже далеко. В першу чергу, йдеться про розкол в Українському Православ'ї. Його наслідки тяжіють не тільки над православною громадою в Україні. Треба відверто сказати: він став каменем спотикання на шляху всього нашого суспільного розвитку.

Український народ прагне подолання розколу, пов'язує великі надії на утворення в Україні єдиної Помісної Православної Церкви. Це прагнення у своїй основі сягає Апостольської традиції. Тридцять четверте Апостольське правило говорить, що набуття певною державою політичної незалежності спонукає православну церкву на її території до отримання незалежності церковної.

Я знаю, яким чутливим є це питання, тому відразу заявляю: воно залишається виключною прерогативою церкви і не може вирішуватись неканонічним шляхом. Проте утворення єдиної Помісної Православної Церкви є одним з найважливіших факторів самоозначення нашої нації, утвердження її ідентичності та єдності. У свідомості людей об'єднання православ'я тісно пов'язане з поняттям соборності нашої держави, її духовною цілісністю. Тому, не поспішаючи і не випереджаючи події, ми маємо рухатися до своєї мети. І в цьому я розраховую на підтримку всієї релігійної спільноти.

Потрібно розпочинати діалог між духовним керівництвом українських православних церков, і я готовий виступити посередником в ньому. Я отримую чимало повідомлень про загострення конфліктів, в основі яких – боротьба за культові споруди. Вважаю, що і органам влади, і керівникам релігійних організацій слід виваженіше підходити до їх розв'язання і бути готовими до компромісів. Такі випадки межують з порушенням громадського порядку та вкрай негативно відбиваються на суспільній злагоді.

Знаю, що багатьох з вас турбує питання повернення релігійним організаціям колишнього майна. Великий його масив уже повернуто конфесіям. Держава сприятиме завершенню цього процесу. Проте всі ми маємо рахуватися з реаліями, які не дозволяють зробити це в один день, адже в багатьох спорудах сьогодні розміщені чи то музеї, чи то архіви, чи то картинні галереї. Ми не можемо відновлювати справедливість щодо церкви шляхом нової несправедливості. Для вирішення цього питання потрібен відвертий конструктивний діалог і на рівні Уряду, і на рівні місцевої влади. Сподіваюсь, пресвяті отці, на вашу активну участь у ньому.

Поряд з питаннями повернення майна стоїть проблема виділення земельних ділянок під будівництво храмів і взагалі проблема землекористування релігійних організацій. Я хочу одразу сказати, пресвяті отці, що і я, і мої колеги готові взяти під персональний контроль кожне проблемне питання, яке буде виникати з приводу виділення землі або формування прав на землекористування. І ті спірні питання, які поставлені перед місцевими органами влади і які не знаходять вирішення, я просив би сьогодні скоординувати через Секретаріат Президента. Ми знайдемо спільну мову з керівниками областей для того, щоб ці питання

вирішити. Я даю доручення Уряду внести на розгляд Верховної Ради низку змін до законодавчих актів та розробки нових законопроектів, які торкаються питань державно-церковних відносин.

Неврегульованими залишаються питання користування землею, оподаткування, встановлення для релігійних організацій тарифів оплати за газо- та водопостачання на рівні тарифів для населення, спрощення реєстрації та отримання гуманітарних вантажів тощо. Колосальною проблемою України є підключення до міжнародних гуманітарних програм, у тому числі програм на міжцерковному рівні. Тому я ставлю завдання Держмиткому, Уряду, щоб ці питання на формальному рівні були вирішені.

І знову я буду просити вас, пресвяті отці: якщо у вас виникають проблеми подібного характеру – звертайтеся до Секретаріату Президента. Віднині у нас створений підрозділ, який буде відповідати за координацію роботи із різними конфесіями і церквами. Я думаю, таким шляхом ми знайдемо оптимальну дорогу до вирішення тих клопотів, які можуть виникати в діяльності церковних організацій.

Однак подолання негативних наслідків тоталітарного минулого не може бути зведено до вирішення майнових і земельних проблем. Святі отці, на порядку денному набагато масштабніше завдання. Йдеться про суттєве розширення присутності релігійного чинника у культурному житті, інформаційному просторі, впровадженні моральних і духовних цінностей у навчально-виховний процес, духовно-просвітницьку роботу в Збройних Силах, правоохоронних органах. Влада готова скористатися віковим досвідом релігійних організацій у питаннях доброчинності, опіки, благодійництва, розвитку патронажної служби, волонтерського руху тощо.

Кілька днів тому ми провели Круглий стіл з теми діток-сиріт і безпритульних дітей. У кожному районі таких діток нараховується приблизно 30-40, у селі - десь одно-двоє. У принципі, це невелика цифра, якщо подумати, скільки нас – представників влади, духовних, громадських організацій, які, скоординувавши свою роботу, можуть дати дитинці освіту, роботу, житло, притулок. Я знаю досвід дуже багатьох країн, де, поряд з державою, у цій справі постає церква – веде соціальні програми, які направлені на відтворення опіки за пристарілими, дітками-інвалідами, іншими особливо болісними питаннями. Я хотів би сказати, що буду радий сприйняти будь-яку вашу ініціативу з цього питання. 30-40 діток на район – це не багато, але 100 тисяч на Україну – забагато. І коли ми говоримо про те, що за останні роки кількість дітей без батьківської опіки виросла на 60%, а усиновлення за останні 3-4 роки скоротилося на 40%, то я переконаний, що у нашому суспільстві в цьому плані відбувається щось неправильно. Якись неправильні посили ми даємо мамі, родині, суспільству, молоді. І тому, формуючи бюджет на 2005 рік, ми знали, що люди перебувають у колосальному очікуванні. Закінчилась Помаранчева революція. А людина влаштована таким чином, що ввечері треба, щоб краще було. Ми в бюджеті заклали великі, колосальні соціальні програми, яких Україна не бачила за останні 14 років. Почали з дитинки. Практично 8500 гривень віднині отримує мама, яка народила дитинку. Ми якраз поставили питання фінансувати дитинку, від якої у дуже багатьох випадках ще рік назад відмовлялася мама, тому що в неї не було елементарних коштів, щоб купити речі першої необхідності. Для дітей-сиріток, дітей-інвалідів ми збільшили програму у 4-5 разів, довели її до 500 гривень на місяць, залежно від віку й категорії.

Я можу вийти до пенсіонерів і сказати, що в Україні розмір пенсії відповідає прожитковому мінімуму – це те, що вимагає Конституція. Іншими словами, ми зробили все, щоб соціальна складова досить ефективно проявилась, починаючи вже з 2005 року. Але я переконаний, шановне духовенство, шановні пресвяті отці, що без вашої присутності, без відчуття ліктя церкви у цих питаннях ми будемо десятки років носити невирішені питання. Я просто закликаю, щоб ваше серце, моє серце боліло так само, як болить сьогодні у десятків тисяч людей в Україні, які страждають, які просять нашої допомоги. Незалежно від того, чи мова йде про пристарілих, чи про діток, безпритульних, діток-сиріт і таке інше. Я відверто скажу, що залюбки б підтримав будь-яку соціальну програму під опікою вашої церкви, яку ви запропонуєте, знайшли спосіб координації, щоб ми розподілили цю роботу по територіям, по дитячих будинках, інтернатах і таке інше. Мені здається, нам треба замислитися над цим, продумати можливі спільні дії і мати спільну програму. Я був би вдячний, якби ви висловилися з цього приводу. Зрештою, ми маємо разом знайти правильну формулу партнерства держави і церкви і об'єднувати свої зусилля там, де це найбільш потрібно людям і суспільству.

Учасники зустрічі при обговоренні доповіді Президента зокрема сказали:

Предстоятель УПЦ МП митрополит Володимир (Сабодан). Проблема об'єднання православних Церков є делікатною, оскільки вона стосується віри людської. Тут потрібне терпіння. Є православні вірні (і їх багато), які не готові до об'єднання. То ж цю проблему слід вирішувати делікатно, виважено, з терпінням, в молитвах. Є багато актуальних сфер діяльності Церкви. Це – сім'я, соціальні проблеми. Хай у сфері релігійного життя у нас торжествує Конституція, наше законодавство.

Глава УГКЦ кардинал Любомир Гузар. В суспільстві має бути справедливість у його ставленні до Церков. Для УГКЦ важливою є проблема її реабілітації. Верховна Рада розглядає проекти законів про свободу совісті й релігійні організації, які не враховують думки Церков, досвід нашої діяльності.

Єпископ Римо-Католицької Церкви України Маркіян Трофим'як. Католики за мудру співпрацю з державою, зокрема в сфері формування здорової духовності. Уряду потрібно вдумливо підходити до переносів робочих днів, зокрема не переносити їх на неділю. Складною є проблема оформлень гуманітарної допомоги, яка надходить із зарубіжжя. РКЦ, організовує літні табори для оздоровлення дітей.

Президент Церкви Християн віри євангельської М.С. Паночко. Після перемоги Помаранчевої революції мають бути нові підходи в сфері державно-церковних відносин. Відносини між конфесіями і Церквами мають бути толерантними. Маємо обмінюватися досвідом своєї християнської роботи, не намагаючись ділитися на канонічні-неканонічні. Актуальними для нас є питання одержання земельних ділянок під забудову молитовних будинків. Звертаємо увагу на те, що в освіті у нас збереглося ще атеїстичне підґрунтя, підручники мають атеїстичний дух. Слід звернути увагу на масову рекламу, яка популяризує всляку нечисть, алкоголь та ін. Варто мати цикли радіо- і телебачення на релігійну тематику. Пропоную ввести до громадського календаря "День Подяки".

Предстоятель Вірменської апостольської Церкви України архієпископ Григоріс Буніатян. Вітаємо рішучість влади в демократизації суспільного життя, гарантуванні свободи слова, свободи совісті. Для церкви нині стають актуальними соціальні питання. Потрібна ясність в правовому статусі Церкви і релігійних осіб, зокрема перших осіб Церков. Храми Церков мають не лише духовну, а й історичну і культурну цінність. Матеріально слабкі Церкви в своїх можливостях їх належно утримувати. Все ще високі податки вимушені платити церкви. Бажано, щоб Президент приймав хоч би раз на рік у себе глав кожної з Церков.

Представник Німецької євангелічно-лютеранської Церкви. Наша віра не є якоюсь вищою від інших. Церква підключилася до боротьби з такими вадами як СНІД, алкоголь, наркоманія, безпритульність дітей. Не має домінувати якась релігія при викладанні в школах.

Єпископ Української Лютеранської Церкви В'ячеслав Горпинчук. Наша Церква вбачає в Президенті лідера нації. В своїй благодійницькій діяльності ми доходимо до малозабезпечених. Звертаю увагу, що в наших школах всяк пропагується еволюційна теорія. І Церква, і Держава мають поєднати зусилля в боротьбі за життя. Слід заборонити аборти.

Глава Української християнської євангельської церкви архієпископ Леонід Падун

Звертає увагу на те, що пропагує наше телебачення – вбивства, насильства, секс. Церкви активніше за сприяння держави мають виходити на телебачення. Може б для цього їм виділити один канал.

Глава Закарпатської реформаційної Церкви В.С. Горкай. Деякі національні меншини завдяки Богу знаходять свою єдність. Але нам тяжко із-за незнання мови жити в українському соціумі. Тож треба ще раз продумати законодавче оформлення статусу і функціонування меншин. Не багато доброго мали ми від Держкомрелігій. Ми не одержали все те, що від нас забрали в радянські роки.

Старший пресвітер Союзу Вільних церков ХВС В.Ф. Райчинець. Церква приділяє багато уваги проблемам соціального життя. Нас турбує зростання сирітства. Працюємо над проблемами оздоровлення дітей. Певно що треба прийняти якийсь Закон про мораль. Більше уваги приділити утвердженню в житті християнської етики.

Муфтії Духовного управління мусульман Криму Еміралі Абласв. Турбує поява в Криму більше 30 громад ваххабістської орієнтації. Їх влада реєструє. То ж треба ще раз продумати питання реєстрації нових громад. У нас це проходить надто спрощено і легко. Ми підтримуємо в Криму Київський Патріархат, його єпископ має бути співголовою Міжконфесійної Ради. Повернувшись в Крим, ми просимо повернути нашу власність, а у нас вимагають документи засвідчення цього. А де їх знайдеш, коли їх немає, вони пропали у війну або просто були знищені. Тяжко одержати в Криму земельну ділянку під побудову мечеті.

Глава ДУМ України, муфтії України Ахмед Тамім. У нас ще часто надто спрощено подають іслам. Він в освіті і просвіті постає ще як язичництво або агресивна релігія. Маємо тут негативну громадську думку щодо мусульман. Безконтрольно в країні поширюється різна література з пропагандою ідеї ваххабізму. Для ДУМУ складним є питання реєстрації громад, одержання земельних ділянок під будівництво мечетей. Варто було б мати при Президенті якийсь Комітет керівників релігійних організацій України. Слід відгородити наше суспільство від проникнення екстремізму.

Президент Українського уніону АСД В.А. Крупський. Вже мав би існувати якийсь державний орган, який вирішував би складні проблеми релігійного життя. Якщо ми є християнською державою, то маємо бути однією сім'єю, жити за принципами християнської моралі, а не за якимись догматами чи канонами. Добре, що в нас утверджується православ'я, але ж є й інші християнські конфесії. Ми маємо бути братами. Особливу увагу слід приділяти соціальному служінню. Коли ми говоримо про турботу за дітей, то не маємо забувати і їх батьків, відповідно працювати з ними. Актуальною проблемою є боротьба за здоров'я людей, зокрема із захворюваннями туберкульозом.

Президент Союзу ЄХБ Г.І. Комендант. Нині важко протестантським громадам в їх діяльності на місцях. Важливо міжконфесійні ради мати на місцях. Незрозумілим є статус того департаменту, який створюється замість Держкому релігії при Мініюсті і коли він почне працювати. Може вивчати досвід вирішення державно-церковних відносин в інших країнах. Варті уваги сімейні дитинці. Ми за викладання етики в школах.

Предстоятель УАПЦ митрополит Митрофан. Бжезинський говорив, що якщо 20% населення країни належить до чужоземної Церкви, то це біда для всієї країни, певного етносу. Відтак питання майбутнього Українського Православ'я – не лише релігійне, а й політичне. Церква вбачає щастя в праці на свій народ. Ми підтримаємо прагнення держави примирити Православні Церкви. Автокефальна Церква в нашій країні завжди була якось обділена. За 15 років ми не одержали жодного відбудованого храму, якусь будівлю тощо.

Патріарх УПЦ Київського Патріархату Філарет. Насамперед підтримую рішучість Президента з введення в школах релігійної, християнської етики, а не етики взагалі. Але ж ми маємо в країні різні конфесії, то щоб уникнути сварки, питання це має вирішувати Міністерство освіти. Предмет має бути факультативним і викладати його має не священник, а спеціально підготовлений педагог. Слід звернути увагу на наші ЗМІ. Вони пропагують моральний негатив. Варто створити спеціальні духовно-релігійний канал. Актуальним є питання соціального сприйняття церкви. Ми в Донецькій області створюємо реабілітаційний Центр для дітей, хворих церебральним паралічем. Потрібні спонсори для його утримання. Об'єднання православних Церков сприятиме консолідації нашого суспільства, припинить ворожнечу між церквами. Відносини Церкви і держави мають бути партнерськими. Проте Церква має не тільки від держави вимагати, а й сама багато давати для суспільства, виконувати Закони країни. Церква має керуватися українським законодавством, щоб не допустити його порушення, бо ж останнє приносить самій Церкві шкоду. В країні має бути рівне ставлення до всіх Церков і конфесій. На практиці цього у нас не було. Особливо на Сході наша Церква знаходила всіляку протидію в її діяльності. Потрібний в країні якийсь державний орган, який би по всій країні утверджував єдину політику державно-церковних відносин, а так поки що в кожному регіоні ця політика є своя.

В заключному слові В.Ющенко зокрема зауважив:

У взаємовідносинах між конфесіями не має бути менших і старших. Всі їх вірні – громадяни України. Боляче дізнаватися, коли свідомо нехтуються цінності інших релігій. Зробимо так, щоб кожному у нас було добре незалежно від його віросповідання. Дехто хоче бачити Україну в розбратях, в поділі її за конфесіями, мовою, іншим. Болить серце із-за розколу в Православ'ї. Нам, українцям, треба вирішити це питання. Причини наявності цього розколу не десь ззовні, а в нас. Має бути велика духовна воля, щоб вирішити цю проблему. Якби світ побачив переговорний процес, то він би дещо по-іншому ставився до нас. Я готовий бути слугою в переговорному процесі, хочу допомогти йому. Я готовий на будь-яку роль в цьому, лиш би переговорний процес розпочався. Ми одержали незалежність. Церква наша має бути провідником нашого народу. Ми – європейська країна і хочемо, щоб настав час порозуміння, щоб світ побачив іншою нашу націю. Мільйони українців чекають на діалог.

Готовий надати кожному керівнику діючих в Україні Церков можливість вільно виходити на діючого Президента України. При Президенті ми створюємо робочий орган із представників Церков, який має взятися за вирішення складних питань релігійного життя. Такі органи мають бути створені по вертикалі в областях, великих містах. За вирішення практичних питань цього процесу відповідає мій науковий консультант О.Н.Саган.

Багато тут питань було актуалізовано. Всі вони будуть враховані при підготовці відповідного документу. (Хід зустрічі занотував *А.Колодний*).

3. Важливе пошанування законів, а не правовий нігілізм

Ще в березні місяці 2005 року я на основі декількох висловлювань Президента В.Ющенка з релігійних питань прагнув спрогнозувати політику нової влади у сфері релігійного життя, державно-церковних відносин. При цьому я сподівався, що нарешті Україна задекларує відокремлення Церкви і Держави, а не Церкви від Держави, що було і за соціалістичних часів. Шкода, але це ще не сталося. Згадаймо відзначення Дня незалежності України. Служба в Софійському соборі була включена в контекст державного відзначення річниці і до храму за запрошенням (читай: вказівкою) прибули глави визначених кимось конфесій. Але ж Церкви без порушення вимог Конституції України про відокремлення їх від Держави могли й не включатися в такий спосіб в контекст державного дійства, а кожна з них могла організувати і провести богослужіння з нагоди роковини (зрозуміло при її бажанні) у своїх храмах і молитовних будинках і в такий спосіб, який відповідав би прийнятих у них формах. Хоч Президент колись і заявляв, що не буде запитувати у священника

про його конфесійну належність, чим засвідчував свободу віросповідань, але ж в Софії були присутні представники навіть не всіх тих релігійних спільнот, які мають офіційно зареєстрований державою свій всеукраїнський центр. То й дзвонять до нас у Відділення релігієзнавства з претензіями керівники деяких протестантських, харизматичних, мусульманських, іудейських та інших Центрів з питанням, а чому їх не запросили в Софію. Скажімо, в Україні існує аж сім різних іудейських об'єднань. Запрошені деякі з їх керівників навіть не є громадянами України, а ось головного рабина прогресивних іудеїв А.Духовного, який є до того ж громадянами України, чому зігнували.

То ж, організовуючи означений захід, варто було його співставити з окремими положеннями Закону про свободу совісті, щоб не допустити їх порушення. Але, крім світських законів, релігійні спільноти мають ще й свої канони. Той, хто організував захід, мав би знати, що владика Церкви Московського Патріархату не може згідно канонічних вимог (та ще й в храмі) молитися разом із владиками Церкви Київського Патріархату і Автокефальної Церкви, а тим більше з анафенованим його Церквою Предстоятелем УПЦ КП Філаретом, бо ж це тоді засвідчуватиме церковне визнання їх. Не можуть молитися в храмі православні разом з католиками і протестантами, а тим більше – при участі мусульман та іудеїв. І для останніх православний храм не може бути місцем молитви.

Ще одне. Церковною традицією визначені ті місця в храмі, які під час Служби Божої мають займати і її виконавці і миряни. Ми ж мали чітко виявлений цезаропапізм. А завершальний акт святкування взагалі виглядав дещо святотатно. День незалежності припадає на дні Спасівського посту. А тут на території православного храму організували фуршет із поїданням м'ясних страв і випивкою спиртного.

Як бачимо, хоч і мали ми раніше застереження В.Ющенка від спроб робити із Церкви політику, але спостерігаємо все більше прагнення з боку посадовців різного рангу (починаючи з Президента) до клерикалізації різних сфер суспільного життя. І це при тому, коли Держава зорієнтована на входження у світську Європу, яка не допустила включення до своєї Конституції навіть згадки в Преамбулі про історичну долю християнства.

У цьому зв'язку варто звернути увагу і на Розпорядження Президента Міністерству освіти і науки, всупереч відповідним статтям Конституції і Законів України про освіту і свободу совісті, ввести в навчальні плани державних шкіл християнську етику. Якщо вже у нього із врахуванням моральної невихованості молоді і з'явилося сподівання на її спасіння Церквою, то є ж прийнятий порядок внесення змін до Конституції, законів через подання відповідних пропозицій до Верховної Ради. А так якщо будемо діяти за принципом “що хочу – те й волочу” або жити “по поняттям” (проти чого В.Ющенко мав намір боротися), то правової держави нам ніколи не бачити.

Можна зрозуміти рішення Президента розпустити Держкомрелігій, бо ж останній не впорався із втручанням Церкви Московського Патріархату у виборчі президентські перегони, але ж не можна було залишати на півроку по суті без відповідного державного органу (до речі, передбаченого Конституцією) таку впливову сферу суспільного життя як державно-церковні і міжконфесійні відносини. І тут проблеми не лише в своєчасних реєстраціях нових релігійних спільнот. Знову ожили ті міжцерковні протистояння в Православ'ї і колізії між православними та католиками, про які ми вже було почали не турбуватися. Ми також бачимо знову, як біляцерковні структури Московсько-Православної Церкви України включаються у виборчий процес до Верховної Ради. Із преси цієї Церкви ми дізнаємося, що серед її ієрархів Сходу і Півдня ще живучі сепаратистські настрої і не бажання того, щоб незалежна Україна зрештою мала свою Помісну Православну Церкву. Ми можемо засвідчити те, що майже всі конфесії України нехтують її державною мовою й послуговують через вживану в богослужіннях російську мову оросіяненню українців. Маємо відцентрові тенденції і в діяльності релігійно-національних спільнот. Вони постають своєрідними острівцями їх матірньої країни на українських теренах. Поширення все нових і нових релігійних течій засвідчує відсутність у нас духовної екології.

Президент проголосив своє прохання до Церков зайнятися питанням безпритульності дітей, допомогти знедоленим. Проте без правового вирішення багатьох проблем цього все залишиться як було. Церква, згідно діючого законодавства, не може йти в державну школу, але деякі конфесії, зокрема протестантські та іудейські, далекі від того споживацького підходу, що є в православних. Вони хочуть мати (уже навіть і створили) свої світсько-конфесійні школи, інші навчальні заклади. Якщо Закон про свободу совісті це їм дозволяє, то Закон про освіту (прийнятий ВР пізніше) про це навіть не згадує. А варто було б це узаконити і в ньому.

Ось далеко не повний перелік тих проблем, які мала б вирішувати та Науково-консультативна Рада, створення якої при ньому ініціював Президент ще під час першої своєї зустрічі із представниками Всеукраїнської Ради Церков і яка й по цей час існує лише на папері із текстом його виступу тоді.

Надто складною і делікатною є сфера релігійного життя. В неї на рівні буденного бачення втручатися не треба, бо ж можна, зрештою, мати той наслідок, на який не очікуєш. До того ж, ще ж є і закони, якими

держава регулює буття релігійних спільнот в країні. Їх треба знати і шанувати, щоб не допускати правовий нігілізм, насилування церков, до дій, що суперечать їх канонам. (А. Колодний).

4. Друга зустріч В.Ющенко з релігійними діячами

3 березня ц.р. в приміщенні Секретаріату Президента України відбулася зустріч В. Ющенка із Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій. Метою зустрічі із главами релігійних спільнот України глава держави вбачав насамперед у визначенні на наступне взаємних дій держави і релігійних організацій, у виправленні допущених помилок у цій взаємодії. Президент відзначив, що відносини держави і церкви за останній рік зазнали значних змін. Вони насамперед, з його слів, стали відкритими і прозорими. Все більше виявляється співпраця між ними в соціально-гуманітарній сфері. Позитивні наслідки наявні в забезпеченні свободи віросповідань.

Разом з тим, на думку В. Ющенка, темпи вирішення ряду питань державно-церковних відносин далекі від очікуваного. Зокрема, не впроваджено ще в школах його розпорядження з вивчення «Етики віри». Залишається не вирішеним і питання повернення церквам їх майна, зокрема приміщень храмів і молитовних будинків, виділення ділянок землі під храмову забудову. Позиція наша така: всі духовні споруди мають належати церквам. Повернути їх – обов'язок держави. Це – не просте питання. Можливо слід утворити спеціальну комісію для його вирішення. Треба знайти шляхи припинення боротьби за культові приміщення між різними Церквами, що мало місце, зокрема, в Рівненській, Тернопільській та Чернівецькій областях. В цьому виявляються прорахунки місцевої влади.

Криваві інциденти в Московській синагозі спонукають нас задуматися над тим, наголосив Президент, до яких непрогнозованих і небажаних наслідків може призвести брак толерантності, культури відносин до інших. Нам треба уважно і виважено підходити до національних і релігійних питань, формувати тут спокій відносин. В. Ющенко закликав Церкви у вирішенні колізійних питань своїх відносин шукати компроміси, шляхи взаємопорозуміння.

Чутливою проблемою, зазначив Президент, є роз'єднання Православних Церков України. Тут нам треба якнайшвидше йти до позитивних наслідків. Держава виступає за Єдину Помісну Православну Церкву. Йшли продуктивні переговори УПЦ КП й УАПЦ. Нині погодилася на переговори УПЦ МП з Автокефальною Церквою. Будемо сподіватися, що ці діалоги матимуть позитивні наслідки, що церквам вистачить мудрості і толерантності для продовження цього процесу.

Відчувається, що з цього питання Президенту готували матеріал ті, хто його готував і для Л. Кучми. Майже одні й ті ж слова, одні й ті ж побажання. Звучить абстрактний заклик, а відсутнє якесь визначення шляхів можливого вирішення питання. То ж - нічого тут нового.

В. Ющенко підняв також питання українських виборів, але при цьому думки його були якісь невизначені і неконкретні, без звернення до фактів порушення церквами під час минулих президентських виборів положень Конституції і українського законодавства щодо відокремлення церкви від політики. Президент зауважив лише, що він із сумом і соромом згадує Президентські вибори. Вибори мають бути прозорі, на них вигравати мають не силою, а високою життєвою позицією. В. Ющенко впевнений, що якогось протизаконного втручання Церков у виборчий процес не буде. Участь релігійних організацій у цьому має відповідати українським законам. Будь-яка християнська віра може мати одну фігуру для формування своєї позиції. Нею є Господь-Бог. Кожна людина має право вільного вибору. Це – її демократичне і духовне право. Але біда наша, що українці не звикли жити за умов демократії, мати власну позицію. Для нас важливо відстояти демократичні цінності Помаранчевої революції. Слід поважати право кожного на свободу волевиявлення.

В ряді країн постсоціалістичного простору, зазначив Президент, їх політичні сили не протистоять одна одній під час вирішення питань національних інтересів. У нас же для багатьох з цих сил неважливим є національне. Ця п'ята колона нині спекулює на мовних питаннях. Вони галасують над тими проблемами, які можуть зрештою призвести до роз'єднання нації. Проте є фундаментальні національні інтереси. Переконаний, що у нас переможуть сили, які обстоюють їх.

Потім виступили керівники з деяких релігійних спільнот, які входять до Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій:

Патріарх УПЦ Київського Патріархату Філарет, який значно перебрав виділений для виступів час, насамперед наголосив, що відчувається партнерськість відносин держави і церкви. Церква не включається в політичні сфери і водночас держава не втручається у церковні справи. Як держава проголосила 2006 рік роком захисту дитини, так і Всеукраїнська Рада Церков також проголосила його роком духовного захисту

дітей, особливо знедолених. Зокрема Церква Київського Патріархату утворює в Донецькій області Центр реабілітації дітей. Нас турбує проблема виховання дітей і молоді. Далі Патріарх Філарет проголосив обширно свою, зумовлену насамперед прагненням Церкви до самозбереження за рахунок державної школи, змогли позицію з питання включення в навчальні плани шкіл курсу християнської етики і несприйняття для вивчення віками виробленої загальнолюдської етики. Характерно, що ніхто із виступаючих потім не підтримав Філарета в цьому. Складається враження, що якщо в школах не будуть навчати по києво-православному, то тоді й високої моралі в суспільстві не буде, не буде і свободи совісті. При цьому нехтується те, що в школах навчаються діти з різноконфесійних сімей, також і з сімей невірних. Не враховано також факт часу для підготовки викладачів курсу. Не пошлеш же в школи світськи неосвіченого священика. До того ж, церквою не організовано належну роботу з християнської освіти і виховання в недільних школах. Правда Патріарх наголосив, що хай батьки вибирають, яку етику їх дітям вивчати – християнську, а чи ж загальнолюдську. Він висловив також своє несприйняття еволюційної теорії, про яку говорять в школі.

Глава УПЦ КП також зазначив, що не у всіх областях наявне рівне ставлення місцевої влади до різних Церков і конфесій. Так, в Луганській області для побудови храмів саме Київського Патріархату не виділяють ділянки землі. Подібна картина і в Херсонській області.

Говорячи про демократичні вибори, на думку Патріарха, треба забезпечити людям свободу в тому, за яку партію голосувати. В релігійному житті людина також має бути вільною у своєму релігійному виборі, зокрема у виборі Церкви Київського чи Московського Патріархату. Нині часто такого вибору немає. Скажімо, забажає якась громада перейти з Московського до Київського Патріархату, а тут як тут збираються політичні сили, які блокують її і силою спонукають змінити прийняте рішення. То ж має місце порушення права переходів з однієї церкви до іншої, а відтак і свободи совісті.

Патріарх підтримав думку Президента щодо необхідності мати в Україні одну Православну Церкву, але зауважив, що до цього треба йти крок за кроком.

Маємо багато релігійних конфліктів. Мав би бути такий державний орган, який би вивчав їх, давав пропозиції щодо вирішення в рамках законодавства. Патріарх зауважив, що може варто створити при Президентові чи Секретаріаті таку робочу групу, яка займалася б питаннями міжцерковних відносин. Держава не має права спонукати Церкву платити високі податки за оренду землі, бо ж вона була колись її власністю.

Особливий акцент владика Філарет зробив на питанні участі Церков у виборчому процесі. Відчувається, зауважив він, що матимемо те, що було під час президентських виборів. Політичні сили прагнуть використати Церкву. Та й самі деякі церкви не дорожать при цьому своїми канонами. Так, під час зустрічі В.Януковича в Запоріжжі в храмі Московського Патріархату фактично із виборцями (а цей факт засвідчує включення УПЦ МП у виборчий процес) тамтешній єпархіальний владика задає присутнім питання: «То ж за кого будемо голосувати?» А далі: «Не чую. Так за кого будемо голосувати?... Тепер чую. Будемо голосувати за В. Януковича». Таке має місце і в Донецькій області. Нам треба документально заборонити це. Патріарх сказав, що ВРЦ підготовлений документ «Декларація керівників Церков і релігійних організацій України» щодо ставлення їх до виборчого процесу. Ми хотіли б тут і зараз його підписати у присутності Президента. *В. Ющенко погодився з цим.*

Керуючий справами Церкви Московського Патріархату архієпископ Митрофан передав Президенту вітання Предстоятеля своєї Церкви, не з'ясувавши причини його відсутності на зустрічі. Далі він наголосив на тому, що УПЦ в таких зустрічах почуває себе дещо незручно. Представник Київського Патріархату звинувачує його Церкву в політичній діяльності. Водночас він сам бере участь у різних заходах політичних партій і чомусь це не розглядає як політичну діяльність. Не дають землю Київському Патріархату в східних областях, а хіба її дають УПЦ в західних областях. То ж звинувачення Філарета, на думку владика, безпідставні. Важливо налагодити переговорний процес між всіма церквами. Такі виступи, як виступ глави Київського патріархату, все зводять нанівець. Владика Митрофан попросив Президента в рік Чорнобильської трагедії допомогти у будівництві храму чорнобильців.

Виступ представника УПЦ МП засвідчив, що побажання В. Ющенка про утворення однієї об'єднаної православної Церкви в Україні зависає. Відчувається, що поки Церкву Київського Патріархату очолює владика Філарет якесь об'єднання Православних церков України неможливе. До речі, саме це також послужило причиною безрезультатності минулорічних намірів об'єднати УПЦ КП та УАПЦ. Відтак актуалізоване Президентом питання утворення Єдиної Православної Церкви не може бути зреалізованим нині. Воно – не на часі. Та й чого так зациклюватися на цьому «об'єднанні і утворенні» православних, підносити його в ранг державної політики. По декілька спільнот існує і в інших конфесіях України – католицизмі, баптизмі, харизматизмі, іудаїзмі, ісламі, але чомусь ніхто не будоражить їх настирливо питанням об'єднання, а лише чуємо про православ'я. Історично ця релігія вже зробила своє, а тепер може

існувати і в декількох церковних виявах. Важливо лише забезпечити (і цю функцію на себе має взяти держава) толерантність взаємовідносин Православних Церков України. Слід усвідомити, що чинник роз'єднання їх значною мірою є суб'єктивним (правда, й не тільки). Інші конфесії чомусь можуть існувати в толерантності відносин своїх організаційних виявів, а ось православні – ні. Та й зовнішній і політичний чинники підігрівують протистояння Православних Церков, в доланні якого пряма місія все ж за нашою державою. Чомусь Президент не актуалізував питання втручання різних зарубіжних центрів у релігійне життя України, насамперед православне, а проблем тут багато.

Глава Духовного Управління мусульман України Ахмед Тамім насамперед висловив вдячність Президентові за принципову оцінку відомого карикатурного процесу. Два мільйони мусульман України будуть працювати на поліпшення взаємовідносин з державою. Муфтії висловив занепокоєння тим, що в підручній літературі, яка виходить під грифом Міносвіти, іслам подається лише негативно. Це розпалює міжконфесійне протистояння. В періодиці Академії педнаук з'являються статті, в яких пишуть про глибинні засади агресивності мусульман. Ахмед Тамім наголосив на ускладненні процесу реєстрації на місцях саме мусульманських громад. В Миколаєві і Дніпропетровську не віддають мусульманам будинки їх мечетей. Ускладнено питання реєстрації мусульманської школи, яка практично вже діє в Києві і навчальний процес в якій ведуть і світські вчителі. А саме в таких школах діти вчилися б тому, як зберегти свою мову і культуру. Мусульмани не в політиці, а тому не дозволять використати свої організації в політиці.

Президент Об'єднання українських баптистів Г.І.Комендант наголосив на тому, що Держдепрелігії не може працювати ефективно, оскільки не визначено статус цієї структури. В кабміні мала б діяти Рада з релігійних питань із спеціальним обсягом прав. Потім глава баптистської Церкви звернув увагу на документ, згідно якого Прокуратура України безпідставно звинувачує баптистське керівництво у підбродці документів на власність приміщеннями. Навіть в комуністичні часи не відкривали судові справи щодо церкви. В цій ситуації той же Держдепрелігії нічим не може допомогти Церкві. Тут певно виконується чиесь замовлення.

Предстоятель Української Автокефальної Православної Церкви митрополит Мефодій приєднався до попередніх думок щодо статусу Держдепрелігій. Він наголосив на фактах порушення прав очолюваної ним Церкви на місцях. Держава робить багато добра іншим Церквам, окрім УАПЦ. Навіть в своєму кафедральному соборі Андріївській Церкві УАПЦ не господар. Музей бере по 6 грн. за вхід до неї. В розмовах представники влади нібито за нас, а на ділі працюють проти, забирають наші храми. Ми підтримуємо українську державу, наголосив владика, бо розуміємо, що коли вона зникне, то першою Церквою, яка буде розтрощена, буде наша. Митрополит цікаво висловився: якщо виникає якесь питання, то викликайте нас. Ми будемо самовіддано працювати. У своєму виступі питання об'єднання православних Церков владика практично обійшов. Це ще раз засвідчує те, що прилучення держави до питання утворення Єдиної Православної Церкви є одностороннім. Воно цікавить лише УПЦ КП, яка сподівається зрештою ледь не на статус державної, УПЦ МП і УАПЦ до цього виявляють байдужість. То ж якщо українська держава свої відносини з релігійними організаціями прагне вирішувати на умовах принципів громадянського суспільства, то їй не слід втручатися в сферу церковних відносин і надати можливість їм вирішувати свої проблеми самостійно і в межах законодавчого поля країни.

Глава Української Греко-Католицької Церкви кардинал Любомир Гузар наголосив на необхідності відпрацювання механізму відносин держави і Церкви. Багато є проблем, які при нинішньому стані речей вирішити практично не можливо. Часом з'являється якась потреба, а як і з ким її вирішити з боку держави не знаєш, не знаєш навіть до кого звернутися. В країні не відпрацьовано способи регулювання відносин держави і Церкви, сумісного вирішення проблем, а вони часто постають одні й ті ж.

Церкву Римо-католиків на зустрічі представляв єпископ Маркіян Трофим'як. Він наголосив, що сьогоднішня зустріч засвідчує те, що ми постійно повертаємося до одних і тих же проблем і що вони зрештою так і не знаходять свого вирішення. Треба мати при Президентові спеціальну комісію, яка б працювала над їх вирішенням. Повернення до чогось подібного Держкомунрелігій небезпечно. Неоднозначне питання і щодо Держдепу релігій. Щось має бути досконалішим. Цього року виповнюється п'ятиріччя візиту Папи Івана Павла II в Україну. Може б і держава якось прилучилася до відзначення цієї річниці.

Глава Української християнської євангельської Церкви Леонід Падун насамперед сказав, що й у Донецькому регіоні є ті, хто молиться за нашого Президента, за успіхи української влади. Нам треба разом розбудовувати нашу українську державу. Потенціал Церкви несповна задіяний в цьому. Механізм державно-церковних відносин у нас невідпрацьований. У відносинах держави і Церкви багато спільних проблем. Одна з них – входження в суспільство людини, яка відбула термін свого покарання. Ми маємо співпрацювати з органами влади при вирішенні соціальних проблем. Духовні і моральні цінності мають доноситися до людей насамперед через засоби масової інформації. Тут для релігійних організацій може варто було б виділити свій ефірний час, спеціальні канали.

Муфтії кримських мусульман Еміралі Аблаєв зауважив, що ДУМК не втручається в політику, але воно підтримує дії Курултаю кримсько-татарського народу. Комітет у справах релігій Кабміну Криму протидіє у всьому ДУМК. Він реєструє громади, які протистоять нашому об'єднанню, посилаючись при цьому на Конституцію. Такий комітет в Криму не потрібний. Для нас проблемою є питання одержання землі для будівництва на ній мечетей. Оскільки ми не можемо покластися у вирішенні своїх проблем на владу Криму, то віримо в допомогу в цьому держави Україна, Президента. Вони мали б окремо вивчити релігійну ситуацію в Криму і відповідно зреагувати на неї.

Муфтії чомусь не наголосив на факті появи на півострові ваххабітських мусульманських утворень, на конфліктності відносин ДУМК з Московсько-Православною Церквою, а проблеми відносин між ними на перспективу - гострі і вибухонебезпечні, особливо в контексті прагнення російської громади півострова повернути його до Росії.

Президент церкви Адвентистів сьомого дня В.А.Крупський наголосив на тому, що вони мають добрі відносини з державою. Проте відсутній якийсь державний механізм їх вирішення, особливо на конкретному рівні, при вирішенні дрібних питань. Бажано, щоб державний орган мав більше повноважень, а так відносини держави і Церкви протягом останнього року якось застигли. Складно вирішуються питання з виділенням землі. Ми не хотіли б втратити ту свободу віросповідань, яку нині маємо в Україні.

Президент Церкви християн віри євангельської М.С. Паночко насамперед наголосив на тому, що очолювана ним релігійна спільнота в цей нелегкий перехідний період виявляє свою духовну підтримку Президенту. «Ніхто нині не підтримує Вас так, як Церква», - сказав лідер п'ятидесятників України. В країні має бути рівне ставлення до всіх Церков, як того вимагає наше законодавство. Проте це на місцях далеко не так. М.С. Паночко висловив своє нерозуміння змісту якогось вислову Президента під час його виступу на Верховній Раді з приводу нетрадиційних Церков. А оскільки у нас до т.зв. традиційних відносять передусім православних і греко-католиків, то це може негативно позначитися на відношенні місцевої влади до деяких релігійних спільнот, які нібито є нетрадиційними.

Ці слова глави п'ятидесятників спонукали В. Ющенка взяти в руки текст його виступу, зачитати сказані тоді ним думки, що стосуються релігійних питань. Проте там не виявилося ніяких слів про нетрадиційні релігії. Скоріше вони були сказані поза текстом виступу.

Старший пресвітер Союзу вільних християн віри євангельської України М. Ф. Райчинець наголосив на одному із указів Президента, який зняв пільги із релігійних організацій в оплаті комунальних послуг, зокрема в оплаті газу. Так, в Закарпатті є дитячий будинок, в якому Церква приютила десь біля 600 дітей. Утримується він на пожертви віруючих і спонсорів. Комунальні послуги він оплачує нарівні з промисловими підприємствами. Бажано такі питання відрегулювати, оскільки дитячий будинок є неприбутковою установою.

Президент Біблійного товариства України А.В. Глуховський розповів про відзначення в цьому році 15-річчя Товариства. 28 жовтня в палаці «Україна» відбудуться великі урочистості, на які Глуховський запросив Президента з дружиною. Він сказав, що вже видруковано 5 млн. примірників Біблії українською мовою. Глуховський попросив у Президента допомогу у вирішенні питань видруку Біблії.

Представник Вірменської Апостольської Церкви передав ряд її пропозицій в Секретаріат. Наголосив на складності вирішення багатьох питань на рівні місцевої влади.

Представник Закарпатської Реформатської Церкви зауважив, що у Верховній Раді погано знають 10 Божих Заповідей. Амораль проникає у нас у всі сфери життя, думання і діяння. Особливо вона вразила дітей. Маємо захоплення гральними апаратами. Церква не проти техніки, але коли вона використовується для добра. Держава виявляє якусь байдужість до фактів повсюдного поширення аморальності.

Старший єпископ Української Лютеранської Церкви В'ячеслав Горпинчук вітав новий указ Президента про аборти. Звернув увагу на те, що київська влада прагне забрати землю в УЛЦ, просив втручання у це служб Президента.

Міністр юстиції України Сергій Головатий наголосив на необхідності відійти від стереотипів державно-церковних відносин радянських часів. Для нього як Держкомрелігій, так і Держдепрелігій – це спадщина старих часів. Нині сфера державно-церковного життя піднята на рівень вирішення її проблем Кабміном, на урядовий рівень, бо ж її представляє вже міністр, в структурі міністерства якого діє як складова Департамент релігій, роль якого слід підсилити. Вже й новий проект Закону про свободу совісті слід підготувати. Він йтиме до Верховної Ради від імені Міністерства юстиції. Передбачити слід вирішення питань реєстрації релігійних спільнот, власності, оподаткування, землі, конфліктів. Нині стоять перед державою завдання повернення Церкві боргів, хоч Україна не є у цьому їх спадкоємцем Союзу. Слід доопрацювати Закон України, зокрема його положення про повернення церквам колись відібраної у них власності, про регулювання податків з релігійних організацій, про наділ їх землею тощо.

Вице-прем'єр-міністр з гуманітарних питань Кириленко зауважив, що питання викладання в школах «Етики віри» розглядалося Міносвіти. Проведено низку заходів. При цьому постало два питання, які слід вирішити. Це питання врахування поліконфесійності і питання кадрового забезпечення. Проблема не є такою, що не можна її вирішити. Лише потрібний час. Вже готуються вчителі до викладання предмету в деяких навчальних закладах. Маємо звернення до уряду ряду партій, депутатів Верховної Ради з цього питання. Буде жорстке доручення. З наступного навчального року почнеться викладання.

Знову бере слово Патріарх Філарет. Він пропонує всім тут же підписати Декларацію про невтручання Церков і релігійних організацій у виборчий процес.

Текст йде по колу. Його підписали всі релігійні діячі, які брали участь в зустрічі. Відсутні будуть підписи іудейських спільнот, бо ж їх члени ВРЦ чомусь були відсутні на заході. Організатори зустрічі не врахували при її скликанні те, що в п'ятницю мусульмани мають святковий день, чим поставили керівників ДУМУ і ДУМК в децю незручне становище.

На завершення зустрічі знову вже не по завчасно заготовленому тексту говорив В. Ющенко. Він сказав, що все собі занотував і невдовзі буде Секретаріатом підготовлене відповідне доручення. Він запропонував переглянути статус ВРЦ з тим, щоб вона поставала в ролі консультативного органу при Президентові країни. Слід продумати механізм реалізації державної політики у сфері відносин її з Церквою. З тим, щоб оперативні і повно вирішувати питання, то може доцільно мати якийсь орган, який би раз десь в 10 днів, півмісяця чи місяць спеціально збирався для розгляду питань, контролю за їх вирішенням. В Мін'юсті має бути окрема людина, яка б займалася питаннями реалізації доручень. Варто дати окремі доручення по ряду областей, а міністру юстиції взяти під особистий контроль їх виконання. Тут треба мати оглядовий документ, де б значилися проблема і її виконання. Президент знову звернув увагу на питання роботи із безпритульними дітьми. Якщо ми її не вирішимо, то треба буде будувати нові в'язниці. Він зауважив на ролі у формуванні духовності недільних шкіл, дитячих садочків. Сім'я, держава, церква – ось важелі виховання. Українські родини не всі бідні. Але вони не беруть собі на виховання безпритульних дітей, хоч для багатьох із них проблема грошей при цьому не існує. Зауважимо, що чомусь беруть на себе турботу за утримання в домі собак, а не дітей.

Президент порушив також питання загрозливого стану із СНІДом, питання державної інформаційної політики, ряд інших загальних проблем життя країни. **(Хід зустрічі занотував А. Колодний).**

5. Релігійне життя України потребує наукового осмислення.

3 березня відбулася нова зустріч керівників релігійних спільнот, які входять до Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, із Президентом України В. Ющенком. Про змістовне наповнення зустрічі інформовано вище. Оскільки протоколом не була передбачена активна участь під час зустрічі науковців у бесідах з Президентом, то я хочу тут висловити свої міркування з порушених і непорушених на ній питань.

Насамперед зауважу, що, вдруге відвідавши такі зустрічі, я (та й не тільки) залишився розчарованим останньою. Склалося враження, що вона не була належно організована і підготовлена, взагалі не зрозуміло, з якою метою проводилася. Хіба що, щоб в присутності Президента була підписана Декларація про невтручання релігійних спільнот у виборчий процес. Але це підписування відбулося якось формально, без відповідної урочистості, без виголошення її змісту

Хоч Президент і заявив, що відносини держави і церкви за останній рік зазнали значних змін, але з його виступу такий висновок не випливає. Знову порушувалися ті ж питання, які звучали у виступі Віктора Андрійовича під час червневої минулого року аналогічної зустрічі. Мова вже мала йти про те, що зроблено з вирішення проблем державно-церковних відносин, а не повторювати, але іншими словами, сказане раніше. Створюється враження, що ті, хто готував текст виступу Президента, або не знають дійсний стан речей у сфері релігійного життя України, або ж вони не володіють здатністю дати його всебічний, науково і фактологічно обґрунтований аналіз. А це й не дивно, бо ж ініційована Президентом до утворення при ньому Науково-Експертна Рада з питань релігії так чомусь і не запрацювала, а серед тих, кого залучають до написання матеріалів для Президента, я не знаю науково кваліфікованого релігієзнавця.

Утворенням у складі Мін'юсту замість Держкому релігій Держдепу релігій переслідувалася мета введення проблем державно-церковних і міжконфесійних відносин в рамки правового поля, що має місце в демократичних країнах. Якщо сказати мовою законів, то мала відбутися заміна «відокремлення Церкви від держави» на «відокремлення Церкви і держави». Проте це, як свідчать виступи учасників зустрічі, не відбулося. Держава знову стоїть над конфесіями - і не так в загальноукраїнському, як в обласних своїх виявах. Чиновники при вирішенні питань релігійного життя ще часто діють «по поняттям», а не у відповідності із законом. Не передають релігійним спільнотам їм належне майно, зокрема культові будівлі,

не виділяють землю під храмову забудову, фаворизують одні конфесійні інституції і водночас всіляко обмежують в діяльності інші, протидіють утвердженню інших, окрім московсько-православних, релігійних спільнот.

Слухав виступ Президента і хотілося виступити й підказати йому ряд проблем, які варто було б актуалізувати, хотілося водночас висловити свої міркування щодо їх вирішення в контексті розбудови Української держави і нашого духовного відродження, щоб не дублювати змістовно червневу зустріч. Це, зокрема, політизація релігійного життя і клерикалізація світського, участь релігійних спільнот в духовному і національному відродженні України, втручання зарубіжних релігійних центрів в конфесійне життя України, міжнародне релігійне представництво України і доля української релігійної діаспори, розвиток релігійно-національних меншин, збереження сакральної культурної спадщини, поширення окультизму, збереження і відтворення української релігійної традиції тощо.

Я чекав, що саме в переддень виборів до Верховної Ради Президент згадає про активне прилучення, всупереч 5-й статті Закону про свободу совісті під час минулих президентських виборчих перегонів, Московсько-Православної Церкви до тодішнього провладного табору, до сепаратистських рухів, фальсифікації наслідків виборів тощо. Але тут виявилася картина аналогічна ющенківській обіцянці: «Бандити будуть сидіти у тюрмах!». Біляцерковні структури Московського Патріархату в союзі з вітренківцями і їм подібними політичними рухами, відчувши свою непокараність за минулі протиправні діяння, на Сході і Півдні України, зокрема на Дніпропетровщині, Одещині, Запоріжчині і Криму, ще активніше включаються у протидію провладним політичним спільнотам. В московсько-православній газеті «Мир» (№11) навіть говориться, що діяльність В. Юценка «не дозволяє православним християнам України признавать этого политика». Якщо скоро у виданнях дніпропетровської єпархії УПЦ МП з'являться заклики до силової протидії нинішній владі, то в цьому чогось дивного не буде.

В одному із баптистських журналів було видрукуване повчання-урок кротості для вірних. Мені за цієї ситуації хочеться його процитувати: «Вот он (Ісус Христос –А.К.) в синедріоне. Его поносят, плюют, даже в лицо. А он –молчит. Какой образец кротости!». Згадую ті паплюження В. Юценка, яким він піддавався під час минулих виборів, коли навіть в чорному орамленні смертника носили московсько-православні кликуші його портрет. Ми всі тоді обурювалися з цього, вимагали відкритого вибачення Церкви за діяння її спільнот, сподівалися на притягнення фанатів до відповідальності. «А он – молчит»... Певно тому все й повторюється знову. Навіть лідери деяких релігійних спільнот – учасники зустрічі чекали, що Президент в питаннях прилучення церков до політики чітко розставить всі крапки і що це стане в переддень виборів до Верховної Ради певним застереженням. А тут маємо, правда без офіційного підпису якогось документу на кшталт відомої домовленості з В. Януковичем, мовчазне добро на дії, подібні минулим.

Актуальним як для України є питання конфліктності міжконфесійних і міжцерковних відносин. Президент практично його обійшов, а саме воно утримує в собі й ідеологічне підґрунтя регіоналізації України, а то й відторгнення від неї деяких територій, зокрема Криму, т.зв. Новоросії, Закарпаття, ряду молдавомовних поселень тощо.

Маємо зростаюче втручання у сферу релігійного життя України не тільки зарубіжних релігійних центрів чи релігієзованих держав, а й деяких посольств тих країн, які мають в Україні свою релігійно-національно налаштовану діаспору. Це - Росія, Ізраїль, Румунія, Угорщина, Польща, Вірменія, Німеччина. Релігійно-національні меншини починають діяти як своєрідні острівки цих держав на українських теренах.

Якщо ми йдемо в Європу, а не в Союз з Росією із її середньовічним православ'ям, то маємо прийняти зафіксовану Європейською Конституцією світськість суспільної сфери життя, а не втискувати в навчальні плани шкіл якусь змістовно невизначену «Етики віри», допускати ту клерикалізацію, яка з волі Президента певною мірою вже проводиться в сфері його державної діяльності. Якщо В.А. Ющенко і є глибоко віруючою людиною, то його релігійність - це сфера його особистого життя, а не арена для виявів його як державного діяча. До того ж, в ініційованих ним заходах зримо проглядаються і його конфесійні симпатії, що не має мати місця в діях посадовця такого рівня. Воно навіть стимулює зростання міжконфесійного протистояння. Це зокрема засвідчило цьогорічне святкування Паски, коли з волі Президента заступник глави Секретаріату Іван Васюник разом з його братом Петром Ющенком привезли до Києва із Єрусалиму Благодатний вогонь, а роздачу його Церквам в Святій Софії проводив сам Віктор Андрійович. Газета «Сьогодні» не без підстав назвала це «грою із Священним вогнем». До такого не вдаються вищі керівники інших, цивілізованих країн, де Церква Конституцією і законами відокремлена від держави. Цей захід з роздачею вогню не спрацював на задуману мету - об'єднання і примирення в такий спосіб церков України. Московсько-Православна Церква цілком резонно вирішила питання одержання вогню самостійно. Цим самим вона виявила свою прихильність новозавітному принципу: кесарево – кесарю, а Боже – Богові, засвідчила, що об'єднання християн – це складний духовний процес, а не виповнення закликів. Незрозумілим, на якій підставі

Президент світської держави зі своєю сім'єю став цього року ледь не центральним персонажем відзначення Паски у Володимирцівському соборі Києва.

Як на мене, то, перш ніж виходити на зустріч з релігійними діячами, про що мова йшла вище, перш ніж вклучатися у сферу якоїсь релігійної діяльності, Президент мав би за допомогою наукових консультантів ознайомитися із станом і проблемами релігійного життя в Україні. Тоді він був би не просто відтворювачем кимось написаного і слухачем, а поставав би в ролі активного співбесідника, знавця ситуації. Можна було б висловити своє бачення можливого поєднання Православних Церков України, а не обмежуватися неодноразовими закликами до цього, сказати про кооперацію діяльності церков в їх благодійності, про вклучення українських церков як репрезентів України в міжнародні релігійні об'єднання, про організацію діяльності українських Церков зарубіжжя із новою хвилею нашої діаспори з метою її організації і підтримки й багато іншого. Президент мав би почути, що перетворення митрополичої будівлі Софійського комплексу в якусь нову президентську установу є виявом цезаропапізму, до чого не варто вдаватися. Він би мав усвідомити, що під час богослужінь в храмі його місце серед парафіян, а не там, де може бути лише священнослужитель, що своїми необдуманими діями в храмі можна навіть завадити провести те чи інше Богослужіння у всій його повноті.

Викладені вище міркування, пропозиції і застереження я вже два рази висловлював у своїх листах Президенту. Але мушу визнати, що такої роботи з листами, як нині, не було за попередньої влади. Зі мною можна не погодитися, але відповідь на мої листи Президент або ж якщо не він сам, то його Адміністрація чи Секретаріат мали б дати. Я звідти нічого не одержав. Це – вияв дивної культури спілкування з тими, хто через Майдан утверджував демократію в країні, відстоявши там від першого дня до останнього.

Ми ж будемо громадянське суспільство, в якому кожний громадянин має право на повагу. Переконаний, що час всезнаючих правителів, всеохопних класиків якоїсь ідеології, всеможливців вже минув. Одержана нами освіта збагатила нас надто вузьким пізнанням з певного фаху. Лише колективний розум дає можливість діяти розумно і перспективно. *(А. Колодний)*

Розділ V. ВІД ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ ДО ПАРЛАМЕНТСЬКИХ

1. Церква і політика в сучасній Україні

Україна переживає нині дні великого політичного збурення. Наступив кінець історичної сплячки українства. До честі молоді те, що вона проснулася першою і розбудила від історичного сну старше покоління. Ми переживаємо новий етап національно-демократичної революції. Якщо в 1991 році Україна здобула державну незалежність, то нині вона пробудилася до національної свободи. Україна стає Україною. Вона піднялася з колін і дала зрозуміти північному сусіду, що час колонізації ним українства скінчився. Наслідками навіть сфальсифікованого голосування 21 листопада православний віруючий України сказав, що він не сприймає у себе Московську Церкву за визначальник його духовності, незважаючи на настирливе прагнення її бути ним.

В складній ситуації в дні президентського марафону опинилися релігійні інституції. Згідно Конституції і статті 5 Закону України “Про свободу совісті і релігійні організації” вони не мають право на політичну діяльність, вести агітацію чи фінансування виборчої кампанії кандидатів до органів влади. Але водночас їх священнослужителі, як громадяни країни, мають право на участь у політичному житті нарівні із всіма іншими громадянами. До того ж, Церква відокремлена у нас від держави, але ж вона не відокремлена від того суспільства, яке вона всіма своїми складовими – і кліром, і мирянами - також репрезентує.

Проте якщо практично всі керівники конфесій України з перших днів передвиборчого марафону відразу заявили про свою неучасть в політичних баталіях, закликали своїх вірних до сумлінного виконання громадянського обов'язку і водночас молили владу провести чесні вибори, то це не можна сказати про Церкву Московського Патріархату. Вона устами свого Предстоятеля проголошує свою неучасть в політичних баталіях, а устами керівників єпархій, а відтак і їх кліру, закликає голосувати за провладного кандидата. Особливо в агітації за нього відзначилися біляцерковні організації УПЦ МП. Більше того, мали місце відлучення від Церкви тих священників, які не співали в унісон із своїми владиками.

Відтак було явне порушення Закону, а звідси – кримінал. Але хто буде звинувачувати в цьому церковній структурі УПЦ МП, якщо самі правоохоронні органи в цей час виявили активне злodianня - підтримку використання адмінресурсу у виборчому процесі.

Але тут з боку Церкви відбулося порушення не лише державного закону, а й закону Ісуса Христа, який чітко сказав: кесарево – кесарю, а Боже – Богові. То ж, включившись в активну задіяність в передвиборчих перегонах, Церква Московської юрисдикції займалася явно не Божою справою. Зрештою також своїми діями вона спонукала деякі інші Церкви з часом також вийти із стану нейтральності, відкрито заявити про те, що вони не можуть ігнорувати волевиявлення більшості громадян, не бути в цей час з ними, бо ж вони, як миряни, є складовою тіла Церкви.

Відтак маємо тепер в країні політичне протистояння різних Церков, зокрема, з одного боку, Православна Церква Московського Патріархату, яка відкрито закликала голосувати за В.Януковича, і практично всіх інших Церков, які відкрито або мовчазливо (а мовчання – це також ознака згоди) виступають тепер за В.Ющенко. То ж маємо нову сферу міжконфесійного протистояння, яке, зрештою, вилиється і у внутріцерковні протистояння, розколи наявних релігійних спільнот навіть за регіональною ознакою.

Але Київський Майдан – це не лише засудження виборчих фальсифікацій і прагнення добитися в цьому справедливості. Київський Майдан – це передусім вияв національного пробудження українства. Час засвідчив, що всі ті релігійні організації, які мають свої СНДківські центри, не виявили свою підтримку Майдану, а відтак не сприйняли його національно-демократичну зорієнтованість. Вони відкрито або ж з певними ужимками і застереженнями практично стали на підтримку провладного кандидата В.Януковича, що має чітко виражену проросійську орієнтацію і водночас явну заангажованість на одну церковну інституцію – Московський Патріархат. Від останнього він одержав благословення на перемогу. Предстоятель УПЦ МП супроводжував претендента на президентське крісло в його поїздках до Афону, Єрусалиму, Москви.

Релігійні спільноти українсько-національної орієнтації, а це УПЦ КП, УГКЦ, РКЦУ, УЛЦ і деякі інші, зрештою виявили свою підтримку національно-демократичній революції. В цьому вони знайшли однодумців у ряді протестантських спільнот та харизматичних Церков, серед окремих об'єднань іудейської релігії, в Духовного Управління мусульман Криму та ін. До такого кроку їх спонукало, з одного боку, відкрита взаємна симпатія В.Януковича і Церкви Московського Патріархату, яка плекає надію, в разі його перемоги, на такий же домінуючий статус в релігійному житті України, який має її матірня інституція в Росії, а з другого – неодноразова заява В.Ющенко про те, що кожна людина має право на свій шлях до Бога, а відтак обстоювана ним свобода віросповідань.

Проте, прийнявши підтримку з боку певних церковних структур, В.Янукович також порушив цим Закон України про відокремлення Церкви від держави. Він, як діючий прем'єр-міністр, сприяв порушенню Церквою принципу невтручання в політичне життя. До того ж, вираженими на державному рівні своїми симпатіями до Церкви Московського Патріархату, В.Янукович порушив законодавчий принцип ненадання переваг з боку Держави якійсь конфесії. Передача історично значимих приміщень (Харків, Севастополь-Херсонес, Почаїв та ін.) лише одній Церкві, запрошення на акції державної ваги лише представників цієї ж Церкви, присутність в якості державної особи на різних урочистостях лише цієї однієї Церкви, а нею є УПЦ МП, В.Янукович цим порушив статтю 35 Конституції України, яка гласить, що “жодна релігія не може бути визнана Державою як обов'язкова”. Ніхто не заперечує права В.Януковича як вірного цієї Церкви задовільняти свої релігійні потреби саме в її храмах, але не слід свої особисті симпатії і переконання піднімати до державного рівня.

Відтак засвідчимо той факт, що в ставленні до Помаранчевої революції чітко виявилася суспільна природа кожної з в Україні суцільних понад ста різноманітних конфесій і Церков. Вступаючи в той чи інший спосіб в сферу політичного протистояння, кожна релігійна спільнота переслідувала при цьому і свої кривні інтереси. Дехто – в перспективі чисто меркантильні (фаворизованого державою домінування в сфері релігійного життя країни, одержання якихось нових культових споруд, підсобних приміщень тощо), а дехто (і таких виявилось більше) духовні (утвердитися в духовному полі України, здобути гарантоване право на свободу свого конфесійного буття тощо).

Не стану деталізувати все це. Але нинішні українські реалії актуалізували питання законодавчої конкретизації можливої участі Церкви в суспільному житті країни, в її політичних процесах. (*А. Колодний*).

2. Християнські конфесії в контексті Помаранчевої революції

Складним і довгим виявився шлях України до своєї повної державної незалежності. Попавши ще в XVII столітті під владу Російського царя, вона протягом трьох з половиною століть поступово втрачала свою національну самобутність. Будь-які прояви боротьби за її свободу жорстоко придулювалися спочатку царською, а опісля комуністичною владою. Проте прагнення українського народу мати свою незалежність від цього не зникло. В 1991 році понад 90% українців висловилися за виокремлення своєї країни із складу Радянського Союзу.

Але бідою України виявилось те, що у всі роки державної незалежності (1991-2004) її політична влада продовжувала залишатися на проросійських позиціях, з прагненням вибудови разом з Росією якоїсь нової союзної держави.

З розпадом в 1991 р. комуністичного Державного Союзу не розпався Православний Церковний Союз. Православ'я України залишилося у складі Московського Патріархату, який всіляко протидівав утвердженню в Україні своєї Автокефальної Православної Церкви. При цьому в свідомість українців Московським Патріархатом продовжувала вбиватися думка, що вони не є якоюсь окремою нацією, що Україна – це окраїна Великої Русі, що їй загрожує поглинення Заходом і католицькою Церквою тощо. Відтак в намірах зберегти проросійські орієнтації співпали устремління і державної влади України, і Православної Церкви України Московського Патріархату. Остання настирливо, прилучившись до активної політичної діяльності, слугувала інтересам Москви. Цим вона засвідчила достовірність даної їй Президентом Росії В.Путіним назви «Російська Православна Церква в Україні». Церква Московського Патріархату всіляко освячувала антинародні дії колишнього Президента Л.Кучми і його адміністрації. Влада ж, нехтуючи інтереси інших релігійних спільнот, всіляко сприяла розбудові переважно цієї Церкви. Вона передала їй у власність або користування значну кількість конфіскованих в комуністичні часи храмових приміщень, монастирських комплексів, різних церковних цінностей тощо.

Помаранчева революція листопада 2004 р. в Україні постала як національно-демократична подія за своєю суттю. Основною зорієнтованістю цієї революції була українська Україна. Саме тому вона не лише не знайшла підтримку у Церкви Московського Патріархату, а й зустріла з її боку всіляку протидію у своєму розгортанні. Тут були і проповіді з амвона на підтримку провладного кандидата в Президенти В.Януковича, і видрук й поширення листівок в його підтримку, і політизовані хресні ходи та мітинги, і наклепи на народного кандидата в Президенти В.Ющенко в церковних засобах масової агітації, і відлучення від Церкви тих, хто хоч якось виявляв підтримку народного обранця. Предстоятель Церкви Московського Патріархату митрополит Володимир (Сабодан) з показушною метою їздив із провладним претендентом В.Януковичем і до Москви, і до Єрусалиму, і до Афону.

При цьому Церква з потурання в цьому їй влади в особі Державного Комітету України у справах релігій йшла на явне порушення Конституції і Закону про свободу совісті. Стаття 5 цього Закону забороняє

релігійним організаціям брати участь в політичному житті, вести агітацію або фінансування виборчих кампаній. З боку УПЦ МП все це мало місце. Але при цьому Церква зневажила не лише світські закони, а й євангельську заповідь «кесарево – кесарю, а Боже – Богові», Апостольські правила, навіть соціальну концепцію Церкви Московського Патріархату, де говориться про позаполітичну сутність церковної інституції.

Чому так вела себе найбільша за кількістю своїх організацій Церква Московського Патріархату? Насамперед тому, що її геополітичні орієнтири повністю співпали з проросійським налаштуванням провладного претендента на посаду Президента України, а сама УПЦ МП є складовою Російської Православної Церкви.

Помаранчева революція почалася з центральної площі столиці України міста Києва, яку в народі називають просто Майдан. Саме тут в дні піку політичного протистояння було півтора мільйони українців, невдоволених тими фальсифікаціями, до яких вдалася стара влада, щоб зберегти свій антинародний режим, продовжити політику Президента Л. Кучми.

Однак не всі конфесії і Церкви України в дні Помаранчевої революції стали на бік корумпованого кучмівського режиму. В ці дні її релігійний простір виявився відчутно поляризованим. Критерієм цього був не географічний чи суто релігійний чинник, а зорієнтованість на добро чи зло, правду і кривду. Тут засвідчувався також вибір Україною її європейської цивілізаційної орієнтації і засудження імперських апетитів щодо неї Росії. Під час Помаранчевої революції також вирішувалося питання: чи продовжувати жити в умовах неокомуністичної корумпованої влади, яка принесла народу злидні, безробіття, духовну пустку і демографічну кризу, а чи ж розбудовувати в інтересах народу демократичну державу з її європейськими цінностями?

Майдан поділив конфесії і Церкви України на три групи. Тактика і форми дій їх були відмінними. Окрім Церкви Московського Патріархату, з явною підтримкою провладного претендента виступив Духовний центр мусульман України, офіс якого знаходиться в рідному місті В.Януковича Донецьку. Деякі релігійні організації України, зокрема ті, які входять в СНДківські конфесійні структури, виявили абсолютну відстороненість від подій Майдану. Тут були Церква адвентистів, Духовне Управління мусульман України, Організація свідомості Крішні та деякі інші. Вони вирішили в такий спосіб абсолютно відмежуватися від проблем суспільного життя і зрештою за різних кінцевих наслідків протистояння одержати свій відповідний позитив.

Але, хоч Церква й відокремлена від держави, вона не є відокремленою від суспільства з великим обсягом його загальнолюдських проблем. Майдан засвідчив те, що коли люди об'єднуються для спільних дій загальнолюдського характеру – засудження зла у вигляді авторитаризму й обмеження людських свобод, для схвалення прогресивних суспільних орієнтацій та ін., то при цьому їх конфесійна і церковна відмінність відходить на другий план, стає неістотною. Добро і зло знаходять однакову оцінку в різних релігіях. І саме несприйняття зла, яке йшло з боку влади, масово вивело українців, а вслід за ними й більшість Церков, на Майдан. Тут були і православні власне Українських Церков – Київського Патріархату і Автокефальної Церкви, греко- й римо-католики, євангельські протестантські спільноти, харизмати і рідновіри. Вісім організаційно об'єднаних так званою Народою (Коаліцією) християнських Церков оприлюднили в дні революції сім спільних документів із закликами до чесних і прозорих виборів, недопущення насилля при політичному протистоянні, із засудженням фальсифікацій, прагнень окремих регіонів країни до сепаратизму тощо. Вони проводили спільні молитви на Майдані, опікували революціонерів підтримкою теплим одягом та їжею. І хоч при цьому не було прямих закликів голосувати за якогось із кандидатів, але всі знали добре, хто є уособленням тих дій, які засуджували ці християнські Церкви.

Характерним є те, що повністю співпали головні засади суспільного вчення Церков, які були з народом на Майдані, а саме: 1. людина є образом і подобою Божою, а відтак має свою гідність, яку не слід зневажати; 2. людина є вільною за своєю природою, а відтак її свободу ніхто не може обмежувати; 3. Церква відокремлена від Держави, а відтак антизаконним є диктування останньою поведінки релігійних організацій у виборчих процесах. Майдан не сприйняв характерний Московському Православ'ю цезаропапізм і підтвердив ту думку, що виконання заповіді Ісуса Христа, щоб всі християни були ОДНО, полягає не якомусь організаційному об'єднанні їх церков, а в духовному зближенні при виконанні благородних справ.

Вивівши на Майдан водночас православних і католиків, протестантів і неохристиян, мусульман і іудеїв, буддистів і рідновірів, Помаранчева революція засвідчила цим те, що міжконфесійна злагода – це не якась примара, а реальна річ, коли релігійні спільноти піднімаються разом з народом на боротьбу за його право бути господарем у своїй державі.

Події президентського виборчого процесу показали, що Церква в Україні ще не стала тією спільнотою, яка формує громадянські орієнтації українського народу. Саме народ (а точніше – молодь) вивів Церкву на Майдан. Перемога В.Ющенка в тих регіонах України, де є найбільше зосередження парафій Церкви

Московського Патріархату (Поділля, Волинь, Степ, Закарпаття), засвідчила несприйняття її вірними промосковської зорієнтованості церковного кліру, сепаратистських настроїв Сходу і Півдня України.

Помаранчева революція – це пробудження після тривалої історичної сплячки національної самосвідомості українців, здобуття українським народом перемоги над самим собою, початок постання української політичної нації. Практично всі Церкви України виявилися неготовими до такого розгортання суспільного життя. Для їх життєздатності треба було б не лише наздоганяти Майдан, а й діяти при цьому на випередження. Цього якраз не було, бо ж Церкви виявили свою нездатність застосувати релігійно-моральні виміри до оцінок громадянських почуттів народу, його суспільного стану і намірів. Це актуалізувало питання потрібності тих конфесій і Церков, які плентаються у хвості подій, не відрізняючи заздалегідь добро від зла, відсиджуються в кушах від суспільного устремління народу, засудження ним зла. Клір ряду релігійних спільнот опинився в хвості своїх конфесій, не піднявся вище від мирян в усвідомленні того, що зло треба долати й утверджувати Правду Христову.

Помаранчева революція дала можливість краще зрозуміти справжню природу того поділу, який існує в Православ'ї України на Церкви Київського і Московського Патріархатів, засвідчила пряму залежність останньої Церкви від геополітичних інтересів Росії і її московсько-православної імперії. Цим самим вона актуалізувала глибокий смисл Христової П'ятидесятниці, яка вчить про необхідність своєрідної зустрічі християнства із національною культурою кожного народу. Відтепер християнство одержало можливість розвиватися в Україні відповідно до його вихідної тут Київської традиції, яку можуть вільно виражати Київсько-Патріарша, Автокефальна, Греко-Католицька та Українська Лютеранська церковні спільноти.

Помаранчева революція об'єднала навколо одних і тих же засадничих духовних цінностей суцільних в Україні представників різних національностей і релігій. Народ на Майдані в Києві і на майданах в інших містах країни однаково думав і навіть оспівував свої суспільні ідеали. Цим самим була засвідчена необхідність і реальна можливість міжконфесійного порозуміння і злагоди, засвідчено те, що всілякі суспільні і релігійні конфлікти виходять та ініціюються скоріше світськими або церковними правителями. Майдан постав символом соборності України.

Ісус Христос казав, що він є шлях Правди. Церкви, які своїми діями в дні Помаранчевої революції не змогли відрізнити Правду від брехні, тепер мають розплачуватися за це своїм підірваним авторитетом, шукати знову ж неправдиве пояснення своїм діям, замість того, щоб щиро покаятися, а то й провести лострацію свого керівництва, яке виявило сліпоту щодо сил зла. Бо ж в Біблії сказано, що кожному має прийти відплата по правді його. Це тим більше важливо, що в нинішній час підготовки до парламентських виборів в Україні 2006 року біляцерковні спільноти Московського Патріархату, зокрема православні братства, знову підключаються до політичної діяльності на боці партій колишньої влади. І ця їх діяльність не знаходить осуду ні з боку керівництва Церкви Московського Патріархату, ні навіть з боку нової, демократичної влади України. Та й останній Архієрейський Собор УПЦ МП, замість засудження всупереч раднішим рішенням Синоду цієї Церкви втягування релігійних спільнот в політику, почав вимагати від Президента України відвернутися від «розкольніцької церкви» (так він йменує Церкву Київського Патріархату), не сприяти ідеї утворення в Україні Об'єднаної Православної Церкви.

Потребує відповідного перегляду також діючий Закон України про свободу совісті та релігійні організації. Зокрема він має зафіксувати не тільки відокремлення Церкви від держави, а й держави від Церкви, надати Церкві право юридичної особи, визначити відповідальність керівництва Церков за діяльність не лише кліру, а й мирянських утворень, зафіксувати право Церкви на суспільно-значиму діяльність. (А.Колодний)

3. Церква в нових політичних умовах України

17-18 лютого 2005 року в Києві відбувся Круглий стіл «Церква і політика: від президентський виборів 2004 до парламентських виборів 2006 року», який зібрав понад сто учасників, які представляли більшість церков і релігійних напрямків, зареєстрованих в Україні, представників мас-медіа і різних регіонів. Були запрошені представники влади, вітчизняні та міжнародні експерти. Тематика Круглого столу зацікавила широке коло науковців, громадських діячів, які взяли участь в дискусії. Організатори заходу – Центр релігійної інформації і свободи Української асоціації релігієзнавців, Українська асоціація релігійної свободи, Міжнародна академія свободи релігії та переконань, Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України, Інститут релігійної свободи, Міжнародний центр права і вивчення релігії Школи права при Університеті Брігама Янга і за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» – запропонували незвичний формат його проведення, відмовившись від традиційно довгих монологів, замінивши їх інтерактивним спілкуванням. Протягом двох днів, програма яких виявилась надзвичайно насиченою, була надана

можливість висловитися представникам УПЦ МП, УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ, РКЦ, протестантських церков – баптистам, п'ятидесятникам та адвентистам, мормонам, харизматичних церков, іудеям, мусульманам, буддистам. Відповідаючи на багаточисельні питання, представники релігійних організацій, звісно, порізно оцінювали факт присутності Церкви в суспільстві, а особливо в його політичному житті, але всі при цьому засудили використання церков в політичній передвиборній боротьбі, фальсифікацію результатів виборів, відкрити підтримку одного із кандидатів в президенти. Церква не хоче бути слухняним засобом, знаряддям у боротьбі різних політичних сил, партій, кланів. Приймаючи те, що церква повинна бути з народом, особливо в складні часи його духовного і політичного самовизначення, речники церков категорично виступили проти насильства по відношенню до своєї пастви щодо її вибору президента чи депутатів парламенту України як з боку держави, влади, політичних сил, так і з боку духовних лідерів своєї конфесії (церкви). Всі виступаючі висловлювалися за необхідність зміни характеру державно-конфесійних відносин, за сприяння – як з боку суспільства і держави, так і Церков – міжцерковному діалогу в Україні з метою формування спільної церковної позиції щодо тих чи інших змін в соціально-політичному, духовному житті народу.

Гостро обговорювалося питання слухності ліквідації Державного Комітету України у справах релігій. Більшість учасників Круглого столу все ж сходяться на тому, що необхідний спеціальний орган, який був би покликаний здійснювати посередницьку функцію у відносинах церков з державою, захищати інтереси церков перед суспільством і державою, консультувати зацікавлені сторони у вирішенні різних проблем, що виникають в сфері таких відносин.

До дискусії приєдналися представники регіонів, особливо зі Сходу України, які проінформували присутніх із ситуацією на місцях, зокрема в Одеській, Дніпропетровській, Донецькій, Луганській та Харківській областях, в Криму. Але, як з'ясувалося, церква виявилася активно включеною до політичних подій кінця 2004 року не тільки на Сході України, який відомий давньою підтримкою, навіть зрощенням інтересів політичних сил і церкви, а й Захід, зокрема, Закарпатська та Львівська області, які були представлені регіональними експертами.

Про форму подачі і висвітлення подій, пов'язаних із участю церкви в політичному житті, зокрема у виборах президента, гаряче сперечалися журналісти, редактори газет, радіо, інформаційних агенцій, які, як виявилось, не завжди об'єктивні в своїх оцінках. Принципи відбору та інтерпретації джерел, якими послуговуються журналісти, частіше всього є суб'єктивізацією реалій релігійного життя. Журналісти не тільки відповідальні за об'єктивність поданого матеріалу, але й за формування громадської думки стосовно взаємодії церкви і політики, меж включення церков до політичного життя.

Наприкінці Круглого столу спеціальний час був відведений для експертного аналізу, до якого запросили відомих фахівців в сфері державно-церковних відносин із різноманітних дослідницьких аналітичних центрів. Їхні виступи були своєрідним підведенням підсумків дводенних дискусій, які не тільки дали оцінку фактам використання владою церкви в своїх політичних інтересах, не тільки визначилися стосовно загальнотеоретичних підходів до проблеми взаємин релігії і політики, але й спрогнозували участь церкви в наступних парламентських виборах 2006 року, попередивши про можливість повторення негативних наслідків від використання церков в виборчому процесі.

Одним словом, зібралися всі ті, кому не байдужа Церква, її доля в нових політичних реаліях. Круглий стіл яскраво продемонстрував, що Церква знаходиться на шляху переосмислення своєї ролі в суспільстві, усвідомлення свого місця і нового призначення в соціумі. Ті процеси, які розпочалися із часу незалежності України, коли поступово змінювався характер відносин між церквою і державою, між церквою і суспільством, між самими церквами, ініційовані подіями Помаранчевої революції, знайшли своє логічне завершення у чітко сформульованих позиціях, які були висловлені. Стало зрозумілим, що на зміну жорсткому відокремленню церкви від держави, коли все, що пов'язане з релігією, відкидається на маргінеси суспільного процесу, на зміну безконтрольному втручання держави у церковне життя, силовому обмеженню його проявів, на зміну введеному у статус державної політики приниженню – економічному, соціальному, духовному – віруючої людини, що робило її неповноцінним громадянином, на зміну пристосуванню церкви до будь-якого режиму, а особливо тоталітарного і войовничо безбожного, приходять інша модель взаємоіснування суспільства і Церкви, інший формат спілкування церков.

Під час проведення президентських виборів 2004 року, як з'ясувалося, нові тенденції змін у релігійному житті, у взаєминах держави і Церкви, які тільки-но почали з'являтися, були жорстко відкинуті. В дію ввели випробувані тоталітарні методи спілкування влади і суспільства, влади і народу, влади і церкви. Не встоявши перед авторитетом і силою владних структур, деякі релігійні організації України, порушуючи законодавчі норми України і свої власні канони про невтручання у сферу політичного життя, активно включилися у виборчий процес на боці одного із кандидатів. Відчувався відкритий тиск окремих представників державної влади на керівництво церков щодо підтримки провладного кандидата в президенти України. На замовлення

влади однобічно висвітлювалися політичні події в мас-медіа, що сприяло формуванню неадекватної громадської думки стосовно можливостей і реальностей включення церков до виборчого процесу. Саме тому постає необхідність переосмислити базові принципи взаємодії церкви і політики, державно-церковних відносин, вихідні концепти міжрелігійних зв'язків. Відсутність відповідної оцінки та аналізу існуючого законодавства і практики релігійного життя, державно-церковних відносин щодо включення церкви у політичне життя, втручання релігійного чинника у політичні процеси, недостатня відкрита дискусія щодо актуальних завдань унеможливлення в майбутньому тисків влади на церкви щодо їх участі в політичних акціях на боці однієї із політичних сил суспільства має внести деяку ясність у вирішення питання про форми і характер участі церкви, тобто кліру і мирян як громадян країни в суспільних реаліях. Гостроту даній проблемі надало повідомлення про ліквідацію Державного Комітету України у справах релігій, який покликаний був забезпечувати державну політику щодо церкви, гарантувати права особи та спільнот на свободу віросповідання.

Незважаючи на майже 15-річну незалежність та деякі спроби демократизації суспільного життя і лібералізації законодавства в сфері свободи совісті і діяльності релігійних організацій, все ще зберігається напруженість у державно-церковних відносинах, шлейф якої тягнеться з радянських часів. Церкви втомилися від протистояння і боротьби за пріоритет в державі і суспільстві, їм не подобається протекціонізм органів влади стосовно одних і упослідження стосовно інших. Не сприймається колишня наказова манера управління релігійним життям з боку державних органів. Церкви під час обговорення питання на Круглому столі виступили проти втручання представників влади у свої внутрішні справи, вони хочуть будувати життя своїх вірних не за моделями бездуховної корумпованої держави, морально хворої. Релігійні лідери не розуміють повільність, з якою держава вирішує важливі загальноукраїнські проблеми релігійної освіти, оподаткування діяльності церков, виділення земельних ділянок, реституції церковного майна і власності, допуску церкви в соціальну сферу (лікарні, дитячі будинки, в'язниці тощо).

Але і держава має певні преференції в цій системі відносин, які часто не враховуються релігійними організаціями. Будь-яка влада прагне мати такі церкви, які б підтримували її, надавали моральну, а інколи і матеріальну підтримку, тобто санкціонували її ініціативи в різноманітних напрямках. Держава зацікавлена мати законслухняних громадян і серед віруючих також. Тому влада ніколи не піде на те, щоб (а такі заклики часто звучать) не втручатися в духовне життя суспільства, повністю відмовитися від духовного впливу на своїх громадян. Держава, а тим більше незалежна держава, має бути зацікавленою у захисті національної безпеки, де релігійне життя виступає частиною збереження національної ідентичності. Але постає питання: в яких формах має існувати цей національний інтерес в релігійній сфері і як церква має бути присутньою в національному житті?

Формуючи нові комунікативні моделі, і церква, і держава мають розуміти різну природу цих інституцій, відмінність їх призначення, специфічність механізмів впровадження своїх вищих цілей. Суб'єкти державно-церковних відносин можуть досягти обопільного успіху лише будучи партнерами, коли і церква, і держава нестимуть однакову відповідальність і матимуть рівні права. Принципово потрібно визнати, що має бути відокремлення церкви і держави, що передбачає взаємне невтручання в справи одна одно. Але держава при цьому не чинить (без причини) ніяких перешкод щодо присутності церкви в суспільстві, а церква працює на духовну і соціальну інтеграцію українського суспільства, посилено бере участь у суспільно значимих акціях (зокрема, боротьба проти СНІДу, наркоманії, екологічних і техногенних катастроф, проти війни, соціального протистояння і конфліктів). Духовне відродження людини і народу має стати спільною метою всього суспільства.

В умовах нової соціально-політичної ситуації в Україні будувати таку систему відносин непросто, але це можливо, якщо обрати реальні цілі, правильно поставити завдання, використовувати ефективні методи. Після виборів та Помаранчевої революції, в яких церква взяла участь, продемонструвавши свою позицію стосовно політичних подій в Україні, по-новому вимальовуються перспективи присутності церкви в соціально-політичному житті країни. Можливо, вперше церква показала свою незалежність від влади, самостійність оцінок і вчинків, коли заявила про необхідність чесних виборів, засудила фальсифікації, виступила за єдність з народом. Така незалежна позиція стала можливою завдяки тому діалогу, який розпочали між собою окремі християнські церкви, створивши декілька дієвих нарад, оперативно збираючи міжрелігійні зібрання і звернувшись із закликами демократичного змісту до народу.

І якщо ще пару місяців тому назад ми дискутували питання необхідності цього діалогу, його можливості в політично складній ситуації, коли церкві нав'язувалася чітко визначена модель поведінки, то сьогодні саме життя довело життєздатність міжцерковного спілкування, результативність консультацій лідерів релігійних спільнот, їх реальний вплив на політику, на соціально-політичні трансформації в суспільстві. Визначаючи соціальну значимість міжцерковного діалогу, що інтенсивно вівся наприкінці минулого року, треба відзначити, що він зіграв свою позитивну роль у стабілізації суспільства, у відродженні

віри людей в істину, у поширенні цінностей не тільки духовного, морального, релігійного, але й демократичного життя. Колегіальність добровільних рішень на підтримку тих чи інших дій церков надавала впевненості у тому, що більшість християн, а отже – церква, стоять за правду, що помилковою є не тільки політика підтримки злочинної влади, але й соціальна пасивність, коли йдеться про гідність громадян, про їхні права та обов'язки.

Ті, хто виступив на боці історичної правди, хто підтримав сили, які бачили безперспективність розв'язання безлічі проблем, в т.ч. і релігійних, шляхом політико-дипломатичного тиску (в кращому випадку) або силовими методами, навряд чи відмовляться від міжцерковного діалогу, оскільки переконалися в його результативності. Перед ними постають нові творчі цілі, спрямовані на консолідацію українського суспільства. Ті, хто помилився в конкретній історичній ситуації, мали б задуматися над штучним самовиключенням себе із цього процесу переговорів, домовленостей, спільних заяв і дій. Усвідомлюючи, хоч й із запізненням, що церква живе в незалежній державі, такі релігійні громади вимушені будуть шукати нові форми комунікації із суспільством і державою, з іншими церквами.

Важко очікувати, що держава, донедавна уособлена у Держкомрелігій або місцевих уповноважених у справах релігій, які подеколи не реєстрували, не захищали, не гарантували, не відстоювали, не рахувалися або реєстрували, захищали тощо, але не тих, кардинально змінить свою політику навіть на чолі із новими політиками. Чи потрібно спілкуватися із державою, яка, будучи апаратом сили та інтересу певної політичної влади в суспільстві, не може бути на боці опозиціонерів, нехай і релігійних? Але яким чином повідомити державні органи влади про свою незгоду з їх діями, про недопустимість дискримінацій, зловживань, несправедливості як не шляхом діалогу? Діалог, якщо звернутися до первісного значення цього слова, означає бесіду, розмову, інформування іншого про себе, про свої погляди, цілі тощо. Діалог – це не дебати, не спори, не заперечення, не переконання у чужій неправоті. Основне в діалозі – вміння слухати і здатність почути, щоб зрозуміти, але не обов'язково прийняти, позицію іншого. Для того, щоб діалог відбувся і мав певні наслідки, мають бути створені зовнішні умови-можливості та сформована внутрішня установка учасників на діалог. Наявна нормативна база, нехай і не зовсім досконала, але така, що надає можливість для спілкування держави і церкви. Цю ідею підтримують як державні, так і релігійні лідери та організації. Існує й відповідна громадська думка щодо плідності саме діалогового спілкування влади і церкви. Важко позбутися минулих стереотипів одвічних ворогів “держава-церква”, змінити свою психологічну установку на партнерство, а не протистояння, сформувані вольову готовність до діалогу і здатність до конкретних кроків – зустрічей, спільних зборів, конференцій, обговорень тощо.

Все це стосується не тільки державно-церковних, але й міжрелігійних відносин, які в минулому державою інколи зорієнтовувалися в антагоністичне русло. На противагу колишній державній практиці обмеження ролі релігії тільки церковною огорожею, маніпулювання престижем і авторитетом церкви у своїх політичних цілях, релігійні організації мають голосніше подавати свій голос не тільки щодо духовних чи моральних проблем. Участь релігійних організацій та їх лідерів в обговоренні загальнолюдських (політичних, економічних, екологічних тощо) питань не має обмежуватися їхньою присутністю в президії поважних форумів. І хоча право на остаточну оцінку і вирішення найважливіших питань людського розвитку узурповано секулярними структурами, а релігійні організації сприймаються як специфічна форма громадського об'єднання, які, на відміну від політичних партій чи професійних асоціацій, молодіжних чи соціально орієнтованих товариств, й досі не допускаються повною мірою до суспільства, в якому вони постали й функціонують, церква як сукупний інститут повинна заявляти себе більш активно і впевнено. Бо церква як соціальна організація - це самоврядна структура, яка складається із громадян держави.

В силу тотальної матеріалізації і прагматизації всіх форм життєдіяльності сучасної людини релігія все більш потрібна їй, хоч і втрачає своє місце в індивідуальному й суспільному екзистенційному полі. Але прагнення ввести міжрелігійний діалог як один із способів соціальної інтеграції, консолідації зусиль віруючих та їх об'єднань у наданні суспільству гуманного характеру, у поверненні духовних основ у відношення між людьми, народами, країнами знаходить підтримку у деяких політичних, релігійних, державних і культурних сил. Частина з них розглядає міжрелігійний діалог як єдиний ефективний спосіб розв'язання міжнародних проблем і конфліктів, інша – як тільки духовну основу для реального переговорного процесу з безлічі глобальних питань. Хтось вважає, що діалог релігій – це зайва ланка у політиці, оскільки до голосу віруючих рідко прислуховуються ті, від кого залежить прийняття відповідальних рішень.

Але міжрелігійний діалог має колосальну внутрішню потенцію, оскільки майбутнє світу, як би комусь не подобався цей процес і не хотілося б його призупинити, внаслідок глобалізації останнього, стримить до полі-, навіть мультизації, до багатоманіття, різнобарв'я, гетерогенності. Єдина можливість бути почутим - це вислухати іншого, що можливо лише через діалог. Саме така розмова і відбулася під час Круглого столу, що вимагає перетворення його на постійно діючу форму спілкування віруючих різних релігій, церкви і держави,

церкви і суспільства. Діалог, як один із універсальних засобів формування соціального миру і стабільності, має на меті сприяти консолідації різних народів і культур, солідаризації всього суспільства. Важлива роль у цьому належить релігійним організаціям, церковним лідерам. Для України міжрелігійний діалог має стати одним із пріоритетів державно-церковної політики, яка б зацікавила як церкви, так й їх вірних, оскільки діалог – це основа побудови толерантного і мирного суспільства. (*Л.Філіпович*)

4. Релігійний чинник у виборах Президента України

Попередні вибори до Верховної Ради України дали підстави деяким аналітикам заговорити про поступову деідеологізацію церковного життя. Проте нинішні президентські вибори показали, що це твердження почасти є справедливим лише для протестантських Церков та різноманітних неорухів. Діяльність ієрархії та вірних православних Церков та УГКЦ засвідчила про їх активне включення у політичні процеси в країні.

Із особливостей нинішньої виборчої кампанії можна відзначити факт декларування практично всіма Церквами законодавчо визначених положень щодо виборів. А це: необхідність участі вірних у виборах, проведення виборів чесними і справедливими. Немає у Церквах й окремих "ухилів" відносно тих чи інших кандидатів. Проте декларовані офіційні "лінії поведінки" Церков, на жаль, часто не збігаються із реальними справами кліриків та вірних. І це яскраво демонструє нам перш за все УПЦ Московського патріархату.

Синод УПЦ МП ще на початку виборчої кампанії оприлюднив своє Звернення до духовенства і мирян з нагоди виборів Президента України, в якому закликав громадян України виконати свій громадянський обов'язок і взяти участь у виборах. А оскільки "Церква Христова не від світу цього", то вона має знаходитися "поза політикою, за сферою боротьби партій". Тому, на думку авторів Звернення, Церква не може закликати суспільство до підтримки якоїсь політичної сили або конкретного політичного діяча. "Коли хтось із священиків буде прямо агітувати, перетворювати церковний амвон у агітаційну трибуну, то це категорично забороняється", - роз'яснив позицію свого Синоду вікарій Київської митрополії архієпископ Переяслав-Хмельницький Митрофан.

Як бачимо, ієрархія УПЦ МП в офіційних заявах намагається утримати нейтралітет в позиції Церкви щодо наявних політичних перипетій. Цей нейтралітет, за невеликими винятками, був витриманий на попередніх парламентських виборах. Проте нині від нього не залишилося й сліду. Не лише біляцерковні організації, православні братства та церковні ЗМІ, але й самі владики на чолі із Предстоятелем стали активними учасниками виборчих перегонів. Тут можна згадати півмільйона "християнських" щоденників, які роздавалися школярам через церковні та освітянські заклади. Особливістю цих щоденників було те, що діти щодня (а батьки не рідше щотижня) будуть милуватися зображенням чинного прем'єр-міністра поруч із блаженнішим митрополитом Володимиром та читати їх настановчі слова. А щоб щоденники батьки не викинули, дітей заохочують поїздкою в "Артек". Для цього потрібно протягом навчального року заповнювати спеціально відведені для опису дитячих добрих вчинків сторінки і прислати щоденник на конкурс. Не менш "шумною" була й акція висадки десанту українських пілігримів на святую гору Афон. Тут навіть важко розібратися, хто кого супроводжував – чи Прем'єр митрополита Володимира, чи Предстоятель УПЦ МП (разом із митрополитом Іларіоном та єпископом Павлом) Прем'єра. Як би там не було, кандидат у президенти "релігійні почуття проявив", "благословення отримав" і є високоповажні достойники, які можуть це засвідчити... Характерним є те, що В.Янукович вже зображений на іконі Донецької Пресвятої Богородиці серед різних святих і діячів православ'я (ікона знаходиться в донецькій каплиці "Святої Вервиці").

Вибори спонукали згадувані нами православні братства УПЦ МП, різноманітні "російські рухи" та проросійські братства за інтересами більш чітко "проявити" свою позицію. І якщо братства на початку жовтня ще вагалися у виборі між новоявленим "канонічним християнським комунізмом" головного комуніста України П.Симоненка та програмою діючого Прем'єра, то ієрархія УПЦ МП на місцях була активно "заверстана" у передвиборчі заходи штабів В.Януковича. Причому позиція деяких владик була настільки політизованою, що це навіть викликало протести інших Церков. Зокрема в.о. секретаря Одеської єпархії УАПЦ, настоятель храму Воскресіння Христового о.Володимир Клебан зробив офіційну заяву, в якій зазначив, що "віруючі мають відгукнутися на передвиборчу активність Московського Патріархату протестом проти цього. Церква не є політичною організацією. Церква була, є, і буде покликаною на духовну опіку над людьми. Ми маємо лише молитися і просити Господа щоби Він нам допоміг зробити на виборах Президента України вірний вибір...". Спонукав о.Володимира зробити таку заяву митрополит Одеський та Ізмаїльський УПЦ МП Агафангел, який не лише сам брав активну участь в агітаційній кампанії на користь В.Януковича, але й залучав до цього отців митрополії. А закликав митрополит Агафангел "віруючих одеситів віддати свої голоси на найближчих виборах за гідного кандидата у президенти – В.Януковича" з дуже важливої причини:

"Ця людина заслуговує на увагу Бога і людей". Слід відзначити, що Агафангел найбільш відвертий, але далеко не єдиний ієрарх УПЦ МП, який активно працює з часу проголошення незалежності України на політичній ниві, працює не на українське державотворення.

На наш погляд, В.Януковича підтримували на виборах й інші, близькі до УПЦ МП, православні Церкви: Руська православна старообрядська Церква (Білокриницька та безпопівська згоди); Російська вільна православна Церква (закордонна); Російська Істинно-православна Церква та парафіяни 15 громад інших православних напрямів.

Не можна сказати, що позиція російськоцентричних православних Церков щодо виборів здивувала експертів. Поведінка владик промосковської орієнтації була цілком прогнозованою, як і позиція двох інших крупних православних Церков – УПЦ Київського патріархату та Української автокефальної ПЦ. Владики УАПЦ не робили будь-яких офіційних заяв з приводу виборів. Поодинокі статті представників обох частин розколотої УАПЦ мають швидше характер коментарів до самого виборчого процесу та використання в ньому релігійного чинника, аніж окреслення позиції Церкви на виборах. Проте практично ні у кого з фахівців не викликало сумнівів щодо симпатій парафіян цієї Церкви. А це – кандидати, зорієнтовані на відстоювання української державності та розвиток національних Церков. Територіальне розміщення більшості вірних УАПЦ – Західна Україна – дозволяє зробити висновок, що переважна частина прихожан Церкви голосувала за Ющенка.

На відміну від ієрархії УАПЦ, патріарх Філарет вже на початку виборчої кампанії чітко окреслив позицію своєї Церкви. Причому його заява щодо можливої підтримки на виборах кандидатури В.Януковича була, на наш погляд, швидше думкою з приводу, а не реальною позицією Церкви. Тим більше, що це було зроблено не в церковних ЗМІ, а в інтерв'ю "Громадському радіо". До того ж, базова умова, яка була висунута при цьому – підтримка Київського патріархату – не могла бути виконана В.Януковичем. Надто вже тісним є зв'язок нинішнього Прем'єра із Московським патріархатом – серед тих шести десятків храмів, які були побудовані (не без підтримки влади) в Донецькій області в часи його губернаторства, немає жодного Київського патріархату.

На відміну від УПЦ МП, яка задекларувала як вимоги до наступного президента відстоювання ним свободи совісті та конституційних прав віруючих, Київський патріархат головними критеріями у підтримці того чи іншого кандидата на цей пост висунув такі: захист і розбудова української державності; захист інтересів УПЦ КП; побудова Єдиної Помісної ПЦ (звичайно ж, на базі УПЦ КП – авт.). При цьому, як зазначає патріарх Філарет, "ми не маємо права використовувати храми для того, щоб агітувати за того чи іншого кандидата... Ми не обмежуємо волю наших виборців, але просимо, щоб вони дотримувалися наших принципів". Не важко здогадатися, що саме В.Ющенко цілком відповідає цим вимогам. А тому ситуація в УПЦ КП складається за сценарієм – "за Ющенка, але не проти влади".

Таким чином, розгортання виборчої кампанії призвело до подальшої ескалації напруженості між українськоцентричними православними Церквами (УАПЦ та УПЦ КП) та російськофільською УПЦ МП. Їх позиції не можуть співпасти, адже Церкви базуються на різних висхідних ідеях – побудови національної держави із Єдиною помісною ПЦ та відновлення аморфної і нині малозрозумілою за методами відтворення слов'янської супердержави на взірць СРСР.

Певне протистояння за політичними мотивами спостерігалось у виборчій компанії і серед неправославних Церков. "За В.Ющенка, але не проти влади" – таку дещо парадоксальну позицію зайняли щодо наступних виборів і мусульмани Криму. І в цьому є своя логіка, якщо не ототожнювати буквально поняття "влада" з іншим кандидатом на президентське крісло – В.Януковичем. "Уряд у нас нормальний, але Ющенко ми вважаємо кращим. Ми маємо право на свою думку та свій вибір", – так пояснив на курултаї таку позицію один із лідерів кримських татар Мустафа Джемільов. Проте не всі мусульмани, які проживають в Україні (а їх, за різними оцінками, від одного до півтора мільйонів) поділяють цю думку. Зокрема Партія мусульман України на своєму з'їзді в Донецьку ще 10 липня заявила про підтримку на виборах кандидатури В.Януковича. Таким чином, маємо розкол у політичній позиції мусульман України, який в Криму (завдяки діяльності Кримського обкому Партії мусульман) вже призвів до певного зростання політичної напруги серед мусульман. Третій – Київський – ісламський центр в Україні обрав позицію нейтралітету. Принаймні ніяких публічних заяв з приводу виборів муфтїй Ахмед Тамім не робив. І це логічно – більшість його прихожан є іноземцями, які не зможуть брати участь у виборах.

Характеристика позиції неправославних конфесій України на наступних виборах не випадково розпочата нами із мусульман. Саме тут, на наш погляд, найгостріше проявилися дві тенденції участі релігійного фактору у виборах – провладна і опозиційна. Це, зрештою, призвело до розколу позиції мусульман у питанні підтримки того чи іншого кандидата.

Формула "за В.Ющенко, але не проти влади" завуальованіше, але все ж проглядалася й у передвиборній позиції ще однієї крупної Церкви України – Греко-католицької. Заради справедливості зазначимо, що своє

відношення до виборів УГКЦ визначила навіть ще до початку офіційного старту передвиборчої кампанії. Вже 24 червня Синод єпископів Києво-Галицької митрополії Церкви прийняв звернення до всіх людей доброї волі з нагоди виборів та затвердив "Передвиборну інструкцію для душпастирів".

Після відкритої критики цією Церквою позиції Уряду України в питаннях внутрішньої політики, Звернення Синоду й Інструкція не виглядають вже такими радикальними. І поясненням цьому є те, що "Церква не є політичною організацією і вона не сміє втручатися у виборчі перегони". З іншого боку, єпископи вважають, що "Церква, як добра мати, повинна обстоювати свою позицію й говорити там, де відчуває, що її дітям-виборцям чинять кривду". Перешкодами чесним виборам УГКЦ вважає: одностороннє інформування (перетворення інформації на пропаганду); застосування "адміністративного ресурсу"; купування голосів (посягання на гідність людини через використання її скрутного соціально-економічного становища); фальсифікація виборів (втрата авторитету політичної системи країни й Президента). Щоб цього не сталося, УГКЦ започаткувала з 1 липня молитву за справедливі і чесні вибори, якою має закінчуватися кожна Літургія (з 1 вересня розпочалася безперервна молитва чернецтва УГКЦ "за хороші та чесні вибори"). До речі, ініціативу закінчувати кожне богослужіння молитвою за чесні вибори підтримали 15 липня учасники Помісного Собору УПЦ КП – з цього часу така молитва відбувалася і у храмах цієї Церкви.

Цікаво, що, на відміну від православних, УГКЦ не дала чітких критеріїв, яким повинні відповідати кандидати на найвищу посаду держави. Взявши за взірць Закон Божий, громадянам пропонується самим добре подумати, якого вони хочуть мати Президента і яких чеснот від нього вимагають. Причому в "Передвиборній інструкції для пастирів" клірикам заборонялося не лише агітація за того чи іншого кандидата, але й відповідати на питання, за кого священик буде голосувати особисто. Інакше, як наголошує кардинал Любомир Гузар, душпастир може зробити вірному кривду, оскільки "відбере те, що людині належить силою Конституції і силою права, закону" – свободу вибору.

Чим зумовлена така підкреслена нейтральність УГКЦ? На наш погляд, після всіх попередніх (довибірних) заяв, де чітко окреслено бачення Церквою майбуття України, навіть дуже далекі від політики парафіяни не змогли (принаймні знали, що це йде врозріз з позицією Церкви) проголосувати за кандидата, який відстоював повернення до комуністичного минулого, двомовність, подвійне громадянство тощо. А тому головним завданням Церква бачила не стільки агітацію за "свого" кандидата, скільки агітацію за "якість" самих виборів, які повинні бути справедливими й відповідальними, тобто відображати волевияв народу. А тому не лише свято Незалежності, але й вибори слід "духовно святкувати і вважати, що в цей день люди роблять щось дуже, дуже важливе", - вважав Предстоятель УГКЦ.

Щодо позиції інших Церков країни, то цікавими нам видаються думки іудеїв з приводу виборів. З одного боку, головний рабин України Яків Дов-Блайх заперечував заангажованість іудеїв в політичні процеси. "Жоден ребе, з тих, хто сьогодні в Україні, не скаже, голосуйте за того чи іншого, - стверджує Блайх. – Єдине, що ми кажемо, йдіть голосуйте". З іншого боку, рабин не заперечував можливість впливу на електоральні уподобання своїх прихожан. "Якщо ми побачимо, що у платформі того чи іншого з кандидатів буде щось для нас тривожне, ми можемо сказати. Ми не будемо підтримувати комунізм – ми вважаємо, що це частина минулого. ... Комунізм знищив це "суспільство", знищив сімейне життя, релігійне життя, духовне життя".

Позиції інших Церков України щодо наступних виборів було важко визначити. Зокрема Римо-католицька Церква, потужні протестантські Церкви практично не виходили за межі нейтрального: "йдіть і голосуйте". Винятком тут можливо були харизматичні Церкви, які мали свого висуванця – Л.Черновецького. Як лідер Християнсько-ліберальної партії України цей кандидат міг бути цікавим і для близьких до харизматів п'ятидесятників та не харизматичних протестантських Церков більш консервативного плану, включно із Свідками Єгови. Проте, незважаючи на активність братів і сестер та вкладення значних коштів у передвиборчі заходи, максимум, на наш погляд, на що міг розраховувати цей кандидат – це повернення своєї грошової застави із Центровиборчому.

Таким чином, можна прослідкувати певну залежність політичної активності тих чи інших Церков від їх включеності у національно-духовне життя українців (УГКЦ) та національних меншин (кримські татари, іудеї) країни. Чим глибше таке занурення – тим активніша участь конфесії у політичних процесах країни і тим більші вимоги цих Церков до кандидата у Президенти. Відсутність прив'язки до національної культури (Римо-католики, неорелігії) чи малочисельність вірних (вірменські, караїмські, язичницькі та інші громади) не дозволяє виділити якусь особливу політичну позицію цих релігійних напрямів, оскільки їх влаштовують задекларовані українським законодавством базові принципи свободи совісті, яких, згідно Конституції, має дотримуватися будь-який обраний Президент. І тут, на наш погляд, симпатії вірних розподіляться між тими кандидатами, які особисто більше сподобаються прихильникам цих конфесій.

Як бачимо, більшість Церков України активно переймалися політичними проблемами суспільства на виборах Президента. **Як же проблеми релігійного розвитку країни та свободи совісті були відображені у**

передвиборчих програмах кандидатів у Президенти України?

Нинішня виборча кампанія характеризується стриманістю більшості кандидатів на пост Президента щодо висвітлення свого бачення майбутнього розвитку свободи совісті в країні. У деяких виборчих програмах ця сфера людського буття взагалі випала з поля зору авторів передвиборчих програм. Чи то ці питання не цікавлять наших претендентів, чи вони вважають, що в цій царині у нас все вирішено якнайкраще – не зрозуміло. В цілому кандидати виявилися достатньо прогнозованими у своїх програмах, принаймні у баченні ними нинішньої ситуації і перспектив розвитку конфесій країни. Ми можемо сміливо поділити їхні позиції на кілька груп, які, попри певні відмінності, мають багато спільного.

Перша група – це так звані "ліві" кандидати, які активно використовують напрацьовані ще в радянські часи ідеї соціальної рівності. Проте, залишаючись більш-менш послідовними у своєму розумінні питань внутрішньої та зовнішньої політики країни, розвитку її економіки, ці кандидати різко змінили свої позиції щодо релігії. А якщо точніше – щодо християнства в цілому (бо, власне, лише ця релігія хоч якимись чином "звучить" у програмах), і Української православної Церкви Московського патріархату зокрема. Найбільш "ортодоксальні" комуністи нині не приховують своїх симпатій саме до цієї Церкви. Так, кандидат О.Яковенко у своїй програмі пропонував нам повернутися до початку ХХ ст., коли в середовищі комуністів були течії, які займалися "богошукацтвом" і намагалися навіть синтезувати християнство (принаймні раннє) із комунізмом. Таким шукачам у свій час добряче діставалося від В.Леніна. Проте в подальшому Компартия дозволяла собі деякі реверанси в бік "раннього Христа". Достатньо згадати "Моральний кодекс будівника комунізму". О.Яковенко вже на наступний рік після обрання планував домогтися розуміння українським народом того, що "ідеологія Христа є раннім комуністичним вченням". Це новоспечений Президент планував робити тому, що "розглядає релігію як філософське вчення, а релігійні структури як такі, що активно впливають на політичне життя держави".

Не менш радикальний у своїх висновках О.Базилук, який у своїй програмі відкинув усі умовності і "буржуазні штучки" на взірць свободи совісті. Кандидат прямо заявляв про створення у разі його президентства державної Церкви "у виконанні" УПЦ Московського патріархату. Цю Церкву він "захищатиме від розкольників", поверне їй храми й інше майно. Дістанеться на горіхи всіляким там протестантам та харизматам, оскільки "свобода совісті не повинна означати свободи для нечистоплотних закордонних місіонерів і тоталітарних сект". От тільки хто визначатиме чистоплотність і тоталітарність? І чи не наступали ми вже на ці граблі?

На диво виважена і "нейтральна" у релігійних питаннях виборча програма відомого борця за права "канонічної" УПЦ МП (неначе є УПЦ МП і не канонічна) П.Симоненка. У своїй "президентській" програмі Симоненко виступав за "забезпечення свободи совісті та віросповідання, сприяння віруючим у створенні умов для забезпечення релігійних потреб, засудження релігійного екстремізму". Проте після кількох великих статей у газетах, де лідер українських комуністів закликав будувати "світле майбутнє" лише із московськими батюшками, не важко догадатися, що під словом "віруючі" маються на увазі ті православні, які відвідують УПЦ Московського патріархату. Всі ж інші, а особливо Київський патріархат, звичайно ж є "релігійними екстремістами".

Наші соціалісти, очевидно із тактичних міркувань, уникли виявлення своєї чіткої позиції щодо церковних уподобань. Н.Вітренко приділила проблемам свободи совісті один рядок у розділі "Духовність". Вона пообіцяла сприяти тому, щоб "міжконфесійні відносини розвивалися на принципах свободи совісті". Тут правда, не зрозуміло – як бути із внутрішньоконфесійними відносинами? Адже конфесії "православ'я", "їудаїзм", "протестантизм" та інші поділені на кілька Церков та напрямів. Відносини між ними розвиватимуться за іншим сценарієм? Ще більш "таємничим" у питаннях релігії був О.Мороз. Його будівництво нашої "впевненості у завтрашньому дні" чомусь не передбачає прояснення "релігійної" лінії. Єдиний рядок, що віддалено нагадував про ці питання, мав такий вигляд: "за подолання морально-духовної кризи в суспільстві – однієї із причин занепаду України". А тому віруючим було не зрозуміло, чи будуть закриватися храми за "комунізму із соціалістичним обличчям", чи ні.

Другу групу кандидатів можна умовно назвати людьми бізнесу. А тому їхнє відверте "з'їздження" із питань свободи совісті сприймалося майже як належне. Можна сказати навіть більше, кожне вживання поняття "релігія" чи "свобода совісті" виказувало непересічну ерудицію кандидата. Адже за глобальними проблемами економіки та політики побачити й таке явище, як релігія, з усіма її негараздами – не кожному дано. Так, у програмі А.Кінаха релігійні проблеми було зведено до необхідності налагодження "соціального миру між релігійними групами". Кандидат обіцяв цим групам також "соціальну справедливість і рівні соціальні права". Не зовсім зрозуміло, правда, чому наші Церкви стали раптом релігійними групами. А може це майбутня стратегічна лінія нового Президента? Дійсно, чого це мирити ці Церкви – розігнати їх по "групам" і разом із "різними верствами суспільства, етнічними, національними групами" забезпечувати "рівними соціальними правами". І тоді, дивись, ніякої тобі "міжконфесійної ворожнечі" – конфесій же не

буде...

"Батько" і одночасно Голова політичного об'єднання "Єдина Родина" О.Ржавський, виходячи, очевидно, із власного досвіду, переконував виборців, що "найголовніше для людини – її сім'я". Тому можна було спрогнозувати, що Богові, як і державно-церковним відносинам, у програмі кандидата місця не знайдеться. Не знайшлося такого місця і у програмах деяких інших кандидатів: І.Душини, Г.Черниша, С.Комісаренка, В.Кривобокова, В.Кононенко та ін. Проте от за президентства М.Бродського віруючі змогли б дихати на повні груди. "Свобода віросповідань ... буде одним із державних пріоритетів". А тому буде "покладено край" всіляким міжнаціональним і міжконфесійним ворожнечам, привілеям чи обмеженням за релігійними переконаннями. Для цього, вважав кандидат, "потрібна лише політична воля". І таку волю буде проявлено.

Певною перехідною фігурою від групи бізнесменів-політиків до **групи політиків** (майбутніх бізнесменів) був лідер так званої "третьої сили" Ю.Збітнев. Його передвиборна програма дозволяла нам говорити про наявність певної програми релігійних реформ. Так, Збітнев вважав, що Україна повинна мати свою Помісну православну Церкву (до речі, в цьому питанні із Ю.Збітневим солідарні А.Чорновол, який будуватиме Помісну Церкву, та Б.Бойко, який на фоні визнання пріоритету християнських цінностей будуватиме національну Церкву). А тому на посту президента Збітнев ініціював би внесення змін до Конституції країни та "скасування відокремлення Церкви від держави". Це необхідно, на думку кандидата, для того, щоб утвердити в країні "моральний і здоровий спосіб життя", що неможливо без об'єднання зусиль "Церкви, релігійних організацій та держави". Серед майбутніх невідокремлених Церков кандидат провідну роль відводив "традиційним конфесіям", не пояснюючи, правда, критеріїв визначення цієї традиційності. За президентства Збітнева Київ мав би стати духовним центром слов'янського світу – і на це є Божя воля, вважає кандидат.

Месіансько-містичними ідеями була насичена й постмодерністська програма Д.Корчинського, який стверджував, що справжня українська історія – астральна, а тому "нам не вдаються раціональні вчинки". Кандидат вважав, що ХХІ століття будуть творити не політики і економісти, а релігійні діячі. А тому у разі обрання Корчинського президентом ми мали б перш за все "захисника права Духа Святого та материнських прав Матері Божої". Цікавими були б і засідання Кабміну – міністри "споглядали б крізь кришталеву кулю свічку", або творили б "магічне коло взявшись за руки". Якби не давнє політичне реноме Корчинського епатажного політика-телеведучого (можна і навпаки), то після такої передвиборної програми його можна було б сміливо зачислити до **четвертої групи** наших кандидатів – **харизматичних християнських кандидатів**.

Тут найяскравішою зіркою був безсумнівний лідер у закликах до порушення чинного законодавства у сфері регулювання питань свободи совісті – Л.Черновецький. У своїй програмі цей кандидат малював для України лише християнську перспективу. "Християнство і християнські цінності повинні бути головними в нашому житті, повинні стати посібником до дії будь-якого чиновника, незалежно від його віросповідання". І далі: "кожен виборний державний діяч, у тому числі і член уряду, повинен обов'язково відвідувати церкву, читати Біблію і керуватися християнськими цінностями і мораллю"; "вони повинні демонструвати свою прихильність до християнських принципів практичними діями у своєму повсякденному житті" і таке інше. Програма Черновецького – це суцільний маніфест неофіта, який от-от як увірував, і вважає, що весь світ має зробити теж. Можна було лише уявити, як би жилося за президентства Черновецького мусульманам, іудеям чи вільнодумцям. Вдень із Біблією, а ввечері – із Кораном чи Торою? Чи не проходили ми щось подібне в Російській імперії, Радянському Союзі? Таке враження, що історія насправді нікого нікому не вчить. Без сумніву, що шановний кандидат юридичних наук давненько брав до рук Конституцію та закон "Про свободу совісті і релігійні організації".

З великою натяжкою (за передвиборчою програмою), до цієї групи можна було віднести і Р.Козака. Відсутність філософської освіти (а подекуди й елементарної грамотності) кандидата максимально утруднювало прочитання його передвиборчої програми. Зокрема розмірковування Р.Козака про першопричину всіх речей – Бога, про невмирущу життєву силу Української Нації – Українську Ідею, про Верховного Суверена – націю тощо, не дозволяли з впевненістю говорити про його позицію в релігійних питаннях. Остання балансувала на межі язичництва, езотерики та містики. З іншого боку, декларації Козака звільнити Церкву від всіх видів податків та будувати храми в Україні за рахунок держави, залучати священиків до виховання підростаючого покоління і таке інше – говорили про прихований потенціал релігійного реформатора.

І, нарешті, релігійні проблеми у програмах **елітної групи** – двох лідерів передвиборчих перегонів. Відзначимо, що фахівці очікували на те, що передвиборні програми В.Ющенко та В.Януковича будуть близькими у вирішенні релігійних питань. Адже намагання охопити (зацікавити) максимальну кількість виборців неминуче мало б призвести до певної уніфікації програм. Проте результат (текст) передвиборчих

програм перевершив усі сподівання своєю лаконічністю. “Будемо всебічно сприяти задоволенню релігійних потреб віруючих, міжконфесійній згоді”, - це у В.Януковича. В.Ющенко бачить Україну такою, що живе за “законами Божими та людськими”. А тому один із підкрюків кандидата “назустріч людям” проголошував “сприяння єдності народу України, орієнтації суспільства і держави на загальнолюдські цінності – свободу, демократію, міжнаціональну і міжконфесійну згаду”. Лаконічніше важко й сказати. Адже “всебічно сприяти...” нині – це не більше, ніж хобі. Відвідав богослужіння чи з’їздив на Афон – ось уже й “сприяєш”...

Підводячи підсумок, відзначимо, що нині відчувається брак юридичної світи, знання основних тенденцій розвитку світового законодавства щодо проблем свободи совісті у кандидатів на найвищий пост держави. Ці питання свідомо (чи не свідомо, що ще гірше) були відведені на периферію передвиборчих програм. Радники із питань свободи совісті у кандидатів або цілком відсутні (а про це говорять програми більшості депутатів), або ж працюють за принципом: “а у нас в селі вважають...”. Тому виграш будь-кого із наявних кандидатів, навіть якщо пофантазувати і уявити на Банковій Л.Черновецького чи Р.Козака, на наш погляд, не призвів би до зміни ні нинішньої стратегії розвитку українського законодавства, ні конкретної практики здійснення внутрішньодержавної політики у сфері свободи совісті. Адже пропонувані кандидатами зміни та нововведення, на жаль, не мають реального осмислення і механізму реалізації. І нині можна говорити про те, що до влади йдуть або ж відверті фантазери у вирішенні релігійних питань, або ж люди дуже далекі від цих проблем. Загальні фрази – “за ліквідацію міжконфесійної ворожнечі” чи “за міжконфесійну згаду” – не мають реального юридичного навантаження. Вони не дозволяють навіть спрогнозувати майбутню лінію поведінки достойника. Адже міжконфесійну ворожнечу можна ліквідувати двома шляхами: налагодженням реального діалогу між конфесіями або ж, що значно простіше, ліквідацією (утисками, позбавленням певних прав і привілеїв тощо) однієї із конфесій...

Сказане вище засвідчує, що в Україні відбувається політизація релігійного життя при певному сприянні цьому вищих владних структур. Треба нашим чиновникам чіткіше усвідомлювати, що це може призвести до регіоналізації України за релігійним принципом, що не припустимо в нинішніх умовах і прямо суперечить Конституції та законодавству України. (О. Сазан).

5. Релігійні організації у виборчій кампанії 2004 року

Президентські вибори 2004 року виявилися затяжними і доволі драматичними. Перший тур, який умовно можна назвати сепарувальним (проходило відсіювання багатьох технічних кандидатів на президентське крісло та відбір найбільш потужних і достойних) виступив у ролі своєрідного тренування напередодні вирішальної битви. Доля України вирішувалась під час двох повторних голосувань. У другому, а потім і в повторному переголосуванні другого туру Український народ обирає не просто особистість на пост Глави Держави, а своє майбутнє, яким шляхом рухатися – авторитарним чи демократичним. Усі політичні сили країни розмежувалися на два великі табори: один підтримував кандидата від влади В.Януковича, інший – лідера опозиції В.Ющенка.

Аналогічна картина сконституювалася й у релігійному сегменті українського суспільства. Проте конфесійний вимір виборчого процесу вирізнявся також і власним специфічним забарвленням у порівнянні з політичним. На цьому моменті потрібно зупинитися детальніше. Йдеться, передусім, про міру включення релігійного чинника у політику. А ця міра виглядала зовсім нетотожною з точки зору дотичності різних конфесій до президентської кампанії.

Під час останньої релігійний простір України відчутно поляризувався. Причому критерієм поляризації виступав не географічний чи етнічний чинник, як це часто трапляється у подібних випадках, а прагнення і готовність вболівати за Правду. В результаті на одному полюсі опинилася Українська православна церква Московського патріархату, на другому – цілий спектр релігійних інституцій – членів Ради представників християнських Церков України (УПЦ КП, УГКЦ, УЛЦ, РКЦ, Церква християн віри євангельської України, Українська християнська євангельська церква тощо). Ставлення цих двох потуг до виборів було дійсно відмінним як у методологічному, так і сутнісному аспектах.

Коаліція (використаємо цей термін для зручності) християнських церков України вдалася до тактики дій, котра не суперечила ні чинному законодавству щодо свободи совісті та релігійних організацій, ні церковним канонам. Іншими словами, правова норма про невтручання церкви в політику зазначеними конфесіями фактично була витримана. Вони не давали благословення жодному із кандидатів на пост Глави держави, не займалися агітаційною пропагандою на підтримку ні В.Януковича, ні В.Ющенка. Всі свої зусилля вони зосередили на проведенні молебнів за чесність і прозорість президентських перегонів.

Пік активності в діяльності Коаліції християнських церков України припав на кінець листопада – початок грудня 2004 року. Після того, як стали відомими для широкого загалу масові фальсифікації

результатів виборчого процесу, вказані релігійні об'єднання виступили на захист конституційних прав Українського народу, який вдався до публічних акцій протесту. Ними були підготовлені звернення, адресовані як пересічним громадянам, так і представникам владних структур та Президентові України. У цих документах засуджувалися протиправні засоби (використання адмінресурсу, залякування, шантажування, поширення свідомо брехливої інформації тощо) впливу на волю виборців, лунали заклики до можновладців виправити ситуацію, не допустити обрання нового Президента України антилегітимним шляхом, наголошувалося на необхідності українців відстоювати свої права, але тільки законним чином. В умовах Помаранчевої революції Коаліція християнських церков України довела свою патріотичну, державницьку позицію, небайдужість до національних інтересів та потреб власного народу.

Натомість, Українська православна церква Московського патріархату відверто ангажувалась на стороні экс-прем'єра. Напередодні першого туру Предстоятель УПЦ МП митрополит Володимир благословив (всупереч "Основам соціальної концепції Російської Православної Церкви" та рішенням Архиєрейського собору РПЦ) участь у виборчій кампанії лише В.Януковича. Православний ієрарх охарактеризував постать тодішнього Прем'єр-міністра як людини духовної, єдино гідної очолити Українську Державу. Благословення митрополита Володимира стало знаком для наступної відкритої й активної агітпропаганди (що, до речі, заборонено чинним законодавством) з боку священноначалля, кліру та вірних УПЦ МП за кандидата у Президенти України В. Януковича. Пропагандистська робота виглядала доволі різноплановою, в тому числі не обійшлося й без застосування брудних технологій, наклепів, обливання брудом В. Ющенка, аж до ярликів "ангхрист", "слуга сатани" тощо.

Ось лише декілька показових штрихів з тієї картини, що мала місце. Церковні амвони перетворилися на агітаційні трибуни, храми - на складські приміщення зі збереження анонімної продукції для масового розповсюдження серед населення з метою компрометації опозиційного кандидата, а банківські рахунки парафій УПЦ МП на засіб переведення величезних коштів на оплату провокаційної літератури, листівок та залізничних поїздів для незаконного перевезення десятків тисяч "карусельників з відкріпними талонами.

На богослужіння, котрі проводили священники УПЦ МП, часто не допускалися ті, хто підтримував опозицію. У багатьох регіонах України (насамперед там, де позиції Московського Патріархату сильні) організовувалися підконтрольними (часто не офіційно) УПЦ МП структурами, як-то Союз православних братств, хресні ходи, розвінчуючи особу В. Ющенка чисельними міфами типу: "Ющенко є ставлеником націонал-екстремістів й уніатів", "Якщо Ющенко прийде до влади, то на УПЦ чекають гоніння", "За Ющенка не можна голосувати, оскільки він двічі одружений" тощо (але можна й потрібно за двічі судимого В.Януковича). Відомі також випадки, коли керівники єпархій позбавляли сану священників за те, що ті наважувалися не погодитися з політикою священноначалля УПЦ МП. Траплялися й непоодинокі випадки, коли агітпропагандою за В.Януковича займалися священнослужителі-іноземці близькі до Московського Патріархату.

Лобіюючи послідовно інтереси одного з кандидатів у Президенти України, УПЦ МП не наважилася на об'єктивну оцінку фактів, котрі красномовно вказували на фальшування виборів. Із вуст офіційних осіб цієї церковної інституції не пролунало жодного осуду протизаконних дій влади. Єдине, на що спромоглися окремі з керівників УПЦ МП у розпал акції народного опору на Майдані Незалежності – це закликати учасників президентської гонки сісти за стіл переговорів. Така собі нейтральна позиція пояснюється тим, що УПЦ МП, наслідуючи майже трьохсотлітню традицію Російської Православної Церкви, усталилась в ролі провладної Церкви, а відтак, виявляється залежною першочергово від керівництва Російської держави. На цій підставі Московський патріархат в Україні не спроможний виконувати функції посередника між державою і громадянським суспільством, оскільки обслуговує інтереси чітко визначених політичних сил, є, так би мовити, заручником ситуації, яка позбавляє його достатньої самостійності при ухваленні та впровадженні в життя рішень.

Проте, доречно зауважити, дане судження не стосується абсолютно всіх священнослужителів УПЦ МП. В її лавах є ряд чесних і патріотичних ієрархів та священників, котрі керуються у своїй духовній діяльності не політиканськими цезаропапійськими настановами, а високими загальнолюдськими і християнськими моральними цінностями. Тому вони здатні виступати патріотами свого народу й одночасно реалізовувати істинне призначення Церкви. Виборча кампанія-2004 довела, що саме так воно і є. Протизаконні дії священноначалля УПЦ МП не залишилися проігнорованими з боку її вірних. Свідоме духовенство, миряни цієї церкви, обурені політичним антуражем своїх патронів, підтримали народний рух у помаранчевих кольорах за чесні вибори. Не виключається, що саме ці здорові духовні сили, які поневолі належать до Московського Патріархату в недалекому майбутньому виступлять генератором внутрішнього реформування всієї вертикалі УПЦ МП, без якого вона нездатна на життєвість в українському соціумі.

Отож, усе викладене вище дозволяє зробити наступні висновки.

1. Релігія і політика в Україні продовжують залишатися доволі взаємопов'язаними сферами суспільного життя. Наскільки переконає досвід, ступінь політизації релігійних об'єднань або міра включення конфесій у політичні процеси визначається кількома основними факторами: патронатом органів влади над окремими конфесіями, правовою розмитістю у визначенні меж активності церковних інституцій, такою ж нечіткістю закону щодо відповідальності за його порушення з боку церков, особистими якостями кліру священнослужителів того чи іншого віросповідання. Три перші моменти підпадають під державне регулювання, четвертий – є справою внутрішньоцерковною. Таким чином, міра взаємодії релігійного та політичного чинників цілком спроможна корегуватися суб'єктами самого процесу взаємодії. Для цього першочергово необхідна політична воля. А в нового керівництва Української Держави воно є.

2. Минулорічні вибори Президента України продемонстрували, що міжконфесійна злагода не якась примара, а реальна річ. Консолідація різних віросповідних течій можлива, якщо йдеться про пошук істини. Займаючись цією благородною справою, відчутно зміцнила свої позиції коаліція християнських церков України. Вхожі до неї церковні структури - УПЦ КП, УГКЦ, УЛЦ, РКЦ, ЦХВСУ, УХЄЦ - зарекомендували себе в якості українських конфесій не за назвою, а за духом.

Тому-то новий Президент України, виконавча і законодавча гілки влади, розбудовуючи національну Українську Державу, в силу природних обставин повинні орієнтуватися саме на ці релігійні інституції при розробці державної політики щодо конфесійної сфери. А це означає, що найбільш прийнятною для України моделлю державно-церковних відносин видається *система конкордатів*, за якої взаємини між двома сторонами регулюються укладанням відповідних спеціальних угод. Перевага даної моделі - чітка прописаність конкретних зобов'язань і відповідальності церков перед державою і навпаки.

3. В контексті виборчої кампанії 2004 року розкрилася справжня (без маскування) імперська сутність УПЦ МП. Ця церква довела, що мета її функціонування – виконання завдань Московського Патріархату (через нього – політичного істеблїшменту Росії) та бути на боці інтересів влади, яка, безумовно, йшла до цього часу лише в фарватері політики Москви. Адже це єдина реально діюча надзвичайно впливова загальносоюзна структура, яка ніби кайданами пов'язує Україну з Російською імперією.

Звідси власне, й безпосередня участь УПЦ МП у великій політиці. Московський Патріархат в Україні відійшов від виконання свого основного обов'язку - духовної опіки віруючих людей, перетворившись на меркантильну політичну деструктивну структуру, котра керується у своїй діяльності не моральними настановами Євангелія, а візантійськими принципами цезаропапізму та звичайнісінької практичної доцільності й особистої вигоди.

В такий спосіб жертвою Українського народу Московський Патріархат заробляє собі дивіденди у політичній владі Російської Федерації, де він є безумовним фаворитом Кремля.

Внаслідок прямої причетності до фальшування результатів виборів Президента України авторитет УПЦ МП, який, до речі, значною мірою базувався на маніпуляціях свідомістю віруючих людей, підупав. Нині ця Церква опинилася у кризовому стані: близька по духу влада склала свої повноваження. Майбутнє УПЦ МП, її життєздатність тепер залежать від ставлення до неї команди новообраного Президента. Священноначаліє Московського Патріархату вже намагається випросити у Президента України Віктора Ющенка для себе індульгенцію (митрополит Володимир у Софії Київській серед інших предстоятелів Церков вітав його з перемогою), незважаючи ще на вчорашню огульну критику нині чинного Глави Української Держави. А це тільки в черговий раз свідчить, що УПЦ МП не спроможна існувати без владної підтримки і готова заради досягнення бажаного результату "поступитися принципами". Питається, навіщо ж тоді Україні Церква, яка ставить на задній план національні інтереси Українського народу і його Держави?

4. Криза промосковської гілки православ'я переводить із теоретичної у практичну площину питання щодо зміцнення Помісної Української Православної Церкви. Сприятливою ситуацією необхідно скористатися. До того ж, є надійний для цього фундамент – УПЦ КП. Ця релігійна інституція виглядає сьогодні досить потужно, має справді харизматичного, духовного лідера і, найголовніше, діяльно патріотично служить Українському народові і Богові. Вона спроможна об'єднати навколо себе розпорошені православні сили українського простору у всьому світі. Однак самостійно розв'язати таку складну проблему їй буде надзвичайно важко. Повинна обов'язково бути дієва державна підтримка, розуміння керівництвом України того факту, що незалежна, номінально християнська держава природно потребує аналогічної Помісної Церкви. Приклад тому цілий ряд європейських країн (Болгарія, Греція, Грузія, Румунія).

Шляхом законодавчо допустимого державного сприяння УПЦ КП насамперед важливо досягти визнання її рівноправності в міжнародному релігійному просторі. Потім шляхом поновлення історичної справедливості утвердитися в Україні в ролі істинно національної Православної Церкви, що надзвичайно динамізує просування національних інтересів України у всьому світі, а особливо в її євроінтеграційних процесах. (С. Здіорук).

6. Мыслить на равни интересів України.

Релігія і патріотизм, віруючі і їх участь у Помаранчевій революції, особливості розвитку релігійних організацій у Донецькому регіоні. Ці та інші питання були обговорені "РІП" з одним із найавторитетніших релігійних лідерів Східної України Леонідом Падуном – старшим єпископом Української Християнсько-Євангельської Церкви (Донецьк). Подаємо інтерв'ю з єпископом:

“РІП”: Скажите, пожалуйста, можно ли совместить патриотизм, украинский патриотизм с принадлежностью к христианству, поскольку часто утверждают, что оно внационально?

Л.Падуно: Прежде всего я хотел бы начать с того, что я считаю самым главным. Буквально на днях купил своему сыну книжку «Басни Крылова». И там я прочитал в басне «Квартет» такие слова: «А вы, друзья, как ни садитесь, все ж в музыканты не годитесь». Так вот, я думаю, что иногда мы акцентируем внимание на каких-то законах, структурах или ещё на чём-то, но я хотел бы обратить внимание на следующее: я вижу решение проблем или вообще прогресс всей страны только в одном – прежде всего в качественном отношении людей к своей стране и своему народу. Возможно, во Львовской области меньше проблем, чем в Донецкой, где я живу, но отсутствие патриотизма и отсутствие любви к своему народу прежде всего и порождает эти проблемы. Не важно, кто это – политик, бизнесмен или руководитель Церкви, но чаще всего все сводится к каким-то определенным частным, местным, личным интересам, личностным интересам.

Не так уж много людей в Украине, которые мыслят на уровне Украины, которые мыслят на уровне народа и которые для себя приоритетом поставили прежде всего интересы или пользу всего украинского народа. Получается, что каждый одеяло тянет на себя. Политики в своём мире, в бизнес-мире своё одеяло тоже есть. То же самое и в религиозном мире. Но страдает от этого прежде всего народ, простые люди, которые не всегда могут разобраться в политических процессах, в экономике своей страны. А ещё более дремучий лес для них – это мир религии, когда христианские конфессии или религии различные открыто выражают свою вражду или какие-то конфликты демонстрируют. Жертвами этого становятся прежде всего простые люди. И, я думаю, до тех пор это будет, пока каждый украинец не поднимется над своими интересами и пока каждый не сделает для себя приоритетом судьбу своей страны, своего народа, пока не на словах, а на деле мы будем, как в этом «Квартете», менять места или инструменты, а всё останется так же.

Поэтому, первое, я считаю, необходимо каждому из нас задуматься об общей пользе для всей нашей страны, всех наших людей. Если мы читаем Библию, то все люди Библии, которые стали известны нам на страницах Библии – это были патриоты своего народа. Начиная от Бытия и до Откровения, мы находим людей, которых использовал Бог могущественно и прежде всего потому, что они были патриотами своего народа. Возьмите даже ту же Деву Марию, которая родила Иисуса Христа. Это великая женщина – мать Господа Иисуса Христа. Когда она забеременела Иисусом Христом, пришла к Елизавете, то её слова были следующие: «Воспринял Израиля отрока своего, вспомянул милость». Мария была еврейкой. Израиль - это был её народ. И для неё её народ был самым главным и ценным из всего, что у неё было вообще. И в этой благодарности Богу, которую она высказывает, она говорит: «Бог воспринял Израиля», т.е. народ свой. Если бы она была украинка, она сказала бы: «Бог воспринял отрока Украину, вспомянул милость». Не просто сказала «Украину», а «отрока», как о ребенке, говорит нежно, ласково. Посмотрите на других людей, в частности таких, как Захария, отец Иоанна Крестителя, или праведный Симеон, чающий утешения своего народа. Или Анна вдова (в первых главах Евангелия Иоанна). Все они служили Богу и служили своему народу, все были заинтересованы только одним: прежде всего – это утешение, избавление своего народа. Они печалились о его проблемах. Взять пророков, которых мы находим в Библии, они плакали о проблемах своего народа. Возьмите Иеремию. Сколько слёз он пролил, видя проблемы людей, беззакония или даже просто отсутствие дождя. Это стало проблемой для пророка Иереми, который стоял перед Богом, молился, плакал о своём народе.

Я хочу вам сказать, что не так много у нас людей, которые могут плакать о своём народе так, как пророк Иереми, Исайя или другие. Или как пророк Ниemia, о котором вы знаете из Библии, когда к нему пришли люди из Иудеи, пожаловались на жизнь, то он печальный был несколько дней, даже рисковал своей жизнью. Будучи пленённым, он пришел к царю Артаксерксу, который увидел на нём печальное лицо. На то время это было смерть Ниемии, но он не мог скрыть своей печали о своём народе.

Перемены наступают не в разуме людей, не от того, что мы просчитаем всё, вычислим или какие-то итоги подведём. Все перемены начинаются в сердце каждого человека лично. Если это не придёт, то в Украины не будет будущего. А если это придёт, в Украины будет будущее.

“РІП”: Дайте Вашу оценку хода последних Президентских выборов в Украине. Какое участие приняла возглавляемая Вами Церковь в событиях предвыборного процесса?

Л.Падун: Я очень благодарен Богу за Виктора Андреевича Ющенко, потому что никогда в моей жизни не было такого, чтобы я сердцем мог уважать власть. Это впервые, когда я с уважением могу сказать: это - мой Президент. Я горжусь тем, что я - украинец. Слава Богу за таких людей, как Виктор Андреевич и те люди, которые рядом с ним. Я думаю, что нам, как руководителям Церкви, нужно всё таки оставить какие-то маленькие свои программы, свои амбиции, то, что разделяет нас, и посмотреть на Украину такими глазами: это - наша страна, это - наш народ. Его печали - это наши печали, радости нашего народа - это наши радости. Все, что служит к пользе нашего народа, давайте будем ему служить. Каждый на своем месте!

Мы делали всё, что могли в Донецке. К сожалению, Донецк - это город, который до сих пор еще (да и Донбасс) остаётся территорией совершенного диктата. Представьте себе, что за время выборов никогда и нигде не было никакой символики оранжевого цвета! Никакой! Просто не было. Если кто-то и пытался ею пользоваться, то били машины: разбивали окна машин, прокалывали колеса, просто избивали этих людей. То есть, это был самый настоящий режим террора, в котором мы в дни избирательной кампании находились. Мы обращались за помощью в Госкомрелигий, поскольку в последнее время действительно ощущали в отношении нас дискриминацию, не имели никаких прав, переживали серьезные гонения. Не побоюсь сказать, что даже моя жизнь находилась в опасности. Я просил Госкомрелигий написать хотя бы письмо-характеристику о нашей Церкви для нашей Донецкой власти. Они отказались. Разве это не говорит о качестве и стиле их работы? А разве наша деятельность находилась вне закона? Разве то, что мы делали во время выборов, антигосударственно?

Как служитель Церкви, как старший епископ, я никогда во время службы не делал политических заявлений, давая полное право людям на самостоятельный выбор. Но при этом я призывал людей прежде всего молиться за честные, справедливые выборы. Этого уже было достаточно для того, чтобы все в городе знали, что мы - за Ющенко. Однако никогда (у меня есть доказательства этому, которые при желании вы можете проверить) мной не было сделано ни одного официального заявления в пользу какого-то кандидата. Но все до одного в городе, особенно чиновники, знали, что мы за Ющенко, и только потому, что мы молились постоянно за справедливые и честные выборы, за волю Божию, за добро для Украины. Кроме того, я подписывал те документы, обращения, которые звучали на Майдане Незалежности в Киеве, в частности обращения к руководителям церкви, Верховному Суду, прежнему Президенту, подписывали разные обращения, которые, я считаю, не имели политического характера, а были основаны на Библейских принципах, основное предназначение которых - поддержать людей, которые действуют честно, и призвать людей быть честными в своем выборе. Никто не может обвинить меня в том, что я находился на какой-то политической стороне или выражал свои политические настроения. Хотя параллельно с нашей деятельностью у нас в Донецке очень откровенно некоторые церкви (в частности Московский Патриархат) выступали за выбор именно Януковича. Как донецчанин, я лучше многих знаю, что такое донецкая жизнь, что такое местный режим, что такое отсутствие прав человека и элементарного уважения к личности. Все это сформировано властями Донецка. Я не боюсь про это говорить, ибо мне, как говорится, уже нечего терять.

Но я благодарен Богу, что в этом же городе есть много людей, которые любят свой город, которые любят свою страну. Они (а это тысячи людей), рискуя своей жизнью, зная, что нас не только вытеснили, дали два официальных запрета на молитву о единстве в мире, Украине, но планировали силой разогнать, все равно приходили в центр города возле памятника Шевченко, чтобы молиться открыто за мир, единство и независимость Украины. Мы провели 22 дня в таких молитвах. Конечно, это всё вылилось в новые гонения, в новые притеснения, новые дискриминации. Но я считаю, что наш народ, наша страна стоит того, чтобы кто-нибудь платил за неё и такую цену. Я говорю на русском языке, хотя могу говорить и на украинском. Я намеренно отвечаю на русском языке, потому что, к сожалению, немалая часть людей в Украине говорят на этом языке не по своему выбору, а потому что это было навязано политикой, им была навязана российская культура, российские ценности и т.д. Особенно в Восточном регионе русский язык был нормой всегда, поэтому люди в том, что не пользуются украинским языком, не виновны. Они есть. Их нужно уважать, принимать тоже как часть украинского народа.

Я подписывал Обращение к украинскому народу. И во время выборов - и Президенту, и Верховному Суду. Но я их подписывал, сидя не в Киеве, а в Донецке. Я думаю, вы должны понимать, что это было немножко по-другому совсем. Я всегда буду рад любому человеку, чьё сердце бьется для Украины. Я готов протягивать руку, служить, работать вместе со всеми, делать свою часть, чтобы наш украинский народ, который глотнул эту свободу, почувствовал вкус этой свободы, который на самом деле как-то вот впервые за сотни лет ощутил какую-то гордость за то, что есть страна Украина, есть украинский народ, чтобы эти порывы все, эти все прекрасные возвышенные чувства не были погашены ни государственными чиновниками, ни тем более религиозными руководителями или деятелями. Хотелось бы, чтобы этот огонь горел дальше, чтобы люди любили свою страну, каждый вносил свою часть, делал своё дело.

«РП»: Известно, что некоторые религиозные организации Украины во время выборов были активно задействованы в агитации за В.Януковича. В это мы видим явное нарушение ст.5 Закона о свободе совести. А может быть, эта статья устарела и религиозные организации все же должны включаться в политическую жизнь?

Л.Падун. Что касается политики, то скажу однозначно – Церковь не должна участвовать в ней по одной простой причине: в каждой нормальной стране есть всегда люди различной политической ориентации, и все они должны иметь место в любой Церкви. Это означает, что если Церковь ориентирована односторонне, тогда всем остальным туда входа просто нет. Церковь – это место открытое для всех людей, независимо от их политических убеждений. Конечно, граждане – это другое дело, каждый имеет право делать свой выбор, быть активным в гражданской и политической жизни. На это мы благословляем их. И пусть Бог благословит. Что касается Госкомрелигии, то чего-то хорошего о нем мне сказать совершенно нечего, плохого – не хочу.

Уважаю нашего Президента, доверяю его решению и выбору. Думаю, что он сделает правильное решение. И пусть будет у него много здоровья и силы, потому что я хочу сказать смело сегодня, что впервые люблю своего Президента. Я уважаю его, я готов идти рядом с ним и делать всё то, что есть у него в сердце. Он был в Донецке, выступал и сказал прекрасную речь. Скажу вам, что я благодарил Бога за такую честную, открытую, очень красивую и благородную речь. Конечно, не все восприняли её одинаково. А это потому, что Донбасс - он специфичен тем, что там царят пророссийские интересы и веют российские флаги, к сожалению. Поэтому не так просто и нашему Президенту, и тем, кто на самом деле любит Украину. Им там приходится быть в роли изгоев или людей второго сорта. Но все равно я верю, что победа будет, Донбасс будет вместе с Украиной, Украина будет единой, Украина будет материально и духовно процветающей страной. *(Л. Падун).*

7. Євреї України під час президентських виборів

Події, які призвели до Помаранчевої революції в Україні, і надалі залишаються об'єктом аналізу науковців. Пропонуємо Вашій увазі авторський погляд к.ф.н. В.І.Матвеева про події, які відбувалися під час передвиборчих перегонів у єврейському середовищі України.

Єврейська громада України, що за різними оцінками експертів налічує на сьогодні 200-250 тис. осіб, більшість з яких – негалахичні та нерелігійні. Вона переживає сьогодні етап свого подальшого розвитку, який характеризується як становленням професійних єврейських структур, так і значною динамікою, пов'язаною із значною еміграцією євреїв та старінням громади. Відбуваються подальші пошуки нової ідентичності, модерного визначення єврея в сучасній Україні, в якому певну роль відіграє становлення громадянського суспільства в державі.

Багатьом з українських євреїв остання виборча кампанія запропонувала складний вибір: між прозахідним лібералом Віктором Ющенком, в оточенні якого були такі, що не соромилися висловлювати антисемітські погляди, та Віктором Януковичем, який є прибічником авторитарного стилю управління, однак обіцяв виборцям "стабільність", оснований на попередньому корумпованому режимі Кучми. Офіційно єврейські релігійні діячі ще напередодні виборчої кампанії заявили про свій нейтралітет. Лідери провідних єврейських організацій України домовилися, що "ми не будемо виступати з єдиною точкою зору по ситуації на виборах". Зокрема так заявив Йосип Зисельс - лідер ВААДу України, однієї з найстаріших організацій, який особисто підтримував В. Ющенка. Разом з тим, "нейтралітет" лідерів єврейських організацій виявився досить нестійким, оскільки деякі з них відкрито заявляли про персональну підтримку провладного кандидата у президенти. Однак єврейська громада в цілому не була втягнута в "передвиборчі ігри". "Слава Богу, єврейська громада України не заявляла про свою прихильність, відданість до якої-небудь із сторін", - констатує Й.Зисельс.

Євреї були серед прибічників і активістів обох таборів. Під час перших двох турів голосування євреї переважно боялися відкрито висловлюватися, за кого вони віддали свої голоси. "В мені глибоко вкоренився страх, оскільки я народився і виріс при радянському режимі. Євреї все ще відкрито не висловлюються із-за страху переслідування", - зазначає Рудольф Мирський, керівник Центру дослідження Голокосту у Львові.

Немає чіткої бази даних про те, як євреї проголосували під час минулих виборів. Спостерігачі та експерти стверджують, що голоси євреїв у першому і другому турі розділилися, а, можливо, більшість з них віддали свої голоси за Януковича переважно тому, що при режимі Кучми єврейська громада жила "в атмосфері стабільності", а також із-за певних побоювань антисемітизму з боку конкретних активістів блоку "Наша Україна". "В єврейській релігійній громаді немає моноліту щодо підтримки кандидатів. Думки відносно голосування розділилися навіть на одній лавці в синагозі", - зазначає головний рабин Харкова Мойше Москович. Разом з тим чимало, особливо молодих, євреї було серед мітингуючих на столичному

Майдані Незалежності у листопаді-грудні 2004 р. проти грубої фальсифікації результатів другого туру виборів. В Києві і Західних областях України чимало євреїв відкрито вийшли підтримати В. Ющенка, певною мірою відзеркаливши преференції в зазначених регіонах громадян України в цілому.

Під час Помаранчевої революції на фоні масових протестів лідери місцевих єврейських організацій намагалися зберігати проголошений нейтралітет і не висловлювалися публічно на підтримку того чи іншого кандидата. Однак реформістський рабин Олександр Духовний 5 грудня взяв участь у мітингу на Майдані. Стоячи поруч з Віктором Ющенком, рабин Духовний закликав мітингуючих до національної єдності і примирення на фоні тодішніх опасінь, що криза може сприяти поглибленню розколу України на частини. Головний рабин Києва і України Яков Дов Байх надіслав через довірену особу звернення, яке було проголошено того вечора на майдані.

Столична Центральна синагога Бродського, що в центрі Києва, надавала страйкуючим їжу, теплі напої, одяг та притулок, нічліг. Рабин Моше Асман, рабин Києва і Київської області, назвав акцію "благодійною, а не політичною". За словами рабина акція проводилася з метою збереження миру й спокою у суспільстві. "Нам потрібен мир в Україні і ми молимося за нього", - зазначив Моше Асман. Разом з тим, під час цієї акції до синагоги Бродського стали телефонувати невідомі, які погрожували розправою над тими, хто надавав допомогу потребуючим. Про це повідомила адміністратор синагоги. 1 грудня на другому поверсі будівлі було розбито декілька вікон.

Деякі інші єврейські лідери, які в дні масових акцій протестів турбувалися за безпеку своїх організацій, зачинили свої офіси в очікуванні того, доки ситуація уляжеться. Разом з тим, подібна позиція лідера студентського клубу не втримала тих молодих єврейських студентів, хто протестував проти фальсифікації результатів виборів на майдані Незалежності.

Скандальність президентських виборів в Україні висвітила проблеми, що затьмарювали - в основному приховано – українсько-єврейські відносини не одне століття. Адже одним з основних єврейських страхів є страх антисемітизму, що впливало на єврейські преференції під час виборів. Ім'я Ющенка деякі євреї пов'язують з феноменом, який не має нічого спільного з демократією та толерантністю – з українським радикальним націоналізмом. Хоч сам Ющенко ніколи не робив заяв, які можна було б розцінювати як антисемітські чи ксенофобські, але його зв'язки з деякими радикальними українськими націоналістами і той факт, що на Заході України він одержав найбільшу підтримку, примусив деяких євреїв бачити в ньому неоднозначну фігуру. Багато євреїв похилого віку ще пам'ятають про те, як під час Другої світової війни певні українці у Західних регіонах України мстилися перш за все радянським росіянам і євреям за їхню роль у становленні комуністичного режиму в тих областях.

Деякі єврейські лідери в Україні і експерти зазначають, що ця боязнь перед радикальним націоналізмом по-новому розпалювалися з політичною метою під час передвиборчої кампанії минулого року. Режим Кучми здійснив ряд кроків, щоб представити демократичну опозицію радикальними ксенофобами, антисемітами й нащадками українських націоналістів воєнного періоду. Цьому сприяв і виступ народного депутата Олега Тягнибока, тодішнього члена фракції "Наша Україна" з Івано-Франківщини, що носив відверто ксенофобський і антисемітський характер. Разом з тим, сьогодні непросто знайти серйозні підстави для єврейських опасінь щодо антисемітизму із Заходу України: єврейські лідери й активісти відзначають, що випадки антисемітизму відбуваються там навіть рідше, ніж в інших районах. Але в країні, де антисемітизм часто давав про себе знати протягом 19-20 ст.ст., такі страхи ще існують. Однак переважна більшість єврейських лідерів не вірить, що рівень антисемітизму підвищиться за президентства В. Ющенка.

Важливо, що декілька разів протягом останніх місяців Ющенко здійснював спроби розвіяти боязнь національних меншин. Так, на мітингу на Майдані Незалежності 4 грудня Ющенко сказав сотням тисяч людей, які страйкували, що його батько, українець, воював в лавах Червоної армії проти нацистів і був, як військовополонений, в'язнем Освенцима, Бухенвальду та Дахау. Новобраний Президент України закликав пам'ятати про жертви Холокосту та Гулагів в своїй інавгураційній промові на Майдані Незалежності 23 січня ц.р. Ввечері 9 грудня 2004 р. В.Ющенко зі своєю дружиною Катериною та двома молодшими доньками відвідали Центральну синагогу Бродського в Києві, де взяли участь у святкуванні єврейського свята Ханука. Віктор Ющенко в кипі запалив Ханукію у присутності багатьох членів громади і гостей. "Я впевнений, що толерантність, самоповага і співіснування багатьох націй в одній країні – це іспит, який Україна здала вже давно", - сказав того вечора Віктор Ющенко в інтерв'ю кореспонденту ЖТА. Він разом з дружиною та двома молодшими доньками купували єврейські традиційні страви в синагозі й спілкувалися з представниками громади. Віктор Ющенко також зазначив важливість поліпшення відносин між Україною та Ізраїлем.

Помаранчева революція вплинула не тільки на хід демократичного розвитку країни, а й на певні зміни у самосвідомості євреїв країни. Деякі єврейські лідери вважають, що чимало євреїв не зможуть залишитися осторонь процесу консолідації української політичної нації. Події, названі помаранчевою революцією, пробудили українське суспільство такою мірою, як жодна з подій за всю посткомуністичну історію України.

Вони призвели до безпрецедентної громадянської активності в країні. Експерти говорять про народження нової України і нової політичної нації. Для євреїв України ситуація також висвітила проблеми єврейської ідентичності в громаді, що довгі десятиліття відчувала на собі вплив державного антисемітизму. Сьогодні єврейська ідентичність ще залишається релігійно-національною, на що слід зважати дослідникам іудаїзму і єврейської громади України. Ці проблеми також пов'язані, як зазначає відомий соціолог Є.Головаха, із тим, що багато євреїв походять із змішаних асимільованих в цілому сімей. Разом з тим сьогодні чимало таких євреїв вступають в брак з ортодоксальними та ультраортодоксальними євреями.

Чимало експертів погоджуються з тим, що через 13 років незалежності українських євреїв перш за все легше зрозуміти через призму їхнього радянського досвіду. Десятиліття комуністичного режиму призвели до втрати більшістю євреїв відчуття своєї належності до іудаїзму, часто замінивши його гордістю за усвідомлення себе "радянською людиною". У зв'язку з цим багато євреїв все ще ототожнюють себе, принаймні, з точки зору культурних і мовних пріоритетів, із посткомуністичною Росією, серцевиною колишнього СРСР. Більшість євреїв України і сьогодні не володіє жодною єврейською мовою, а використовують в основному російську та українську.

Етнічне походження чи релігія самі по собі здійснюють менший вплив на преференції виборців, ніж рівень освіти, вік, соціальний статус чи міра прив'язаності до російської культури й мови, які часто є вирішальними факторами у визначенні політичних симпатій виборців. Тому, незважаючи на те, що єврейські виборці в країнах західної демократії зазвичай виступають на підтримку ліберальних гасел кандидатів, чимало українських євреїв підтримали Віктора Януковича, який проводив свою кампанію під антиліберальними, популістськими й проросійськими гаслами.

Оскільки середній вік єврейської громади України переважає 60 років, то не дивно, що значна частина українських євреїв, в силу свого віку і певних стереотипів, відчують зараз ностальгію за "великою" країною, яка дала їм відчуття "радянської гордості" й соціальної стабільності. "Ці євреї були виховані радянським режимом, й багато, а, можливо, більшість, хотіли б повернутися у радянські часи, з їхню системою соціальної підтримки", - вважає рабин Олександр Духовний. Саме тому значна частина євреїв похилого віку підтримала у першому турі кандидатуру Петра Симоненка, а у другому – Віктора Януковича. "Єврейська громада Донбасу в основному асимільована й живе загалом життям Донбасу", - зазначає єврейський активіст Михайло Коган. "На сьогодні більшість наших євреїв – клієнти благочинного центру для людей похилого віку та інвалідів (Хеседу), які не хочуть перемін, як їх не хочуть і представники бізнесу, що міцно зрослися з кучмівським режимом", - додав він. Деякі спостерігачі вважають, що чимало євреїв похилого та середнього віку підтримали "стабільність" Кучми-Януковича через побоювання того, що їхні опоненти знищать останні залишки того, що може нагадувати їм про колишній Радянський Союз. Владу та її "стабільність" підтримали олігархи і ті, чиє фінансове становище повною мірою залежить від держави – пенсіонери та робітники держпідприємств та установ.

Однак саме перспектива змін – це те, що приваблює багатьох молодих євреїв та бізнесменів у Ющенко, як і його демплатформа. Євреї більш молодого віку і більш освічені та інформовані легше адаптуються до пострадянської української дійсності. Так, наприклад, Авігдор Фрейдліс, 37-літній актор з Києва, вважає себе більше українцем, ніж євреєм. Він висловлює впевненість у тому, що чимало євреїв матимуть незабаром подібні відчуття.

Після широкого інформування про фальсифікацію результатів другого туру виборів і подій Помаранчевої революції в Україні, прорізалися паростки громадянського суспільства, що не обійшли і євреїв. Петро Рашковський, лідер Асоціації єврейських громад малих міст України, у перших двох турах підтримував Януковича, але під час переголосування 26 грудня віддав свій голос за Ющенко, як це, на його думку, зробило чимало членів громад Асоціації. "Коли ми дізналися більше правди про фальшування владою результатів виборів, то вирішили підтримати Ющенко. На лідерів деяких громад представники місцевої влади здійснювали тиск, зокрема на лідера громади у Ворзелі. Люди хочуть жити по-новому", - сказав Рашковський. Він відзначив динаміку свідомості у багатьох людей в малих містечках України, як євреїв, так і неєвреїв.

"Події Помаранчевої революції заставили багатьох євреїв України переглянути своє ставлення до країни, де вони живуть", - вважає відомий банкір Євген Черняк, член єврейської релігійної громади, який разом з іншими підприємцями підтримав Ющенко на Харківщині. "Ці події торкнулися громадянської свідомості українців, включаючи і євреїв. Як український єврей, я сьогодні краще усвідомлюю, що Україна – моя батьківщина, й дуже важливо, що люди – бідні й багаті - піднялися з колін разом на захист свого права вибору".

"Надзвичайно важливо, що Президент України Віктор Ющенко 27 січня ц.р. відвідав Аушвіц, в'язнем якого був його батько. В політичному аспекті він цим оказав зміну реального ставлення нової влади України

до національних меншин", - підкреслює науковець і публіцист Борис Забарко, голова Асоціації колишніх в'язнів гетто та концентраційних таборів.

Іноземні та місцеві спостерігачі й експерти вважають, що якщо Україні вдасться побудувати прозоре і демократичне суспільство, то все більше євреїв будуть бажати будувати своє майбутнє в цій новій Україні.

"Я сповідаю прогресивний іудаїзм, єврейство в моїй крові. Я дуже раділа за тих юнаків та дівчат, хто разом зі мною відстоював демократію під час Помаранчевої революції на Майдані Незалежності. Помаранчева революція утвердила мене в тому, що я житиму в новій демократичній Україні і зможу себе реалізувати в Українській державі", - зазначає Марина Басльченко, один з лідерів студентського єврейського клубу "Нецер" при Київській громаді прогресивного іудаїзму "Надія". (В.Матєєв).

8. Виклики Помаранчевої революції для нехристиянських релігій

Помаранчева революція 2004 р. поставила ряд запитань українському суспільству, щодо яких мали визначитися не лише його громадяни, але й окремі соціальні інститути, в т.ч. й Церква (релігійна організація). Від Церкви ситуація вимагала конкретних і швидких відповідей, іноді не даючи багато часу на роздуми:

- Як ви ставитесь до існуючого режиму (підтримуєте його чи не приймаєте - пасивно чи активно; або протестуєте проти нього – знову таки пасивно чи активно)?
- Чи бере Церква участь у виборах, на боці якого кандидата? Чи є нейтрально-пасивною, відмовчуючись, або ж нейтрально-активною, звертаючись до совісті кожного?
- Якого кандидата вважати більш гідним на пост президента?
- Чи погоджується Церква із результатами всіх трьох турів голосування і як оцінює кожний з них: як чесний чи як фальсифікований?
- Яке майбутнє Церква очікує для України, її громадян і якого майбутнього Церква хоче собі?

Дуже непросто виявилось відповісти на такі виклики навіть домінуючим християнським церквам. Нехристиянські релігії, які займають незначне кількісне місце в релігійному житті України, що визначається статусом релігійної меншини, опинились в не менш, якщо в не більш складній ситуації. Треба сказати, що ні іудеї, ні мусульмани, ні послідовники східних релігій однозначно не визначились і не виявили якусь спільну позицію щодо останніх політичних подій. Мотиви тих, хто підтримав революцію, або тих, хто її не прийняв, є дуже різними. Вони спричинені не так релігійними, скільки нерелігійними (моральними, політичними, етнічними та іншими) мотивами.

Релігійна більшість принципово поділилася на два табори, на стороні кожного з яких стояли мільйони віруючих громадян, які масово і впливово виразили й підтримали орієнтації своїх кандидатів – на моноправославну або релігійно плюральну Україну. Найбільші церкви України з різною мірою активності включились в передвиборну кампанію. Зрозуміло, що навіть в межах основних підходів існували певні варіативності у вигляді мовчазних чи виявлених протестів з боку простих віруючих та окремих священників, їхні усні або письмові незгоди із політикою церковної влади, що вимагало і певної мужності, і неабиякої сміливості. Що ж тоді говорити про реакцію релігійних меншин, чиї кроки мають бути ще більш обережними і стратегічно вивіреними.

Як релігійна більшість, яка, спираючись на Святе Писання і Святе Передання, підтримала двох різних за політичними орієнтаціями кандидатів, так і релігійна меншість не продемонструвала єдності у виборі майбутнього президента України. Так, скажімо, мусульмани, сповідуючи один Коран, розділилися на тих, хто виступив на стороні Ющенка (ДУМК), і тих, хто однозначно підтримав Януковича. Іудеї, які об'єднані не тільки священною Торою, а й ідеєю богообраності себе як цілісного народу, також по-різному визначилися щодо того кандидата, за президентства якого, на їх думку, їм буде краще жити в Україні.

Не стало несподіванкою те, що іудеї розділилися у своїх настроях. На стороні провладного кандидата, а отже і влади, опинилися ті угруповання, які в найменший спосіб були пов'язані із національно-регіональним обличчям своєї громади. Хасиди (Синагога Бродського), прогресивні іудеї в можливості приходу до влади В.Януковича, якого активно підтримували антисемітські налаштовані православні, побачили загрозу своїй свободі не тільки в релігійній, але й суспільній сфері. Відмежовуючись від політичного вмотивування своїх дій, вони все таки надавали безкоштовне харчування і гарячі напої усім, хто мітингував на вулицях столиці. Керівники громади пояснили це таким чином: "Ми не вважаємо це політичною акцією. Ми говоримо про те, що сьогодні на вулицях, незалежно від політичних пристрастей, знаходяться люди. Вони мерзнуть, вони в біді і ми не можемо бути осторонь того, що відбувається". Крім того, був проведений збір коштів, на які було закуплено був теплий одяг, продукти харчування. Вони видавалися усім без винятку людям. Віруючі іудеї вважали, що "єврейська громада – частина українського народу. Зараз ми усі знаходимося в загальній

небезпеці. Більше того, синагога – це Храм Божий, і він відкритий для всіх людей, які можуть прийти сюди поїсти і зігрітися”. Така чітка позиція пояснювалася тим, що “ми всі, у першу чергу, громадяни єдиної України, а потім уже росіяни, українці, євреї і грузини. Тому, ми вважаємо такі дії абсолютно вірними” (<http://www.mignews.com.ua/revolut/141470.html>).

Можливість повернення до тоталітаризму у церковно-державних відносинах, втручання у свої внутрішні справи влади і тієї гілки іудаїзму, яка в попередні роки була визнана владою, всюди представляла інтереси такої різношерстої іудейської громади, територіально не дуже орієнтованої саме на українське єврейство, заставило євреїв України задуматися над своїм майбутнім в державі президента Януковича. Тобто, відсутність єдності між співвітчизниками іудейства, що представлено в Україні 7 течіями, сповна проявилась в революційний період, вивівши на Майдан не всіх іудеїв. Але ті, що прийшли, наприклад, Анатолій Шингай, голова іудейської релігійної громади Києва, зазначали, що євреї України бачать українську державу “незалежною, демократичною та європейською країною, де панує верховенство права й міжконфесійна злагода”. А головний рабин об’єднаної іудейської громади України Олександр Духовий попросив Господа “дати сили тим, хто зібрався будувати суспільство милосердя, справедливості й миру”.

Певно, “тисячолітня історія діаспори” сформувала у євреїв доволі стабільний страх перед кардинальними суспільними змінами, що спонукало 33 рабинів найбільших єврейських громад України нагадати українським євреям, що “коли євреї безвідповідально втручаються у справи народів, серед яких вони живуть, це йде на шкоду насамперед самим євреям” (<http://www.religare.ru/news13024.htm>). На думку деяких лідерів українського єврейства, в т.ч. і головного рабина країни Азрієля Хайкіна, “лідери об’єднань національних меншин не повинні активно підтримувати ту або іншу сторону внутрішньополітичних конфліктів”. І хоча засторога стосувалася лідерів, звичайний іудей також задумався над своєю участю в подіях.

Закликаючи до миру і любові, рабини засудили протистояння і розкол в суспільстві, вимагаючи “не переносити політичне протистояння в міжнаціональне або міжрелігійне”.

Задавнені суперечки між місцевими іудеями і недавно прибувшими місіонерами, які прагнуть нав’язати не притаманні місцевим віруючим традиції і спосіб мислення, не враховують довготривалу історію існування іудеїв в комуністичній тоталітарній період з домінуванням однієї православної церкви, які мають дещо відмінну від американської іудео-єврейську ідентичність, яскраво проявилися під час революції. Протистояння не тільки не було зняте революцією, а й значно поглибилося.

Підтримуючи В.Ющенко, євреї, сподіваючись на обіцянки, які робив кандидат в президенти стосовно його політики в релігійній сфері (повага до всіх релігій і гарантування права людини сповідувати будь-яку з них), та цінуючи його конкретні кроки щодо підтвердження таких завірянь (запалення ханукальних вогнів), підтримали демократичне майбутнє, яке гарантує повагу до кожної особи незалежно від її національного походження, мови, віросповідання. В полірелігійній країні такі гарантії виглядають обнадійливими щодо відсутності державних преференцій в духовній сфері, насильства щодо релігійного вибору особи, пріоритет прав особи, а не держави. Крім того, демократична держава забезпечує рівні права і етноменшинам в демократичному суспільстві.

Подібна доля спіткала і мусульман України, які, будучи розділеними ще до революції на декілька таборів, також не зуміли віднайти спільної платформи для випрацювання якоїсь єдиної позиції. Їх поділила політика, яка, як виявилось, тісно пов’язана із економічними та національними інтересами. Давно відома підтримка патріотичних сил України з боку кримських татар проявилася в голосуванні за кандидата, який чітко означив свою політику в сфері міжнаціональних і міжрелігійних відносин як демократичну. Безумовно, прямого заклик від духовних лідерів голосувати конкретно за того чи іншого кандидата мусульмани Криму не чули, але присутність Емірالی Аблаєва, муфтія ДУМК, на заході міжконфесійної духовної солідарності, що відбувся в Києві 5 грудня, і виступ на ньому українською мовою говорить про підтримку муфтієм демократії. Але політика кримських татар також не завжди була послідовною. “За В.Ющенко, але не проти влади” – так означили деякі експерти позицію, яку зайняли щодо наступних виборів мусульмани Криму. “Уряд у нас нормальний, але Ющенко ми вважаємо кращим. Ми маємо право на свою думку та свій вибір”, – так пояснив на курултай таку позицію один із лідерів кримських татар Мустафа Джемільов.

Інші ісламські центри в Україні були більш стриманими у своїй підтримці революції. Деякі з них, прагнучи витримати нейтральність, заявили про своє невтручання в політику. Але були й такі, що відкрито підтримали Януковича. Експерти, зокрема О.Саган, пояснюють це місцем розташування незалежних громад донецьких татар і складом ДУМУських громад, до яких належить більшість представників неукраїнських етносів, багато іноземців, не громадян України, яким був байдужий весь цей виборчий процес. Зокрема Партія мусульман України на своєму з’їзді в Донецьку ще 10 липня заявила про підтримку на виборах кандидатури В.Януковича.

Керівництво Міжобласної Асоціації громадських організацій “Арраїд” та Ісламського громадського культурного центру у місті Києві висловили стурбованість ситуацією в Україні та звернули увагу у своєму спеціальному Зверненні у зв’язку з подіями, що відбуваються в Україні після другого туру виборів на пост Президента країни, на законність, у тому числі й з огляду на релігію, права свободи вибору. “Дотримуючись ісламських принципів, ми стверджуємо, що кожен має право на власний вибір, який повинен здійснюватися строго в рамках закону. Ми виступаємо за чесні та прозорі вибори!” – говориться в Зверненні. Мусульмани з “Арраїду” виступили за єдність народу України, взаємоповагу та взаєморозуміння, за громадянську безпеку. Але всі вони, незалежно від симпатій до того чи іншого кандидата, молилися до Всевишнього за єднання в суспільстві, “за справедливість, мир, спокій та процвітання нашої країни!”

Не чітко виразною є й позиція представників східних релігій, які всяк підкреслювали своє невтручання в політику, прагнули дистанціюватися від українських справ, але вітали духовне пробудження народу, його прагнення до справедливості, чесності, правди, моральної чистоти. Різні релігійні спільноти звернулися до народу з різними закликами. Більшість з них носили миротворчий характер в дусі філософії ненасильства, любові до ближнього, духовного прозріння-пробудження. Не визнати важливості знаменних подій не змогла жодна із східних течій, яка є дуже чутлива щодо ущемлення індивідуальних прав і свобод. Так, сахаджи підтримали процес масового просвітлення в Україні, наповнення сердець її мешканців Божественною любов’ю, усвідомлення радості від спілкування один з одним. Революцію вони вважають початком того часу, коли, за словами їхнього духовного лідера Шрі Матаджи, “інші країни будуть ставити в чергу, щоб потиснути руку Україні”. Буддисти на чолі із духовним лідером відомим монахом Тарасавою сан звернулися із закликом до єдності та взаємоповаги, до молитви за мир та свободу. Автори звернення закликають релігійні громади України приєднатися до їх заклику, в якому події „помаранчевої революції” названо „пробудженням нового духу”.

Загальними закликами обмежилися й інші релігійні громади, але вони хоча б висловилися. Але багато було й тих, кого революція загнала в кут, оскільки вони так і не визначилися ні релігійно, ні громадянськи, ні політично, ні морально. Надіючись відсидітися в тіні в цей історичний період, керівництво деяких релігійних рухів втратило довіру віруючих, навіть привело до розколу своїх вірних за політичним принципом. Демонстрована нейтральність виглядала не як слідування релігійним приписам тих чи інших відомих релігійних концепцій, а як зрада свого народу. Якщо приписано не втручатися в політичне життя – не брати участь в передвиборчій компанії, не агітувати, то це не означає не розділяти незгоди, пов’язані з цією виборчою кампанією, свого народу. Так, можна не входити до виборчого штабу того чи іншого кандидата, не проголошувати проповіді, в яких прямо закликати голосувати за того чи іншого, не організовувати хресні ходи і не збирати під релігійними знаменами тисячі вірних, не друкувати листівки на підтримку свого або критику чужого кандидата й роздавати їх в храмах своїм вірним, не виступати по радіо і на телебаченні, беручи участь в дебатах, можна не спонсорувати якісь культурні акції на підтримку кандидатів, але закликати народ до миру, а його керівників – до мудрості й моральності, навіть потрібно, допомагати нужденним в конкретний історичний момент, як фізично (їжа, покрівля над головою, тепло, медикаменти), так і духовно (молитва, порада, сповідь, причастя тощо) – це обов’язок всякої віруючої людини.

Революція сприяла процесу самоідентифікації не тільки етнічних українців та їхніх національних інституцій, в т.ч. і церков, але й інших народів, що проживають в Україні. Причому це самовизначення відбулося в різних аспектах: релігійному, політичному, громадянському, цивілізаційному. Революція окреслила взаємозв’язок політики, церкви і нації в пошуку своїх ідентичностей. Вона показала складність релігійного життя в Україні, оскільки виявила і показала відсутність одноманітності, спільності, єдності суспільства, народу, влади, політичних сил щодо майбутнього України: чи зберегти все так, як було і є – владу кланів, олігархічний режим, неврахування інтересів народу, поважання його основних прав, чи реально демократизувати суспільство, будуючи соціально стабільну і солідарну країну. Лінія розподілу у своїх політичних виборах пройшла не тільки через православних, поляризуючи їх на провладних (УПЦ МП, керівник УАПЦ) і опозиційних (УПЦ КП, УАПЦ), не тільки через протестантів, але й через нехристиянські релігії. Але розподіл у ставленні нехристиянських релігій до революції пройшов не між релігіями, а всередині них.

Так важко творений в посткомуністичній Україні мир і взаєморозуміння між віруючими через самовизначення кожної церкви, кожного представника кліру та віруючих зазнали відкату, відходу, кроку назад. Але цей крок необхідний, бо попередня однотайність була нав’язана державою, світськими структурами. І тільки революція, політично визначивши провладні і опозиційні релігії, деномінації, церкви, створила умови для реального і конструктивного діалогу між релігіями, які об’єдналися з власної ініціативи, виявилися активними і поєднаними в спільній справі. *(Л.Филипович).*

9. Усвідомлення своїх помилок Церквами є нагальним

"Бути вимогливими, але разом із тим і здатними прощати, не забувати про минуле, але працювати заради майбутнього", - закликали організатори прес-конференції, присвяченої спільній Заяві членів Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій та колеги Державного комітету України у правах релігій. Прес-конференція, яка відбулася 12 січня 2005 року, показала, що не все "спокійно" не лише в УПЦ МП (з відомих причин), але й у Всеукраїнській Раді Церков. Адже на перший погляд спокійний і миролюбний текст не підписали кардинал Любомир Гузар (УГКЦ), Генеральний вікарій єпископату Римсько-католицької Церкви в Україні, єпископ Маркіян Трофим'як, Голова Всеукраїнського союзу Церков християн віри євангельської-п'ятидесятників Михайло Паночко, Президент Української Уніонної конференції Церкви Адвентистів сьомого дня Володимир Крупський, єпископ Української лютеранської Церкви В'ячеслав Горпинчук, Президент Синоду Німецької євангелічно-лютеранської Церкви Володимир Лісний. Що ж стримало цих шановних лідерів Церков від підписання заяви?

Україна добилася значних успіхів у царині свободи совісті і нині жодна із міжнародних організацій не може висловити серйозних претензій до нашої держави у цій сфері. Значна заслуга у цьому Держкомурелігій (на чому наголосив його голова В.Бондаренко), не без сприяння якого на початок 2005 р. вже зареєстровано 30,8 тисяч релігійних організацій і центрів. А тому перегляд позицій тієї чи іншої Церкви щодо процесів, які відбулися в країні наприкінці минулого року, може призвести до порушення рівноваги у суспільстві. А переформатування релігійного простору, на думку В.Бондаренка, непотрібне нікому.

Берегти мир і досягнуті завоювання закликали і два наступних доповідачі – Президент Українського Біблійного Товариства Анатолій Глуховський та Президент Всеукраїнського союзу об'єднань ЄХБ Григорій Комендант. Причому останній наголосив, що Помаранчева революція відбулася без крові не без допомоги Церков. Проповіді, богослужіння та мільйони примірників релігійної літератури позитивно вплинули на серця людей – в них не було ненависті.

Та найбільш цікавою для учасників прес-конференції була позиція представників двох протилежних за своїм ставленням до Президентських виборів Церков – УПЦ МП і УПЦ КП. Керуючий справами УПЦ МП архієпископ Митрофан у своєму вступному слові обрав давній спосіб поведінки, який практикується у певних місцях – від усього відмовлятися (а коли щось і визнавати, то лише з адвокатом). Тому його "шира" заява про те, що УПЦ МП взагалі не порушувала чинний закон (щодо неучасті Церкви у політичних процесах – ст.5 Закону "Про свободу совісті та релігійні організації") і до обох кандидатів ставилася рівно (!), викликала, м'яко кажучи, подив у присутніх. Владика переконаний, що все, про що писала преса і показувало телебачення у вересні-грудні 2004 р. (агітаційні листівки у церквах, календарі й дитячі щоденники із фото Предстоятеля Церкви і В.Януковича, заяви і навіть служби проти "супостата" В.Ющенка, тонни вилученої чи невилученої агітаційної продукції, заборона у служінні священиків тощо) – все це, виявляється, поодинокі випадки, які будуть колись (коли – не названо) розглянуті на Синоді УПЦ МП і їм буде дана певна (яка – владика теж відмовився назвати) оцінка. Учасники прес-конференції почули також призабуті фрази із риторики штабу В.Януковича на кшталт вивішених списків десь на Західній Україні, у яких вказано, хто і за кого голосував, або утисків УПЦ МП, які вже почалися. Підсумком виступу став заклик "не влаштовувати полювання на відьом", а каятися, мовляв, Церкві ні в чому.

Певне здивування у тих, хто слідкував за релігійним чинником у виборчому процесі, викликав підпис під названою Заявою патріарха Філарета. Прес-секретар УПЦ КП пояснив позицію Предстоятеля тим, що Церква – це "дім Божий", де думати слід лише про Бога. А тому Церкви повинні апелювати до цінностей, а не постатей. Відтак Церква, як інституція, може бути включена лише до політичного процесу (явище, що має перш за все моральний аспект), а не до політичної агітації, технологій. Найважливіший підсумок у нинішньої ситуації вже є: у майбутньому вже ні в кого із духовних осіб не виникне бажання долучитися до політичної агітації. З іншого боку, ігумен Євстратій не захотів конкретизувати факти порушення законодавства з боку УПЦ МП і наголосив на тому, що Київський патріархат не підтримує ідею публічного покаяння цієї Церкви. УПЦ КП, принаймні за версією її прес-секретаря, вважає, що покаяння – це внутрішній процес, який повинен проявлятися у справах. Якщо ті, хто робив порушення, вважає ігумен, все зроблять для виправлення ситуації, то й буде проявом покаяння. І у майбутньому не буде таких прикрих випадків, які траплялися на останніх президентських виборах.

Як бачимо, "благоденствіє і братня любов"... Коли так, то чому ж третина членів Всеукраїнської Ради Церков не підписали текст Заяви? Очевидно, що намагання подати ситуацію в ньокравчуковському стилі – "сталось те, що сталось" – не влаштовує сьогодні багатьох віруючих тих українських Церков та тих експертів, які слідкували за виборчим процесом і мають застереження щодо можливості, за такого розвитку подій, повторного втягнення тієї чи іншої Церкви в виборчі технології. Презентована Заява, напевно, окрім заклику до прощення заради майбутнього, повинна

була б назвати і конкретні факти, прізвища порушників, які повинні понести принаймні моральне засудження. А у даному випадку, і, на нашу думку, це станеться із тією ж закономірністю, як це відбулося у політичній площині, досить швидко вже ієрархи та вірні УПЦ МП будуть вимагати від кліриків інших Церков (наприклад, УГКЦ, УПЦ КП та ін.) "усвідомити свої помилки" та "зробити все необхідне для їх виправлення". Адже вже зараз ті священники УПЦ МП, які виступили проти брутального втручання своєї Церкви у політичні процеси (наприклад, отець Сергій Іваненко-Календа), оголошуються (і в цьому емоційно переконував архієпископ Митрофан) такими, що зробили канонічні порушення і образилися на своїх єпископів за те чи інше покарання, винесене їм до виборів. І саме образа нібито штовхнула їх "на шлях наклепу на своїх архиєреїв".

Проте, і це є очевидним, намагання УПЦ МП подати ситуацію так, що Церква в цілому не повинна відповідати за своїх священників і єпископів, які нібито висловлюють приватні думки, виглядає, м'яко кажучи, не переконливо. З іншого боку, і це ще раз засвідчили відповіді на запитання журналістів керуючого справами УПЦ МП архієпископа Митрофана, ця Церква нині пожинає плоди тієї політики, яку вона проводила протягом останніх 10-12 років. Відверто антиукраїнські виступи УПЦ МП, особливо на Півдні та Сході України, призвели до формування жорсткої опозиції навіть до тієї ієрархії Церкви, яку можна умовно назвати центристами. За словами владики Митрофана, коли він не дозволив Союзу православних Братств провести хресний хід на Майдан без благословення Предстоятеля Церкви, то згодом він (архієпископ Митрофан) отримав велику кількість телеграм із звинуваченнями у зраді Церкви і Православ'я. Тому, а це було офіційно заявлено керуючим справами УПЦ МП, Союз православних братств, деякі інші біляправославні організації нині не відображають позицію Церкви.

Нині можна говорити про значну опозицію (чи навіть тиск) з боку радикально налаштованих ієрархів та священників до дій керівництва Церкви. Це підтверджує і той факт, що Синод УПЦ МП два рази вимушений був приймати Звернення до духовенства і мирян з нагоди виборів Президента України та один раз Керуючий справами Церкви виступив із спеціальними роз'ясненнями. У цих документах вірним і клірикам справедливо нагадували, що "Церква Христова не від світу цього", а тому вона (Церква) має знаходитися "поза політикою, за сферою боротьби партій", не повинна закликати суспільство до підтримки якоїсь політичної сили або конкретного політичного діяча тощо. Проте заангажованість самого Предстоятеля Церкви у виборчий процес давала той "сигнал" пасомим, що не все, про що говориться, слід виконувати.

Як результат такої ситуації – митрополит Володимир нині вимушений лавіювати між "жорсткою опозицією" єпископів Східної та Південної України (які на Донеччині, Луганщині, Одещині проводять чітку промосковську лінію) та новими політичними реаліями – приходом до влади проукраїнських сил. Заклик Предстоятеля УПЦ МП до В.Ющенка (у привітанні з нагоди обрання на посаду Президента країни) не змінювати нинішній стан справ щодо ставлення до цієї Церкви виглядає певним упередженням щодо можливих утисків з огляду на відверто антиющенківське налаштування (і реальні дії) більшості єпископів та священників Церкви протягом усієї виборчої кампанії.

Щодо УПЦ КП, яка зазнавала та й досі зазнає чи не найбільшого тиску на Сході й Півдні України з боку і владних структур, і структур УПЦ МП, то логічно, що Київський патріархат має всі підстави вимагати певного реваншу. Натомість патріарх Філарет підписав Заяву, в якій ієрархи, які здійснили фактично кримінальний злочин, закликаються "усвідомити свої помилки". Ця поведінка Предстоятеля УПЦ КП продиктована твердою переконаністю в тому, що найближчим часом в Україні буде Єдина Помісна Православна Церква. А тому зайвий раз викликати напругу у відносинах між Церквами – це лише віддаляти Помісність. Що ж, хочеться вірити, що цей оптимізм патріарха Філарета має під собою якісь реальні підвалини. *(О.Саган)*

10. Релігійні питання в передвиборчих програмах партій і блоків: попередній аналіз.

Таблиця, видрукувана нижче, подає у формалізованому вигляді відповідні положення-судження, а то й цілі блоки, передвиборчих програм суб'єктів виборчих парламентських перегонів 2006 року. В програмах, зрозуміло, вони мають різне словесне вираження. Характерно, що слово «Бог» в різних контекстах зустрічається лише в п'яти програмах, що засвідчує той факт, що до релігії партії виборчих перегонів ставилися переважно функціонально, а не духовно. «За свободу совісті» - це положення зустрічається в програмах лише двічі. Воно, як відомо, передбачає як право вірити, так і право бути невіруючим. «За свободу віросповідань» - це положення подає демократичне, зафіксоване і Конституцією України, і багатьма міжнародними та українськими документами право особи на вільний вибір свого віросповідання, який однаке визнали лише чотири вибіркові партії.

«За духовність» - це положення фіксує програмні завдання партії чи блоку формувати духовність, хоч, вживаючи це поняття, жодна програма змістовно його так і не розшифрувала. «За християнську мораль» - в цьому програмному завданні чітко визначалися контури партійної діяльності. Правда, не всі високу моральність пов'язують із християнством. Для деяких партій моральність тотожна з духовністю, хоч, зрозуміло, це далеко не так. «За християнські цінності» - це програмне положення також звучить дещо абстрактно, бо ж такою цінністю є також принципи християнської моралі. Який зміст вкладали автори програм у поняття «цінностей», вживаючи його, то певно лише вони в кожному конкретному випадку це знають. То ж формулюючи свої передвиборчі зобов'язання, партії не завжди враховували можливості сприйняття їх змісту можливим виборцем. Навіть для філософськи освіченої особи подеколи тяжко збагнути, що хотіла сказати тим чи іншим гаслом якась партія. Згадаймо так часто проголошуване по радіо і телебачення гасло блоку Костенка-Плюща: «Здобули волю – здобудемо долю». Звучить гарно, а про яку долю йде мова, що то є, то «догадайся, мол, сама». «За реституцію» - це положення включили до своїх програм лише дві партії. Воно й зрозуміло, бо реституція вже не є так актуальною, як то було в перші роки незалежності. А ось за збереження релігійної спадщини зголосилося вже чотири. «За Єдину Помісну Православну Церкву» висловилися лише україноцентричні партії, бо ж ліві партійні спільноти в пошуках свого електорату, враховуючи вже значне порідіння старшого покоління, а також «міграцію» своїх колишніх виборців до різних партій центру, звернулися до тих православних, які ще із завязістю обстоюють право на буття на українських теренах лише Московсько-Православної Церкви, що проголошує себе єдиноканонічною. До партій, які вирішили поспекулювати на конфесійних почуттях московсько-православних віруючих України відносяться насамперед Компартія і Блок на чолі з прогресивною соціалісткою Н. Вітренко. Остання в пошуках свого електорату в дні виборчих перегонів мала зустрічі ледь не зо всіма владиками УПЦ МП, підпорядкувала своїй меті біляцерковні православні спільноти цієї Церкви, їздила навіть на прийом в Москву до другої особи Російського Православ'я митрополита Кирила (Гундяєва). Але наслідки виборів засвідчили, що ставка на підтримку партій, які в недалекому минулому обстоювали атеїстичні ідеї, не спрацювала. Як і не спрацювало прагнення деяких партій чи блоків перебрати у свої програмні документи те, що, образно кажучи, релігія вважає своїм. Так, незважаючи на майже щоденні проголошення по радіо принципів християнської моралі, обіцянки «золотих гір» лідером ХДПУ Віталієм Журавським, який йшов своєю партією у блоці з НДП В. Пустовойтенка, свій електорат в такий спосіб він не знайшов.

Позитивним є те, що багато програм проголосили формування «толерантності міжконфесійних відносин» як важливе завдання своєї партійної спільноти. Блок «За соціальну дію» - цим коротким висловом ми об'єднали положення програм про необхідність залучення релігійних організацій до соціально значимої діяльності, зокрема благодійництва. Хоч ми й будемо громадянське суспільство, в якому не тільки церква має бути відокремленою від держави, а й держава від церкви, однак лише чотири партії наголосили на необхідності встановлення між ними «партнерських відносин».

Проаналізувавши передвиборчі програми 33 блоків і партій, зауважу, що питання буття релігії в українському суспільстві і відносин до релігії та Церкви в разі приходу певних партій до влади в програмах не розписане, крім Соціально-християнської партії, Партії політики Путіна та блоку безпартійних «Сонце». Все це засвідчує те, що суб'єкти виборчого марафону не вбачають на перспективу в релігійних інституціях свого партнера, що вони погано інформовані в цій сфері. Більшість з них загнали релігію у функціональному плані в дещо ширше для себе завдання – формування чи збереження високої духовності, маючи на оці при цьому часто релігію.

Лише 8 партійних спільнот визнали можливим в той чи інший спосіб прилучати релігійні організації до соціально-значимої діяльності. Це – похвально. Проте, з іншого боку, це водночас засвідчує і той факт, що така діяльність, якщо вона й наявна, але є настільки незначною й малопомітною, що партії навіть не знайшли за потрібне згадати про неї.

Хоч 15 партійних спільнот і мають намір обстоювати толерантність міжконфесійних відносин, проте може хвилювати те, що лише в чотирьох програмах фіксувалася право на свободу віросповідань, а свобода совісті – взагалі лише в двох. То ж партії не гарантують світоглядний і віросповідний демократизм, до чого ми б мали прагнути, йдучи в Європу. Все це утримує в собі перспективу прийняття Верховною Радою нового скликання такого Закону про релігійні реалії України, який не матиме ознаки одного із найдемократичніших у світі, яким є нині діючий Закон України про свободу совісті і релігійні організації.

Характерно, що ті партії, які перемогли у своєму прагненні зайняти депутатські місця у Верховній Раді України, мали надто скупі словесно свої завдання у сфері церковно-релігійного життя (зауважимо, що в програмі соціалістів О. Мороза вони взагалі відсутні). Видрукуємо їх повністю:

1. **Програма Компартії України:** «Гарантуємо свободу совісті та віросповідання, не допустимо знищення канонічного православ'я. Захистимо моральні та духовні цінності українського народу».

2. **Програма Партії регіонів:** «Захистити дійсні права і свободи громадян, зокрема у сфері віросповідання й використання рідної мови... Партія проголошує цю програму для всієї України, для всіх громадян, незалежно від національності, віросповідання і місця проживання».
3. **Блок «Наша Україна»:** «Пануватимуть міжконфесійний мир, злагода. Партнерські відносини між державою і релігійними організаціями сприятимуть духовному, моральному здоров'ю».
4. **Блок Юлії Тимошенко:** «Кожна дитина повинна отримати безперешкодний доступ до духовної освіти. Ми зупинимо пропаганду жорстокості та моральної розбещеності, зрівняємо статуси закладів духовної та світської освіти. Об'єднаємо зусилля держави, громадянського суспільства і релігійних конфесій у боротьбі проти безпритульності, алкоголізму та наркоманії, СНІДу, проституції та злочинності. Програми з цих проблем будуть підтримуватися коштами бюджету».

Наслідки виборів засвідчують те, що електорат не був зорієнтований у своєму баченні майбутнього депутата на питаннях того, як він ставиться до релігії і Церкви, що він обіцяє йому як віруючому. Тому на нього й не подіяли програмні обіцянки типу: за християнське відродження України; гарантуємо християнську демократію, християнську справедливість, християнську мораль; не допустимо релігійну експансію західного зразка; заборонити тоталітарні секти, що руйнують основи православних релігійних традицій; перетворимо Україну в планетарний духовний центр; за християнську справедливість в політиці; консолідація діяльності церков на вирішення актуальних проблем українського суспільства; УПЦ Московського Патріархату є об'єднуючою засадою українського суспільства; за міжконфесійну гармонію, недопущення релігійного розколу України; за діалог церков і культур, запобігання конфліктів на релігійному ґрунті та ін.

№	ПАРТІЯ / БЛОК	За свободу совісті	За свободу віросповідання	За духовність	За християнську мораль	За християнські цінності	За реституцію	За Єдину Помісну Церкву	За канон. Прав. Церкву	За толерантні конф. відносини	За соціальні дії	За партнерство держави і Церкви
1.	Народний Рух України за єдність	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	Політична партія "Європейська столиця"	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-
3.	Комуністична партія України	+	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-
4.	Партія регіонів	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5.	Блок Наталії Вітренко "Народна опозиція"	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
6.	Всеукраїнська партія Народної Довіри	-	-	+	-	-	+	-	-	-	+	-
7.	"Блок Лазаренка"	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-
8.	Блок "НАША УКРАЇНА"	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	+
9.	"Народний блок Литвина"	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-
10.	"Блок Юлії Тимошенко"	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-
11.	"Блок Бориса Олійника та Михайла Сироти"	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
12.	"Опозиційний блок НЕ ТАК!"	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
13.	Український Народний Блок Костенка і Плюща	-	-	+	-	-	-	+	-	+	+	-

14.	Блок НДП	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	+
15.	Соціально-Християнська Партія	-	+	+	+	+	-	-	-	+	+	-
16.	Українська Консервативна партія	-	-	+	+	+	-	+	-	+	-	-
17.	Партія Пенсіонерів України	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
18.	"Виборчий блок "Держава - Трудовий Союз"	-	-	+	+	+	+	-	+	-	-	-
19.	Виборчий блок політичних партій "ЗА СОЮЗ"	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-
20.	Політична партія "Трудова Україна"	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-
21.	Виборчий блок "Влада народу"	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-
22.	"Громадянський блок ПОРА-ПРП"	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+	+
23.	Ліберальна партія України	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-
24.	Політична партія України "Партія політики ПУТІНА"	-	-	+	-	+	-	-	+	-	+	-
25.	Соціально-екологічна партія "Союз. Чорнобиль. Україна."	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-
26.	Блок "Патріоти України"	-	-	-	-	+	+	-	-	+	-	-
27.	"Блок ЮРІЯ КАРМАЗІНА"	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
28.	Партія патріотичних сил України	-	-	+	-	+	-	-	-	-	+	-
29.	Політична партія "Третя Сила"	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
30.	Українська Національна Асамблея	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-
31.	Селянська партія України	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
32.	"Блок Безпартійних "Сонце"	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	+
33.	Українська партія честі, боротьби з корупцією та організованою злочинністю	+	+	+	-	-	-	-	-	+	-	+

Решта (а це 12) суб'єктів виборчих перегонів у свої програми не включили питання, пов'язані із станом і буттям релігії в українському суспільстві.

ОСНОВНІ РЕЛІГІЄЗНАВЧІ ВИДРУКИ ВР ІФ НАНУ і УАР 1996-2006 РОКІВ

- Академічне релігієзнавство (за ред. А.Колодного). – К., 2000.
- Релігієзнавчий словник (за ред. А.Колодного і Б.Лобовика). – К., 1996.
- Релігієзнавство: предмет, структура, методологія. – К.-Луцьк, 1996.
- Єленський В.Є. Релігія після комунізму.- К., 2002.
- Филипович Л.О. Етнологія релігії. – К., 2000.
- Історія релігій в Україні. В 10-ти тт. – Т. 1-7, 10. – К., 1998-2006.
- Саган О.Н. Національні прояви православ'я: український аспект. – К., 2001.
- Релігія і нація в суспільному житті України і світу (за ред. Л. Филипович).- К., 2006.
- Християнство: контекст світової історії і культури (за ред. А. Колодного і П. Яроцького).- К., 2000.
- Християнство і духовність (за ред. А.Колодного).- К., 1998.
- Віра і розум – двоє крил людського духу (за ред. А.Колодного). – К., 2001.
- Християнство і проблеми сучасності (за ред. А.Колодного та П.Яроцького).-К., 2000.
- Християнство і особа (за ред. А.Колодного і А. Гудими). – К.-Тернопіль, 2000.
- Християнство і мораль (за ред. А.Колодного і А.Гудими). –К.-Тернопіль, 2001.
- Павленко П.Ю. Платон і християнство. – Біла Церква, 2001.
- Християнство доби постмодерну (за ред. А.Колодного). – К., 2005.
- Саган О.Н. Вселенське Православ'я: суть, історія, сучасний стан.- К., 2004.
- Колодний А., Филипович Л. Релігійна духовність українців. – Львів, 1996.
- Історія релігії в Україні. Підручник (за ред.А.Колодного і П.Яроцького). – К., 1999.
- Феномен Петра Могили (за ред. В.Климова). – К., 1996.
- Колодний А.М. Україна в її релігійних виявах. – Львів, 2005.
- Стоколос Н. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні. – К., 2003.
- Павленко П.Платон і християнство. - Біла Церква, 2001.
- Недавня О. Греко-католицизм в контексті духовного самовизначення українців. – К., 2000.
- Лобовик Б.О. Вірування давніх українців і їх пращурів. – К., 1996.
- Україна між Сходом і Заходом (за ред. П.Яроцького). – К., 1999.
- Історія православної Церкви в Україні (за ред. П.Яроцького). – К., 1997.
- Переяслав-1654 в історії Української Церкви (за ред. А.Колодного і А.Гудими).- Київ-Тернопіль, 2003.
- Київська традиція і Східний обряд в Українському християнстві (за ред. А.Колодного і А. Гудими). – Київ-Тернопіль, 2004.
- Здіорук С. Суспільно-релігійні відносини: виклики України ХХІ століття. - К., 2005.
- Филипович Л., Дудар Н. Нові релігійні течії України. – К., 2001.
- Буття ісламу в Україні і світі (за ред. А.Колодного і О.Сагана). - К., 2004.
- Свобода совісті та віросповідання. Збірник правових документів (упорядник і редактор М. Бабій). – К., 2006.
- Шевченко В. Православно-католицька полеміка та проблеми унійності в житті Руси-України. – К., 2001.
- Колодний А., Филипович Л., Біддулф Г. Релігія і Церква в сучасній Україні (англ.мовою). – К., 2001.
- Бодак В.А. Релігія і культура: взаємозв'язок і взаємовплив. – К., 2005.
- Релігійна свобода. Щорічник. №№ 1-10.– К., 1996-2006.
- Українське релігієзнавство. Квартальник. №№ 1-38. – К., 1996-2006.
- Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні. – К., 2001.
- Толерантність: теорія і практика. Збірник статей і документів за ред. М.Бабія. – К., 2004.
- Державно-церковні відносини в Україні: регіональні аспекти (за ред. А.Колодного та В.Олуйка).- К.-Хмельницький, 2003.
- Релігія, Церква і наукове вивчення релігії: Польща і Україна (англ.мовою). - Краків, 2004.

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ КОНФЕРЕНЦІЇ

Час	Назва	Місце проведення та відповідальні	Адреса
Травень 24-25	Міжнародний форум «Дні слов'янської писемності і культури»	Луганськ, Луганський Національний педуніверситет Ірина Шаповалова	Луганськ, а/с 36 slavdom2006@mail.ru; summer@mail.dsip.net
Травень 26	Річинські читання	Луцьк, Волинський ун-т, Леонід Йосипович Кондратик	0332-712-724 03322-484-48, 404-03
Червень 2	Релігія і церква в нових політичних реаліях	Херсон, Херсонський Державний університет, Ірина Євгенівна Поліщук, Костянтин Казимирович Недзельський	73000, м.Херсон, вул. 40 років Жовтня, 0552-437-265, 49-23-34 uchaeva@ksu.ks.ua
Червень 23-24	Академічному релігієзнавству України – 15: стан і перспективи фаху	Київ, Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАНУ, Українська Асоціація релігієзнавців, Ганна Михайлівна Кулагіна	8-044-279-04-18 067-959-92-81 cerif@i.kiev.ua
Вересень 9-10	Державно-церковні та міжконфесійні відносини в Україні: нові можливості	Київ, Центр релігійної інформації і свободи УАР, Людмила Олександрівна Филипович	8-044-279-04-18 067-959-92-81 cerif@i.kiev.ua
Вересень 11-15	Глобальний конгрес «Світові релігії після 11 вересня»	Монреаль, Канада, Рада Парламенту релігій світу	Palais des Congres de Montreal, 159 Saint-Antoine Street W., 9-ий поверх, тел. 514-871-8122
Вересень 19-21	6-а конференція ЄАВР «Релігійна історія Європи й Азії»	Бухарест, Румунія, Європейська Асоціація вивчення релігій (ЄАВР), Румунська АВР, Центр з історії релігій Бухарестського університету	Tim Jensen t.jensen@ifpr.sdu.dk
Вересень	Толерантність міжконфесійних відносин	Запоріжжя, Запорізька Державна Інженерна Академія, Віктор Степанович Калюжний	(0612) 60-13-56 Факс: (0612) 12.38.87 filos@zgia.zp.ua
Вересень	Особливості релігійності сучасного віруючого	Луцьк, Волинський університет, Леонід Йосипович Кондратик	(0332) 712-724 (03322) 474-52, 404-03
Жовтень	Міжконфесійні відносини в регіоні	Дніпропетровськ, Дніпропетровський Національний університет, обласний осередок УАР Михайло Георгійович Мурашкін	(0562) 426-439 dsfa@dsfa.dp.ua
Листопад	Релігія і наука	Одеса, Християнський гуманітарний економічний університет, Ростислав Крижановський	hgeu.odessa@mail.ru
Грудень 15-17	Релігія в Центральній та Східній Європі: індивідуальна, регіональна, європейська і глобальна перспектива	Софія, Болгарія, Софійський університет «Св..Климента», філософський ф-т, ISORECEA, Dr. Daniela Kalkandjieva	Center for Interreligious Dialogue (TsMD-NIS), Scientific Research Department, Sofia University "St. Kliment Ohridski", 8, Dragan Tsankov, Blvd. 1164 Sofia, BULGARIA kalkandjieva@yahoo.com

Відкрита передплата на часопис

«Релігійна панорама» на 2006 рік

Ми й надалі оперативно інформуватимемо Вас про головні події релігійного життя, свободи совісті в Україні та світі. Читаючи наш журнал, Ви матимете об'єктивну інформацію про конференції та круглі столи з релігійних питань, про новини релігієзнавчої та релігійної літератури. Кожне число часопису буде висвітлювати основи віровчення та обрядової практики однієї із конфесій України.

**РЕЛІГІЙНА
ПАНОРАМА**

ІНФОРМАЦІЙНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

2⁽⁵⁴⁾
2005

**РЕЛІГІЙНА
ПАНОРАМА**

ІНФОРМАЦІЙНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

1⁽⁵³⁾
2005

- ЦЕРКВА І ПОЛІТИКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ
- ТУВАГА ХРИСТІАНІВ ДО ПРАВОСЛАВ'Я В УКРАЇНІ
- ПАНОМІЩОМ ДО МЕККИ І МЕДИНИ
- УКРАЇНСЬКІ СОВЕТІ У ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2004
- АТЕІЗМ – НЕ ДЕ АНТИТЕІЗМ

СТОРІНКА КОНФЕСІЇ

БІЛИЙ ЛОТОС
(Черкаська громада буддистів)

**РЕЛІГІЙНА
ПАНОРАМА**

ІНФОРМАЦІЙНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

3⁽⁵⁵⁾
2005

- ПОЛІТИКА І ЦЕРКВА В УКРАЇНІ
- ВІЩЕННЯ І БОГО СЛАНЕННЯ ДО РЕЛІГІЇ І ЦЕРКВИ
- УПЦ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ СЛУГУДАЛА В СУЧАСНОМУ
- КАТОЛИКИ ЗАТУРБУЮТЬ ЗДОРОВ'ЯМ ПАПА РИМСЬКОГО
- МІСТВА В УКРАЇНІ ПРОЦІТАС

СТОРІНКА КОНФЕСІЇ

**УКРАЇНСЬКА ХРИСТІАНСЬКА
ЄВАНГЕЛЬСЬКА ЦЕРКВА**

Передплатний індекс 21953.

Каталог видань України – 2006. Журнали України